

Галицько-Волинський

Летопись

EX LIBRIS

РОМАНА
ИЗОВСЬКОГО

300/60.

Галицько-волинський ЛІТОПИС

II.

ПЕРЕКЛАВ І ПОЯСНИВ
ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА

Стейт Коледж, Па.

1967

Серія «Шкільна бібліотека»

Цю книжку перевидано в кількості
250 примірників
за ласкавою згодою первісного видавця
Дир. Івана Тиктора.

ZHYTTIA I SHKOLA
DR. WASYL LUCIW
418 W. NITTANY AVE.
STATE COLLEGE, PA. 16801

Вид-во "Життя і Школа"

Після цього розкажемо про великі заворушення, великі підступи й безчисленні битви.

Настала крамзола серед безбожних галицьких боярів. Вони нарадилися з Олександром, братанком його¹⁾ (Данила), щоб його вбити й передати його землю (Олександрові). А вони (князі) сиділи в домі й (бояри) хотіли його підпалити; та ласкавий Бог піддав думку Василькові вийти геть. Він добув свого меча й ігрався з королевим слугою²⁾, а другий узяв щит і грався. Як це побачили невірні Молибоговичі, страх найшов на них від Бога й вони сказали: «Пропав наш заговір», і кинулися до втечі як проклятий Святополк³⁾. Вони вже втікали, а Данило й Василько ще не знали (про заговір). Василько поїхав до Володимира, а безбожний Филип покликав князя Данила до Вишні, (бо) інші зробили (там) заговір із його братанком Олександром, щоб його вбити. Як він віхав до Браневичевих піль⁴⁾, прийшов до нього посол від його тисяцького Демяна, кажучи йому: «Злий тобі пир приготували, бо твій безбожний боярин Филип ізмовився з твоїм братанком Олександром, щоби тебе вбити; отже вертайся назад і тримай стіл твого батька». Як це сказав Костянтин, той (Данило) вернувся від ріки Дністра; а безбожні бояри перевезлися на іншій місці, бо не хтіли бачити його лица. Як же він приїхав до Галича, післав посла до свого брата, до князя Василька: «Іди ти на Олександра». Тоді Олександр утік до Перемишля зі своїм дорадником, а Василько зайняв Белз. Він післав Івана, свого сидельничого, по

¹⁾ Олександром, братанком його: помилка, зам.: стривечним братом. Так само нижче.

²⁾ грався з королевим слугою: «фехтувалися».

³⁾ як проклятий Святополк: в ориг. «окалянний».

⁴⁾ до Браневичевих піль: в ориг. «рлі», зам. «рілі».

невірних Молибоговичів і по Волдрисів і їх зловив Іван Михалкович 28, але їх не покарано смертю, лише помилувано. Раз як він веселився⁵⁾ на пирі, один із тих безбожних бояр залив йому лице (напоєм) із чарки, але він істерпів, нехай їм колись Бог заплатить.

1231 | (Тимчасом) сам Данило скликав віче. Він лишився з 18 вірними отроками й із Дамяном, своїм тисяцьким, і сказав їм: «Чи хочете мені остати вірними, щоби я вирушив проти своїх ворогів?» А вони закричали: «Ми вірні Богові й тобі, нашому панові; йди з божою поміччю». Соцький же Микула сказав: «Пане! Як не подушиться пчїл, не можна їсти меду». Отже він помолився Богові, святій Пречистій Богородиці й Михаїлові, божому архангелові, й вибрався з малим числом вояків. До нього прийшов на поміч Мирослав із малим числом отроків, а всі невірні (бояри) також ішли йому на поміч, удаючи вірних, а також і ті, що з ними змовлялися, бо прийшла на них біда. Данило прибув до Перемишля, та Олександр не видержав і втік; його переслідував Лев⁶⁾, але був поранений, бо був хоробрий; він помер у великій честі. А невірний Володислав Юрієвич, що (також) ізмовлявся з ними, гонив за ним аж до Сянока й Угорських Воріт⁷⁾. Так вимкнувся Олександр, кинувши все своє майно, і прибув до Угрів. Він прийшов до Судислава, бо Судислав був тоді в Уграх. А Судислав уйнявся (за ним), прийшов до короля Андрія й намовив угорського короля Андрія (до походу на Данила). Король Андрій справді пішов походом зі сином Белею й із другим сином Андрієм до Ярослава. А боярин Давид Вишатич 1232 | замкнувся від князя Данила в Ярославі, а так само й Василь Гаврилович. Угри билися аж до заходу сонця, але город відбився від них. Вони зробили

⁵⁾ як він веселився: Данило.

⁶⁾ Лев: якийсь визначний боярин Данила.

⁷⁾ Угорських Воріт: просмик, перехід до Угорщини через Карпати.

ввечері нараду⁸). (На ній) Давид перестрашився, бо його теща, жінка кормильця Ніздила, що її називав матір'ю, була вірна Судиславові і сказала йому: »Не вдержиш города«. Але Василько⁹) говорив йому: »Не погубім чести свого князя, а це військо не може добути цього города«; бо він був сильним і хоробрим мужем. Та Давид не слухав його й таки хотів піддати місто (уграм). Тоді приїхав Чак від угорського війська і сказав: »Не можуть вас уже здобути угри, бо сильно побиті«, а й Василько дуже обстоював те, щоби не піддати міста, але той (Давид) був перестрашений і таки піддав город. Сам він вийшов ціло з усім військом, а король зайняв Ярослав і пішов на Галич. Та Клим'ята з Голих Гір утік від князя Данила до короля, а слідом за ним піддалися всі бояри (королеві).

Звідти король пішов до Володимира. Як він прийшов під Володимир, сказав: »Такого города я не бачив і в німецьких краях«¹⁰); так гарно він виглядав, як на цьому стояли вояки, а щити блищали й оружники були подібні до сонця. В городі тоді був Мирослав, ув інших випадках хоробрий, але — Бог знає, чому тоді затривожився й заключив мир із королем без порозуміння з князем Данилом і його братом Васильком; тоді ж шляхом умови передав Белз і Червен Олександрові. Король же, за порадою невірних галичан, посадив свого сина Андрія в Галичі. Мирослав (потому) випирався, що, мовляв, не передав шляхом умови їм Червена, бо оба брати¹¹) дуже дорікали йому: »Що ти заключив мир, хоч мав багато війська?« Король стояв у Володимирі, а князь Данило взяв ве-

⁸) вони зробили нараду: бояри в Ярославі.

⁹) Василько: Гаврилович.

¹⁰) в німецьких краях: загальне означення католицьких країв.

¹¹) оба брати: князі Данило й Василько.

лику добичу, воюючи коло Белза¹²⁾, король же вернувся до Угрів.

А Володимир¹³⁾ прислав до Данила послів, ка-
 1232/33 | жучя: «Йде на мене Михайло, поможи ж мені,
 зима | брате!» Данило справді пішов, замирив їх, а
 з Руської Землі взяв собі частину — Торецький, та
 передав його Мстиславовим дітям, своїм шурятам¹⁴⁾,
 кажучи їм: «За добродійство вашого батька візьміть
 і держіть город Торецький».

Після цих років королевич Андрій пішов походо-
 м на Данила й зайшов на Білобережжя. А Володислав
 їхав на сторожу від Данила¹⁵⁾ й його стрінуло вій-
 сько коло Білобережжя. Вони билися за ріку Случ
 і гонили до ріки Деревної із Чортового Ліса. Про це
 прийшла війстка до Києва до Володимира й до Данила
 від Володислава й Данило сказав до Володимира: «Во-
 ни знають, брате, що ми тут оба, й ідуть на нас; пусти
 мене, я поїду й віддам їм». Як вони про це довіда-
 лися, вернулися до Галича. Данило ж зіхався з бра-
 том, дігнав їх коло Шумська й переговорювалися з
 ними за ріку Вілію; а з королевичем був Олександр,
 Гліб Зеремієвич і ще й болохівські князі¹⁶⁾, а до того
 багато угрів. Данило бачився з королевичем через ріку
 Вілію й сказав якесь слово зарозуміле, що його Бог
 не любить. На другий день перейшов через ріку Вілію,
 на Шумськ, поклонився Богові й святому Семеюнові,
 зібрав свої полки й пішов до Торчева. Як це побачив
 королевич Андрій, зібрав свої полки й пішов проти
 нього, себто до бою. Він пішов по рівнині, а Данило
 й Василько мали зїздити з високих гір. Дехто про-

12) коло Белза: Іпат.: коло Бозку (Буська, Бужеська).

13) Володимир: київський князь, Михайло — Чернігівський.

14) своїм шурятам: шурнам.

15) на сторожу від Данила: перевірити, що діється в краю.

16) болохівські князі: пограничні князі східно-подільських
 і східно-волинських міст — над Богом і Горинню. Їх було ба-
 гато; походження їх неясне.

тивився, мовляв, «нам треба стати на горах», і противилися сходженню, але Данило сказав їм, як стоїть у Письмі: «Хто не спішиться до битви, має полохливу душу»; так спонукав їх скоро зійти на них. Василько йшов проти угрів (на правім крилі), тисяцький Демян на лівім, а Данило зі своїм полком посередині; а його полк був великий, складався з хоробрих людей, добре узброєних, тож як вони (угри) це побачили, не хтіли починати з ним битви й рушили на Демяна й на інші полки. Стрільці наїхали соколом, а

бере-
зень

 люди не видержали, побили їх і пограбили. Демян бився зі Судиславом, а князь Данило заїхав іззаду їх і рубав їх. Демян думав, що це все вояки, що втекли перед ним. Данило ж устроїв своє копя в вояка, а як копя зломилася, витягнув свій меч. Він поглянув сюди й туди і побачив стяг Васильків¹⁷⁾, що добре боровся й гнав угрів, отже добув свій меч і пішов братові на поміч; багатьох (угрів) поранив, а деякі й померли від його меча. Він нарадився з Мирославом; як побачили вони, що угри збираються, поїхали оба на них, а ті не видержали й утекли. По них надїхали другі й зударилися, але й ці не видержали. Та в погоні вони (оба) розлучилися. Потому він бачив, що брат добре боровся, сулиці його криваві, а спис пощерблений від ударів меча.

Тимчасом Гліб Зеремієвич, зібравши угрів, приїхав на Васильків стяг. Данило приїхав до них і захолював їх до бою, але не бачив між ними ні одного вояка, лише хлопців, що тримали коней. Угри ж пізнали його й хотіли мечами покалічити його коня¹⁸⁾, та милосердний Бог виніс його з-поміж вояків, а коневі його лише перетяли гострим кінцем меча шерсть на стегні. Він приїхав до своїх і казав війську їхати на них. Васильків полк гнав угрів до табору й підтяг

¹⁷⁾ побачив стяг Васильків: зам. підділ війська зі стягом.

¹⁸⁾ покалічити коня: щоб князь не міг утекти.

королевичів стяг; багато ж інших угрів утекло аж до Галича й там щойно задержалися. Як отже одні стояли нагорі, другі надоліні, а Данило й Василько казали своїм людям ізхати на цих, Бог захотів так (на кару) за гріхи, що Данилова дружина кинулася втікати; та вони (угри) не посміли гнати (за нею) й так не потерпіло Данилове військо крім п'ятьох, що згинули. На другий день Данило зібрався, але не знав про брата, де він і з ким. А королевич вернувся до Галича, бо в його війську кинулася велика зараза¹⁹⁾; інші угри втекли й задержалися аж у Галичі. Велика була битва того дня, бо згинуло багато угрів, а Данилових бояр мало. Їх імена були: Ратислав Юрієвич, Мойсей, брат його Степан, Юрій Яневич. Потому Данило довідавшись, що його брат здоров, не переставав приготува-

2. IV. | тися до битви з ними (уграми); він був у Вели-
1233 | ку Суботу в Торчеві.

Потому прислав Олександр до братів Данила й Василька: «Не годиться мені бути в незгоді з вами»; весна | а вони прийняли його з любов'ю. Як показала трава, Данило пішов із братом і з Олександром до Пліснеська, відібрав його від Ярбузовичів, забрав велику добичу й вернувся до Володимира.

А королевич і Судислав вислали Діяниша²⁰⁾ на літо | Данила. Данило поїхав до Києва, привів половеців і Ізяслава проти них; а з Ізяславом ходив до церкви, і з Володимиром, і прийшли проти Данила. А Ізяслав учинив підступ і велів воювати Данилову землю; вони взяли Тихомль і вернулися. Остав лише Володимир із Данилом і Котянь. О, підступ є злий, як пише Гомер²¹⁾, поки не виявиться — солодкий, але

¹⁹⁾ велика зараза: в ориг. «ураз велик».

²⁰⁾ Діяниша: воевода угорський Діовізії, нижче Даниш.

²¹⁾ як пише Гомер: ні в «Іліяді», ні в «Одиссеї» такого вислову нема. Воно взяте з других, або третіх рук, де було приписано Гомерові.

як відкриється — злий, хто ж ним воює, зле кінчить. Бо це найгірше зло з усіх! Звідти²²⁾ королевич Андрій, Діяниш і угри пішли до Перемиля, билися з Володимиром і Данилом за міст, та як ті відбилися, угри вернулися до Галича, покидавши пороки²³⁾. А Володимир і Данило пішли за ними; Василько ж і Олександр прийшли до брата й відбули зїзд коло Бужеська. А Володимир, Котянь і Ізяслав вернулися.

В тому ж часі відступив Гліб Зеремієвич від королевича до Данила. Данило ж і Василько таки пішли до Галича й там стрінула їх більша половина | осінь Галича: Доброслав, Гліб і багато інших бояр. (Данило) прийшов і став на березі Дністра, зайняв Галицьку Землю й роздав городи боярам і воеводам; вони мали багато доходів. А королевич, Діяниш і Судислав примирами голодом у Галичі. (Данило) ж стояв 9 тижнів, воюючи, й чекав леду, щоби перейти на них. А Судислав облудно післав до Олександра, кажучи: »Дам тобі Галич, іди від брата«, й той справді пішов геть із-під Галича; галичани ж думали піймати (його)²⁴⁾. Та галичани поїхали за Данилом.

За короткої час помер королевич. Галича- | зима 1233/34 ни післали по Данила червоного Семюнка, а Судислав пішов до Угрів. Як же настала весна, Олександр налякався (наслідків) свого злого вчинку й пішов до свого тестя до Києва. Як Данило довідався про це, пішов на нього з Галича й дігнав його в Полоннім; його зловили на Хоморськім Лузі, а Данило не спав три дні й три ночі.

Як Володимир був (князем) у Києві, прислав свого сина Ростислава до Галича; (Данило) заключив із ним братерство й щирю згоду. Та як Михайло й Ізяслав

²²⁾ звідти: себто з Галича.

²³⁾ пороки: знаряди до розбивання мурів.

²⁴⁾ галичани думали піймати й т. д.: тут текст не цілком ясний.

таки не переставали на нього ворогувати, лишив у нього²⁵⁾ Гліба Зеремієвича, Мирослава й багато інших бояр. А Володимир післав послів, кажучи: «Поможі мені, брате!» Данило ж, знаючи його прихильність (до себе) скоро зібрав полки й пішов. Та Михайло не видержав і відступив від Києва. Данило прийшов

1235
січень
до
травня

до Володимира й пішли разом на Чернигів. До них прилучився також Мстислав Глібович. Звідти²⁶⁾ пішли, граблячи край; вони зайняли багато городів на Десні, отже взяли Хоробор, Сосницю, Сновеськ і ще багато інших городів, і прийшли назад до Чернигова. Мстислав і чернигівці замирилися з Володимиром і Данилом, бо такий був завзятий бій коло Чернигова, що аж таран на нього ставили, кидали каменем на півтора перестріла, а такою камінюкою, що ледви чотири сильні мужі могли б таку підняти. Звідти вони з миром пішли до Києва. Та Ізяслав таки не переставав; він навів половців на Київ. А Данило й його військо були змучені; він пополонив усю чернигівську країну, — бо воював від Хрищення²⁷⁾ до Вознесення, (тоді) заключив мир і вернувся до Києва. Як половці прийшли до Києва й грабили Руську Землю, то Данило хтів піти додому лісовою країною²⁸⁾, бо був ізнемігся, але Володимир просив, а Мирослав помагав йому: «Ходім на поганих половців». Половці стрінули їх коло Звенигорода²⁹⁾. Володимир хотів вернутися, а й Мирослав був за поворотом, але Данило сказав: «Вояк, що вийшов до бою, повинен або побідити, або згинути з руки противника. (Знаєте, що) я противився вам, та тепер бачу, що маєте полохливу душу. Чи не казав я вам,

²⁵⁾ у нього: Ростислава.

²⁶⁾ з відти: з Чернигова.

²⁷⁾ Хрищення: Богоявлення (6. I.). «Водохрищі».

²⁸⁾ лісовою країною: Поліссям.

²⁹⁾ Звенигорода: у Київщині.

що не годиться йти втомленим воякам проти свіжих? Чого ж тепер тривожитесь? Йдіть проти них!» Вони ж стрінули велике половецьке військо коло Торецького й почалася завзята битва. Данило гнався за половцями, доки не застрілили (під ним) його гнідого коня, — бо передтим частина половців кинулася була тікати; Данило ж як побачив, що вони втікали, а його кінь застрілений, повернувся до втечі. Володимира ж і Мислава піймали в Торецькім, за порадою безбожного Григорія Василевича й Молибоговичів, а й інших багато бояр узяли; Данило ж утік до Галича. В Галичі був Василько з військом і він стрінув брата. А Борис Межибожеський за порадою Доброслава і Збислава післав до Данила посла, щоби йому сказав, що Ізяслав і половці йдуть до Володимира (Волинського), та це був підступ. Данило ж післав свого брата: »Стережи Володимир«. Як галицькі бояри побачили, що Василько зі здобиччю відійшов, підняли бунт. Судислав Ілліч сказав: »Княже! Галичани підступні; не наражуй себе на погубу, йди геть«. Данило, пізнавши їх осінь бунтівничість, пішов до Угрів. А як настала зима, Василько взяв ляхів і прийшов до Галича; Данило ж у той час прийшов до свого брата з Угрів і воювали, та не дійшовши до Галича, вернулися додому.

В той час прийшли на Каменець галичани, | 1236 а з ними всі болоховські князі. Вони воювали по Хоморі, прийшли до Каменця, взяли багату добычу й пішли. В той сам час післав був Володимир Данилові на поміч торків і Данила Жировича. А Данилові бояри виїхали з Каменця, нарадилися з торками й дігнали їх (галичан); тут таки й побили невірних галичан, а всіх болохівських князів піймали й привели їх до Володимира, до князя Данила. А як настало літо, почали слати послів Михайло й Ізяслав, грозючи: »Видай нашу братію, або підемо на тебе війною«. Та Данило молівся Богові й святому архієреєві Ніколі й він

показав своє чудо. Бо Михайло й Ізяслав навели на Данила ляхів, русь і половців, багач дуже. Кондрат став там, де тепер стоїть Холм, і післав воювати до Червена, Васильковичі³⁰) ж стрінули їх, воювали з ними, піймали лядських боярів і привели їх перед Данила до Городка. Михайло ж стояв на Підгірї. Він хотів на-радитися з Кондратом і чекав на половців із Ізяславом. Половці прийшли на Галицьку Землю, та не хтіли йти проти Данила; вони пограбили Галицьку Землю й вернулися. Як це почув Михайло, вернувся до Галича, а Кондрат через ніч утік до Ляхів; багач з його

1237 | го війська потопилося в Вепрі. Як настало літо,
літо | вони (Данило й Василько) пішли походом на Галич, на Михайла й Ростислава. Вони були замкнутися в горюді, а з ними дуже багачо утрів. Отже вони (Данило й Василько) вернулися й воювали коло Звенигорода, хотіли зайняти город, але не взяли, бо в ньому була чудотворна ікона святої Богородиці. А тієї осені помирилися.

Як настала весна, пішли (Данило й Василько) на 1238 | ятвягів і прийшли до Берестя, але що рік були дуже розлили, то не могли йти на ятвягів війською. Данило сказав: »Не годиться, щоби хрестоносці держали нашу батьківщину, Темплічі, себто Соломонічі³¹), і пішли на них походом із великою силою. Вони зайняли город³²) у місяці березні, старщину їх Бруна піймали, так само й військо, й вернулися до Володимира.

1237 | Того ж року пішов Данило на Михайла до Галича, та вони³³) просили мира й дали йому Перемишль.

³⁰) Васильковичі: з пізніших подій знаємо лише одного Васильковича, Володимира, — тай загалом княжичі мусіли б бути ще дуже молоді; може тут мова про військо Василька?

³¹) Темплічі, себто Соломонічі. Темпларії.

³²) заняли город: Дорогичин.

³³) вони просили: галичани.

Після цього року Данило навів на Кондра. | 1238
та Литву, Миндога й Ізяслава новгородського. Дани-
лож у той час пішов був зі своїм братом ув Угри
до короля, бо він кликав їх на честь. Тоді цар | 1236/37
Фридрих був пішов на герцика³⁴⁾ війною, а Данило
з Васильком хотіли йти герцикові на поміч, та ко-
роль не дозволив їм і вони вернулися до своєї землі.
А потому прийшов Ярослав суздальський і взяв Київ
від Володимира, але не міг його вдержати й пішов
назад до Суздаля; від нього відібрав (Київ) | 1236
Михайло. Сина свого Ростислава він лишив у Гали-
чі, а в Данила ще відібрали й Перемишль. | 1238
І так між ними³⁵⁾ був то мир, то війна. (Раз як)
Ростислав пішов у поле, при божій допомозі прийшла
до Данила вістка, як він був у Холмі, що Ростислав
пішов походом на половців³⁶⁾ із усіма боярами й із
кіннотою. Як це лише сталося, вийшов Данило з вій-
ськом із Холму й на третій день став у Галичі; горо-
жани прийняли його радо. Він підіхав під город і ска-
зав їм: «Мужі городські! Доки хочете терпіти пану-
вання чужинецьких князів?» А вони загомоніли і ска-
зали: «Ось наш пан, Богом даний», і кинулися як
діти до батька, як пчоли до матки, як спрагнені до
джерела. А єпископ Артемій і двірський³⁷⁾ Григо-
рій не допускали його. Та як побачили, що не мо-
жуть удержати города, отже як малодушні, що боялися
піддання города, вийшли з очима повними сліз, із
усміхненим лицем, облизуючи свої вуста, бо не мали
вже сили панувати, й говорили з примусу: «Хо-
ди, княже Даниле, візьми город!» А Данило
війшов до свого города, прийшов до (церкви)
святої Богородиці, зайняв стіл свого батька,
й на знак побіди прибав свою хоругов на Ні-
мецьких Воротах. На другий день прийшла до

кінєць
1238
або
поча-
ток
1239

³⁴⁾ герцика: герцог австрійський Фридрих, що його вигнав німецько-римський цісар Фридрих II.

нього вістка, що Ростислав пішов було до Галича, та як почув, що город узятий, утік до Угрів дорогою, що нею йдеться до Борсукового Ділу, прибув до бані, що зветься Родна, а звітти пішов до Угрів. Бояри ж прийшли й упали йому (Данилові) до ніг, благаючи ласки: «Бо ми, мовляв, провинилися перед тобою, що держали іншого князя». А він у відповідь сказав їм: «Дістаєте ласку, та більше цього не робіть, щоб не попали в гірше». Данило ж, як довідався про їх прихід³⁸⁾ (до Галичини), післав на них своє військо; воєю гнало їх аж до Гір і вернулося.

В ті часи прийшли безбожні ізмалтjани, що давніше билися з руськими князями на Калках. Перший їх напад був на Рязанську Землю й узяли коням год
 1297 | род Рязань, підступом вивели князя Юрія й по-
 гру- | вели його до Принська; бо в той час була
 донь | його княгиня в Принську. Вони підступом ви-
 вели його княгиню, вбили князя Юрія й його кня-
 гиню, побили всю землю³⁹⁾ й не пощадили навіть не-
 мовлят, що були при грудях. А кир Михайлович⁴⁰⁾
 утік зі своїми людьми до Суздаля й розказав князеві
 Юрієві про напад безбожних агарян. Як це почув вели-
 кий князь Юрій, післав свого сина Всеволода з усіми
 людьми, а з ними кир Михайловича. А Батий кинувся
 на Суздальську Землю. Його стрів Всеволод на Ко-
 лодній. Вони билися й упало багато з обох сторін,
 та Всеволода побито й він доніс батькові про битву
 з напасником на його землю й городи. Тоді князь
 Юрій оставив свого сина і княгиню в Володимирі⁴¹⁾,

³⁵⁾ між ними: Давилом і Михайлом (чи Ростиславом).

³⁶⁾ на половців: в ориг. помилково: «на Литву».

³⁷⁾ двірський: найвищий княжий достойник, заступник князя.

³⁸⁾ про їх прихід: Ростислава з військом.

³⁹⁾ побили всю землю: зам. усіх мешканців тієї землі.

⁴⁰⁾ кир Михайлович: Олександр Михайлович, син кир — Михайла Всеволодовича, званого так на грецький взір.

⁴¹⁾ в Володимирі: суздальським, над рікою Клязмою.

вийшов із города й збирав коло себе військо. Та він не мав сторожі й (тому несподівано) наїхав на нього беззаконний Бурндай, усіх горожан прогнав, а самого князя Юрія (татари) вбили. А Батий стояв коло города й завзято воював за город; вони (татари) так говорити горожанам: »Де городи рязанські, ваш город⁴²⁾ і ваш великий князь Юрій? Чи не наша рука його піймала й віддала смерті?« Як це почув преподобний єпископ Митрофан, почав говорити до всіх зі слезами: »Діти! Не лякаймося підступних слів (отсих) нечесних, не прив'язуймося лише до цього тлінного й скоро минаючого життя, але дбаймо про те непромінаюче швидко життя з ангелами. Якщо навіть узяли б чужинці наш город копям і нас повбивали б, то я, діти, ручу, вам за те, що дістанете нетлінний вінець від Христа Бога«. На це слово, як усі почули, почали сильно битися. Татари ж били город пороками, стріляли безчисленними стрілами. Як побачив князь Всеволод, що ще сильніша буде битва, налякався, бо сам був молодий. Він сам вийшов із города з малою кількістю дружини, й ніс зі собою багаті подарунки: він думав, що той (Батий) пощадить його життя. Та він, як дикий звір, не пощадив його молодости, але велів перед собою зарізати, а весь його город⁴³⁾ вибив. А преподобний єпископ убіг до церкви з княгинею й дітьми; та той нечесний велів запалити (церкву) й так вони віддали свої душі Богові. Як він вибив город Володимир, пограбив інші суздальські городи й прийшов до города Козельська. Тут був молодий князь, на імя Василь. Нечесний довідався, що люди в городі сильні духом і підступними словами не можна було зайняти города. Козляни ж рішили не піддатися Батиеві, бо сказали: »Хоч наш князь і молодий, то життя своє віддамо за нього. Так і славу

7. II.
1238

⁴²⁾ ваш город: Суздаль.

⁴³⁾ весь город вибив: зам. усіх горожан.

цього світа матимемо й там небесні вінці дістанемо від Христа Бога». Отже татари билися за город, хотіли добути; татари розбили городські стіни й увійшли на вал. Козляни ж різалися з ними ножами. Потому вони нарадилися, щоби зробити вилазку на татарське військо. Вийшовши отже з города порубали їх пращі,

1238 | а далі напали на їх полки й побили чотири тис-
весель | сячі татар, але й самі полягли. Батий узяв город, побив усіх, не пощадив навіть грудних немовлят. Доля князя Василя не відома; дехто казав, що втопився у крові, бо був молодий. Від того часу в татарів не сміють вимовити імени города Козельська, але (називають його) «злий город», бо там билися сім тижнів, а з татар згнуло три сини Темничі; татари шукали за ними й не могли знайти їх серед багатьох трупів. А Батий узяв Козельськ і пішов у Половецьку Землю.

Звідти Батий почав посилати на руські городи. Він узяв город Переяслав юпям, вибив весь, церкву архангела Михаїла зруйнував⁴⁴), забрав переважно церковної золоті посуду й дорогого каміння, а єпископа, преподобного Симеона, вбили. Тоді ж післав на Чернігів. Вони обложили город у великій силі. Як же Мстислав Глібович почув про напад чужинців на город, прийшов на них із усім військом. Вони билися, але Мстислава побито й дуже багато його війська полягло. Город узяли й запалили вогнем, а єпископа лишили в живих і повезли його до Глухова. А Менгухан прибув поглянути на город Київ. Він став із того боку Дніпра коло городка Пісочного, поглянув на город і здивувався з його краси й величі. Він післав своїх послів до Михайла й горожан, щоби їх підвести⁴⁵), але вони не послушали його.

⁴⁴) зруйнував: отже вона була мурована.

⁴⁵) щоби їх підвести: намовити віддати Київ татарам безбою.

Потому Михайло втік перед татарами за своїм сином до Угрів, а в Києві сів Ростислав, (син) Мстислава смоленського. Данило ж поїхав до нього й піймав його, а Київ поручив Дмитрові, щоби боронив його перед чужинцями, безбожними татарами. Як же Михайло втік із Києва до Угрів, (Ярослав) приїхав і взяв його княгиню, піймав його бояр і добув город Камеґнець. Як це почув Данило, післав послів, кажучи: «Пусти до мене сестру, бо Михайло на нас обох задумує лихо». Ярослав почув слова Данила й так сталося; сестра прийшла до них, Данила й Василька, й вони держали її в великій честі. А король не дав своєї дівчини Ростиславові й прогнав його геть. Михайло й Ростислав пішли до свого вуйка Кондрата до Ляхів. (Звідти) Михайло прислав послів до Данила й Василька, кажучи: «Ми не раз провинилися й не раз тобі робили пакості, а що я тобі обіцявав, того не сповнив. Та як я й хотів коли погодитися з тобою, то невірні галичани не давали мені. Але тепер клятвою кленуся тобі, що ніколи вже не буду з тобою ворогувати». Данило ж і Василько не пригадували зла, віддали йому сестру й привели його з Ляхів. Данило нарадився зі своїм братом і обіцяв Київ Михайлові, а його синові Ростиславові дав Лучеськ. Та Михайло не смів іти до Києва зі страху перед татарами, отже Данило й Василько дозволили йому перебувати в їх землі, дали йому багато пшениці, меду, волів і овець доволі. Як же Михайло побачив, що Київ узятий⁴⁶⁾, утік зі своїм сином до Ляхів до Кондрата; а як татари наближались, то не стерпів і тут, а втік до Воротиславської Землі⁴⁷⁾. Він прибув до німецького міста, на імя Середа. Як німці побачили, що він має великий габор, побили йому людей і відібрали велику части-

⁴⁶⁾ побачив, що Київ узятий: своїм звичаєм літописець і тут лабігас наперед — мова про грудень 1240.

⁴⁷⁾ до Воротиславської Землі: Шаєськ.

цу табору, й убили його внуку. Михайло ж іще навіть не був туди дійшов, лише зібрався, й дуже зажурився, бо татари вже прийшли на бій до Індриховича⁴⁸); отже Михайло вернувся знову до Кондрата. Та ми вернемося до попереднього.

1240 | Того ж року прийшов Батий до Києва з великою силою, великим множеством своєї сили. Він обляг город, обступила його татарська сила й город був у стані прикрої облоги. Коло города був (сам) Батий і його хлопці окружили город; не можна було (нічого) чути від гамірного скрипання його теліг⁴⁹), сильного реву його верблюдів і іржання його кіньських стад. Руська Земля була повна війська. (Русь) піймали в них татарина, на імя Товрула, й той розказав про всю їхню силу. Отсе були його брати⁵⁰), сильні воєводи: Урдюй, Байдар, Бирюй, Кайдан, Бечак, Менгу і Кююк, що вернувся, почувши про ханову смерть, і став ханом, хоч не був із його роду, але був його першим воєводою; далі Бідяй багатир і Бурундай багатир, що взяв Болгарську Землю й Суздальську, й інших воєвод без числа, що ми їх тут не писали. А Батий поставив пороки на город коло лядських воріт, бо тут були прийшли дебри⁵¹). Пороки били безнастаню день і ніч й вибили стіни. Горожани вийшли на вибиті стіни й тут можна було бачити ламання копій і розбивання щитів, а стріли затемнили світ побідженням. Дмитро був ранений. Татари вийшли на стіну й сиділи той день і ніч. А горожани збудували другий город⁵²) довкруги (церкви) святої Богородиці (Десятинюї). На другий день прийшли на них (татари) й почалася між ними велика битва. Люди вибігли на церкву й на

⁴⁸) до Індриховича: Генриха Побожного, що згинув у битві з татарами (1241).

⁴⁹) теліг: великих возів.

⁵⁰) його брати: Батисві.

⁵¹) були пройшли дебри: не цілком ясне речення.

⁵²) другий город; себто нові укріплення,

склепіння церковні зі своїм добутком. Та від тягару провалилися з ними церковні стіни й так (во-
роже) військо зайняло город. Дмитра ж виве-
ли раненого, але не вбили його із за його хоробрости.

У тім часі Данило поїхав був ув Угри до короля, бо ще не чув був про прихід поганих татар на Київ. Як же Батий узяв Київ і почув про Данила, що він ув Уграх, пішов сам до Володимира і прийшов до города Колодяжна. Він поставив 12 пороків, та не міг розбити стін і почав перемовляти людей; вони ж послухали його злої ради, піддалися й самі були побиті. (Звідти Батий) пішов до Каменця й до Ізяславля й узяв їх. Він бачив Кремянець і город Данилів, що їх не можна добути, й пішов від них. Прийшов тоді до Володимира, взяв його копям і вибив без пощади, так само город Галич і багато інших городів, що їм нема числа. Але Дмитро, київський тисяцький Данилів, сказав Батиеві: »Не можеш бавити довго в цій землі, час тобі вже йти до Угрів; а як будеш баритися, то це сильний край, зберуться на тебе й не випустять тебе до твого краю«. А це він йому сказав тому, що видів, як Руська Земля гинула від нечесного. І Батий послухав Дмитрової ради й пішов до Угрів. Король Беля й Калюман стрінули їх на ріці Солоній. Тут вони билися й угри кинулися тікати, а татари гнали за ними до ріки Дунаю; по побіді стояли там три роки.⁵³⁾

Ще передтим поїхав був князь Данило до короля в Угри, бажаючи з ним посвататися, та між ними не дійшло до згоди. Він вернувся від короля і приїхав до Синевідська, до монастиря святої Богородиці. На другий день устав і бачив дуже багато (людей), що тікали від безбожних татар і вернувся назад до Угрів, бо не міг прийти до Руської Землі тому, що мав зі

6. XII.
1240

1241
бере-
вень

⁵³⁾ три роки: направду два роки й кілька місяців.

собою мало дружини. Він лишив свого сина⁵⁴⁾ в Уграх і не дав його галичанам, бо знав їх невірство, й тому не взяв його зі собою. Він пішов із Угрів до Ляхів, на Бардуїв, і прийшов до Судомира. А як почув про свого брата, про дітей і про свою княгиню, що вийшли з Руської Землі в Ляхи перед безбожними татарами, поспішився шукати їх і знайшов їх над рікою, званою Полька. Вони дуже врадувалися, що зішлись разом, і жалувалися, що Руська Земля побіджена й що чужинці взяли багато городів. Та Данило сказав, що, мовляв, «не добре нам ту стояти близько воюючих чужинців», і пішов до Мазовецької Землі до Болеслава, сина Кондратового. Князь Болеслав дав йому город Вишгород; він був тут, аж доки не дістав вістки, що безбожні вже зішли з Руської Землі, й гді вернувся до своєї землі.

весна | Він прийшов до города Дорогичина й хотів
1241 | увійти до города, але йому сповіщено, що,
мовляв, «не вийдеш до города». Та він сказав: «Це ж був город наш і наших батьків». «Але ви не вийдете до нього» (була відповідь). (Тоді) він відійшов, думаючи собі, що Бог потому відплатить начальникові⁵⁵⁾ того города. І (Бог) дав його в руки Данила; він обновив (город) і збудував церкву святої Богородиці й сказав: «Це мій город, бо я передше здобув його копям». Але (покищо) Данило з братом прийшли до Берестя й не могли йти в поле через сморід багатьох побитих; а й у Володимирі не остав живий, церква святої Богородиці була повна трупів і тіл мертвих. Потому ж Михайло пішов від свого вуйка на Володимир зі своїм сином, а звідти пішов до Пинська. А Ростислав Володимирович прийшов до Данила до Холму, бо Бог його вирятував від безбожних татар; так він

⁵⁴⁾ свого сина: Льва, за якого сватав королівну.

⁵⁵⁾ начальникові: в ориг. «держателю».

показав свою правду⁵⁶), що не є в змові з Михайлом. Михайло ж не додержав правди за Данилове й Василькове добродійство, але перейшов його землю, не піславши й посла, пішов до Києва й жив під Києвом на острові; а син його Ростислав пішов до Чернигова. А Лев вийшов із Угрів із галицькими боярами і приїхав до Водави до свого батька й батько дуже втішився ним.

Галицькі ж бояри називали Данила князем, а самі панували над цілим краєм. Доброслав Суддич, попів внук, зробився чистим князем і грабив усю землю. Він пішов до Бакоти й узяв (собі) все Пониззя без княжого дозволу, а Григорій Василевич думав собі задержати ціле перемиське Підгір'я; з того повстали розрухи в краю й грабежі від них. Як про це довідався Данило, післав свого стольника⁵⁷) Якова з великим жалем до Доброслава, кажучи до них:⁵⁸) «Я ваш князь, а ви моїх приказів не сповняєте, лише руйнуєте край. Чернигівських бояр я не казав тобі, Доброславе, приймати, але давати волости галицьким, а коломийську сіль відлучити на мене». А той сказав: «Так станеться». В той самий час, як Яків сидів у нього, прийшли Лазар Домажирич і Івор Молибожич, два беззаконники, з роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків здивувався й питав про причину, чому вони поклонилися, а Доброслав відповів: «Я дав їм Коломию». Та Яків сказав йому: «Як ти можеш без княжого дозволу віддавати її отсим? Адже ж великі князі держать отсю Коломию для роздавання оружникам,⁵⁹) а ці не гідні й Вотьнина держати!» А він розсміявся і сказав: «Що ж я можу (на те) сказати?» Яків же приїхав і все розказав князеві Данилові, а

⁵⁶) показав свою правду: додержав обіцянки.

⁵⁷) стольника: княжий урядовець (пор. польське «підстолій»).

⁵⁸) до них: до бояр, яких репрезентував тут Доброслав.

⁵⁹) оружникам: назва вояків, (тижко збройних).

Данило журився й молився Богові за свою батьківщину, що ці нечесні її держать і володіють нею. За короткий час прислав Доброслав (донос до князя Данила) на Григорія, «що він, мовляв, тобі не вірний», – він рив під ним, бо сам хотів держати цілий край. Вони самі пересварилися й приїхали (до Данила) дуже гордовито: Доброслав їхав лише в сорочці, запишений такий, що навіть на землю не дивився, а галичани бігли колю його стремени. Данило ж і Василько, як побачили його гордість, ще більше його не терпіли. Так то Доброслав і Григорій оба себе старалися ловити. Як Данило почув їх слова, що вони повні облуди, а поступати згідно з його волею не хочуть, але шавпаки, хочуть ще й його владу передати іншому (князеві), нарадився з братом, і з конечности, бачучи їх беззаконня, казав їх увязнити.

1241 осінь або зима	А потому Ростислав (Михайлович) зібрав болоховських князів і решту галичан і прийшов до Бакоти. А Курил печатник ⁶⁰) був тоді в Бакоті; його післав був князь Данило й Василько списати грабежі нечесних бояр, і він успокоїв край. Як вони були колю воріт, (Ростислав) відступився, хочачи перемовити його багатьома словами, та Курил відповів йому: «Так ти відплачуєшся своїм вуйкам за добродійство? Чи ти не тямши, як король угорський вигнав був тебе з твоїм батьком, як тоді прийняли тебе мої пани, твої вуйки? Твого батька держали в великій честі й Київ обіцяли, тобі дали Луцьк, а твою матір, свою сестру, вирвали з рук Ярослава й дали твоєму батькові». Ще й багато інших мудрих слів говорив йому. Та як бачив, що той не слухає його, вийшов проти нього з піхотою; а той, як побачив це, пішов геть. Так (Курил) мудрістю й силою вдержав Бакоту, а Ростислав пішов за Дніпро.
------------------------------	--

⁶⁰) печатник: «канцлер», печатав княжі документи.

Як же Данило почув про прихід Ростиславів із болохівськими князями на Бакоту, зараз таки кинувся на них. Їх городи попалив, а греблі розкопав. А князь Василько лишився був стерегти землю від литви, своє ж військо післав із братом. Данило ж, узявши велику добичу, вернувся й зайняв їх городи: Деревич, Губин, Кобуд, Кудин, Городець, Божеський і Дядьків. А Курил, печатник князя Данила, прийшов із трьома тисячами піхоти й трьома сотками кінноти й дозволив їм (Данило) пограбити город Дядьків. Звідти (вони) грабили й палили Болохівську Землю; їх були лишили татари,⁶¹⁾ щоби для них сіяли пшеницю і просо, а Данило на них іще більше ворогував за те, що вони покладали всю свою надію на татар. А їх князів (давніше) вирвав (Данило) з рук мазовецького князя Болеслава; бо говорив Болеслав:⁶²⁾ «Яким правом вони ввійшли в мою землю, як я їм не дав? Це ж не є твої вояки, але окремі князі», й хотів їх пограбити. Вони ж обіцяли бути підданими й благали (помочі в Данила), аж Данилю й Василько хотіли за них воювати з ним (Болеславом); щойно Василько поїхав і переконав його, себто просто благав його й іще дав йому багато дарів за їх визволення. Та вони й так не памятали цього добродійства. Бог дав їм за те відплату так, що не остало нічого в їх городі, що не було б пограблене. А він (Данилю), при божій помочі, прийшов до свого брата, зазначаючи побіду.

Але Ростислав таки не переставав у своїй злюбі, лише зібрав військо, (взяв) невірного Володислава й пішов на Галич. Він прийшов до Домамирової Печери й їх (горожан) перемовив Володислав — вони піддалися Ростиславові. Звідти, зайнявши, рушив до Галича, кажучи: «Галич уже

1242
поча- ток

⁶¹⁾ їх були лишили: болоховців.

⁶²⁾ говорив Болеслав і т. д.: мова про давніші події, з 1230-их років.

твій», а сам узяв від нього тисячу.⁶³⁾ Як це почули весна Данило й Василько, зібрали військо і скорі пішли на них. Він не видержав,⁶⁴⁾ утік із Галича до Щекотова, а за ним утік Артемії, галицький єпископ, і інші галичани. Данило ж і Василько гнали за ним, але якраз тоді прийшла вістка, що татари вийшли з Угорської Землі й ідуть до Галицької Землі; та вістка його врятувала, а кілька його бояр таки зловлено. Данилю ж, бажаючи приготувити край (на прихід татар), поїхав до Бакоти й Калиоса, а Василько поїхав до Володимира. Данилю післав дворецького⁶⁵⁾ на Перемишль, на Костянтина рязанського, що його післав (туди княжити) Ростислав, а й перемиський владика виступав разом із ним проти нього (Данила). Та як Костянтин почув, що на нього йде Андрій, утік ніччю. Отже Андрій не застав його, але застав владика. Він розграбив його гордих слуг, роздер їх бобріві тули,⁶⁶⁾ а так само роздер їх вовчі й борсучі прилбиці.⁶⁷⁾ А славного співця Митусу, що з гордості не хотів служити князеві Данилові, привели обдертого й якби звязаного, так як каже Приточник: «Зухвалість твого дому буде зруйнована, бобр, вовк і борсук будуть ізіджені». Це так сказано притчею.

В той час татари розігнали Ростислава⁶⁸⁾ в Борку й він утік до Угрів. Король уторський віддав тепер за нього дочку. Як Данило був у Холмі, прибіг до нього його половчин, на імя Актай, і сказав, що, мовляв, «Батий вернувся з Угрів, і вислав на тебе двох багатирів, щоби тебе шукали, Манмана й Балая». Данилю ж замкнув Холм, поїхав до брата свого Василька, й узяв

⁶³⁾ узяв тисячу: уряд тисяцького.

⁶⁴⁾ Він не видержав: мова про Ростислава.

⁶⁵⁾ післав дворецького: на імя Андрія, гл. нижче.

⁶⁶⁾ тули: сагайдаки.

⁶⁷⁾ прилбиці: шкіра, причіплена до шолома, що охороняла лиця.

⁶⁸⁾ розігнали Ростислава: зам. Ростиславове військо.

зі собою митрополита Курила;⁶⁹⁾ а татари воювали до Володави й коло озер⁷⁰⁾ і вернулися, вчинивши багато лиха християнам.

Як же Михайло почув, що король дав дочку за його сина, втік до Угрів. Але угорський король і його син Ростислав не вчинили йому чести; отже він розгнівався на сина й вернувся до Чернігова. Звідти поїхав до Батня і просив у нього своєї волости⁷¹⁾. А Батий сказав: »Поклонися вірі наших батьків«, та Михайло відповів: »Бог нас віддав і нашу волость у ваші руки за наші гріхи й тому тобі кланяємося й віддаємо честь. Але вірі твоїх батьків і твоєму нечистому перед Богом велінню не кланяємося«. Тоді Батий розярився як дикий звір і велів заколотися князя Михайла; його заколов беззаконний Доман, путивлець, | 20. IX. 1246 нечесний, а разом із ним заколов його боярина Федора. Вони потерпіли як мученики й прийняли вінець від Христа Бога.

А Данило й Василько почали війну з лядським князем Болеславом. Вони ввійшли в Лядську Землю чотирма дорогами: сам Данило воював коло Люблина, Василько над Ізволою й Ладою, коло Білої, двірський Андрій над Сяном, а Вишата воював Підгіря. Вони взяли добичу й вернулися. Але потому вирушили знову й повоювали Люблинську Землю аж до ріки Висли й Сяну. Вони приїхали під Завихвост. Князь Василько стрілив через ріку, але не могли переправитися через ріку, бо вона (сильно) наводнилася, отже вернулися, забравши багато добичі. За короткий час приїхали ляхи й воювали коло Андрієва. Як це почув князь Данило з братом Васильком, зібрали свою силу, веліли приладити праці й інші

⁶⁹⁾ митрополита Курила: власне — свого кандидата на митрополита.

⁷⁰⁾ коло озер: ближче не означена місцевість.

⁷¹⁾ просив у нього своєї волости: затвердження її посідацтва.

прилади до облоги города й рушили походом на город Люблин: за день поспіли з Холма до города (Люблина) із усім військом і пращами. Як пращі кидали (каміння), а стріли летіли (густо) як дощ на їх город, ляхи побачили, що битва з руссю стає чимраз тяжча, й почали просити пощади. Данило й Василько пощадили їх, але під умовою, що не будуть помагати своєму князеві; вони ж обіцяли це. Отже Данило з братом вернулись, повоювавши цю землю.

1243

| або

1244

А Ростислав попросив багатьох угрів і просився в тестя, щоби міг піти на Перемишль. Він вийшов (до Перемиської Землі), зібрав багато смердів як піхотинців і скликав їх до Перемишля. А Данило й Василько, як це почули, післали Льва, ще молодого так, що й не міг іти в бій, (а з ним) післав свого братанка Всеволода,⁷²⁾ Андрія, Якова й інших бояр. Вони билися над рікою Січницею, але побідив Ростислав, бо мав багато піхоти. Андрій і Яків билися завзято, але Всеволод не поміг їм і завернув свого коня до втечі, а вони (Андрій і Яків) іще довго билися й відступили здорові. Про це дійшла вістка до Данила; він зібрав багато війська (кінного) й піхоти, вигнав (Ростислава) з краю й (той) пішов до Угрів.

Того самого року прийшла литва⁷³⁾ й воювала коло Пересопниці; (їх вождем був) Айшевно Рушкович. Данило ж і Василько поїхали до Пинська й зачекали, аж доки він⁷⁴⁾ сюди не прийшов. Як же вони переїздили по пинському полі, випали (князі) на них із города. Але погани таки були горді на себе;⁷⁵⁾ (князі отже) кинулися на них, а ті не стерпіли й почали втікати, в утечі ж падали з коней. Василько перший привів добичу до свого брата; всі його (Айшевнові)

⁷²⁾ свого братанка Всеволода: сина Олександра белзького.

⁷³⁾ прийшла литва: литовці.

⁷⁴⁾ він: Айшевно, вони: литовці.

⁷⁵⁾ були горді на себе: не хотіли піддатися без бою.

вояки були побиті, а сам Рушкович ледви втік. Настала велика радість у городі Пинську з побіди Данила й Василька, бо вони відібрали (литовцям) усю добичу, так їм Бог поміг. Потому, як минуло кілька літ, литва воювала коло Мільниці й забрала велику добичу. Данило й Василько гналися за ними до Пинська, бо пинський (князь) Михайло подав їм вістку⁷⁶) й вони засіклися в лісі, бо їм був дав знати Михайло, будучи в Пинську. Данило й Василько пігнали за ними, а й двірський Яків (повів) своє військо. Литва не повірила Михайлові й вийшла зі свого табору. Так із ласки божої литва втекла, її побито, а добичу всю відібрано; сам Лонквєнн ледви зтік. Ця вістка прийшла до Данила й Василька й настала велика радість у городі Пинську. А ще перед чернигівською війною Данила, як він сидів у Галичі, а Василько в Володимирі, ятвяги воювали коло Охожа й Бусовна й усю ту околицю пограбили; а тоді ще Данило не був збудував Холма. За ними гнав Василько з Володимира, дігнав їх — на третій день поспів із Володимира до Дорогичина. Вони билися коло дорогичинських воріт, як на них напав Василько; вони обернулися проти нього, але не видержали перед Васильком. Бог поміг, злі погани втекли; їх завзято рубали, гнали за ними багато поприщ і вбили (самих їх) князів сорюк, а й багато інших побито, бо й вони не встояли. (Василько) післав послів до Галича, до свого брата; настала велика радість у городі Галичі в той день. Сам Василько був середнього росту, але умом великий, так само відвагою, й не раз побіджав поган. А часом то вони (Данило й Василько) послали (військо) на поган, як от на злих войовників Скомоїда й Борутя, що згинули в битві з насланим військом. Бо Скомоїд був волхв⁷⁷) і виз-

⁷⁶) подав їм вістку: Данилові й Василькові.

⁷⁷) волхв: чародій.

начний чарівник, а швидкий був, як звір. Він, ходячи пішки, повоював Пинську Землю й інші краї; (та врешті) вбили його нечесного, а його голову заткнули на кіл. І в інші часи, з божої ласки, побивано погань, та цього ми не хотіли писати, бо було б дуже багато.

1245

літо

А потому Ростислав просив свого тестя короля, щоби післав із ним військо на Данила. І він справді взяв військо, пішов до Лядської Землі, просив Лестькової (вдови) й намовив її, щоби післала з ним ляхів — і вона післала військо. Визначні бояри й інші ляхи втекли були з краю, бо хтіли йти до Данила,⁷⁸⁾ та як почули про похід Ростислава, (вернулися), бо хотіли дізнати ласки Лестьковича⁷⁹⁾ й його матери, отже пішли до нього (Ростислава) на поміч, а ще незабаром Данило піймав найстаршого впоміж них Творяна. А Ростислав вирушив у похід і прийшов на город Ярославль, та як побачив, що це сильний город, а в ньому Данилові й Василькові люди й багато боярів, пішов до Перемишля. Він зібрав багато туземців, воєнних знарядів, і городських,⁸⁰⁾ і пороків, зібрав своє військо й пішов назад до Ярославля; город Перемишль він лишив за собою, бо думав собі: »Як того не добуду, то бодай цей задержу«. Як він так стояв коло города й укладав знаряддя, що при його помочі мав добути город, почався великий бій під городом. Він приказав своїм віддалитися, щоби його війська не ранили горожани, доки не приладить пороків. Він хвалився перед своїм військом і говорив: »Якщо я довідався б, де Данило й Василько, то я поїхав би на них«. Він так пишався й устроїв перед городом ігру; він бився з Воршем, але під ним упав кінь, а сам він нарушив собі плече; та це не був добрий знак для нього.

⁷⁸⁾ хтіли йти до Данила: напасти на його край.

⁷⁹⁾ Лестьковича: Болеслава, зв. Соромливим.

⁸⁰⁾ городських: себто до здобування городів.

Як Данило й Василько довідалися про його прихід війною, помолилися Богіві, почали збирати військо й післали послів до Кондрата, кажучи: »Через тебе, мовляв, найшли на нас ляхи,⁸¹⁾ бо ми твої помічники«. Він і післав йому поміч. Данило й Василько післали (ще й) до Литви з просьбою помочі й Миндог прислав їм поміч. Та вони ще не прибули обі,⁸²⁾ як Бог показав над ними свою ласку, — що люди побіду дістають не від помічного війська, але від Бога; отже вони скоро зібрали військо й рушили походом, а наперед післали Андрія, щоби побачив їх⁸³⁾ і піддержав город,⁸⁴⁾ що вже близький його рятунок. Ще військо не дійшло до ріки Сяну, а позсідали з коней, щоби вбрати оружжя, як явився такий знак над військом: Налетіло багато орлів і ворон, якби велика хмара. Птиці гралися, орли ж клекотіли, плавали своїми крилами й підкидалися на воздуху, як ніколи іншим разом не бувало; і це був добрий знак. А Данило зоружився, взяв своє військо й пішов понад рікою Сяном. А був тут глибокий брід. Половці наперед переправилися через нього й як були на другім боці, побачили їх (ворогів) стада, — бо їх сторожі не було коло ріки. Та половці не сміли грабити їх без княжого дозволу; ті ж побачили (половців) і втекли зі стадами до свого табору. Данило ж і Василько також не барилися, але скоро перейшли через ріку. (Перейшовши) вони зібрали кінноту й піхоту, й рушили без гамору до битви, бо їх серце було сильне до війни і рвалося до бою. А Лев був іще молоденький, отже (Данило) поручив його Василькові, хороброму й сильному бояринові, щоби стеріг його в битві.

Як Ростислав побачив, що прийшло (вороже) вій-

⁸¹⁾ найшли на нас ляхи: ворожі Конрадіві.

⁸²⁾ не прибули обі: помочі, польська й литовська.

⁸³⁾ щоби побачив їх: оглянув ворожі сили.

⁸⁴⁾ піддержав город: підбадьорив обляжених.

сько, зібрав своє військо, русь, угрів і ляхів і рушив проти них, а піхоту лишив проти воріт города, щоби вважали на ворота й не дозволили (горожанам) вийти на поміч Данилові й порубати порокив. Ростислав отже приготувався до бою й перейшов через глибоку дебру. Він ішов проти Данила; та тисяцький Андрій не хтів його допустити до битви з Данилом і швидко сам почав сильну битву з Ростиславом. (У ній) ламалися копя, греміло як від грому, з обох боків багато падало з коней і гинуло, а інші були поранені сильними ударами копій. Данило після йому 20 вибраних мужів на поміч, але Василь Глібович, Всеволод Олександрович і Мстислав не могли (дістатися) до Андрія й утекли назад до Сяну. Так Андрій залишився лише з малою дружиною, але підіздив і сильно боровся з ними.

А Данило, як побачив, що ляхи сильно наступають на Василька, зі співом «жіріє елейсон», що сильним голосом гомонів у їх полках, а з другого боку близько битву з Ростиславом, а з-заду Филію, що стояв із хоругвою й говорив: «Русь скоро до битви, але витримаймо їх напад, бо вони довго не видержують у бою», — рушив на нього з Яковом Марковичем і з Шелвом; так Бог не вислухав його (Филі) чваньківства. Шелва (правда,) покололи, а й Данила піймали, та він видерся з його рук і виїхав із-поміж війська. Він побачив угрина, що їхав на поміч Филі, збив його (з коня) копям, зломив на ньому панцир, той впав і спустив дух. А до того гордого Филі Лев, ще молодий, ізломив своє копя. Та Данило скоро знову найшов на нього, розігнав його військо, а його хоругов роздер. Як це побачив Ростислав, кишувся тікати, а угри й собі повернулися до втечі.

Тимчасом Василько бився з ляхами. Вони стали проти себе й дивилися на себе, а ляхи почали лаятися, кажучи: «Ану, проженім великі бороди!» А Василько сказав, що, мовляв, «ваше слово — брехня, бо нам

Бог допомагає»; торкнув свого коня й рушив. Ляхи не вдержали й утекли перед ним. Данило ж гнів за утримання й руссю⁸⁵⁾ й бив їх, але журився, бо не знав, що з братом; та як побачив, що його хоруггов жене ляхів, дуже зрадив. Він став на могилі проти города й (сюди) приїхав до нього Василько. Данило хотів за ними (ляхами) гнати, але Василько здержував його. Ростислав зрозумів, (що програв битву), завернув коня й утік.

Багато угрів і ляхів побито й ув'язано до неволі й те з усіх частин. Тоді двірський Андрій узяв у полон також гордого Філю; його привели до Данила й Данило вбив його. А Жирслав привів Володислава, злого бунтівника, й у той день і його вбили. Побито й багато угрів із гніву. Данило ж і Василько не йшли до городу і Лев також став на місці, показуючи воякам серед трупів свою перемогу. А вояки вночі аж до півночі вганяли і приїздили (до табору), приводили велику добычу; крики не уставали всю ніч, — шукали один одного. Так Бог показав свою ласку й дав перемогу князеві Данилові в навечеря великих мучеників | 17. VPI. Флора й Лавра. Данило запалив город,⁸⁶⁾ що | 1245 його збудував Ростислав, і пішов із багатьома полоненими до Холму, котрий сам збудував. Тоді приїхала до нього литва й Кондратові ляхи на поміч у війні й вернулися додому. А Ростислав утік до ляхів, забрав свою жінку й пішов ув Угри. Він нате вийшов був із Угрів у Лядську Землю, бо думав собі зайняти Галич і панувати над ним; та Бог за його горді наміри не сповнив того, чого він бажав.

Як Данило й Василько були в Дороговську, Могуцій прислав свого посла до Данила й Василька (з приказом): »Дай Галич!« А (Данило) дуже зажурився, бо ще не був укріпив своєї землі городами. Він нара-

⁸⁵⁾ руссю: руська дружина Ростислава.

⁸⁶⁾ запалив город: укріплення.

дився зі своїм братом і вирішив їхати до Батія, кажучи: «Не дам половини моєї батьківщини, але поїду 26. X.] до Батія сам». Він виїхав на празник святого Дмитра, помолившись Богові, й прибув до Києва. А тоді панував над Києвом Ярослав⁸⁷⁾ через свого боярина Дмитра Єйковича. Він прийшов до монастиря⁸⁸⁾ архістратига Михайла, званого видубицьким, скликав усіх монахів і казав ігуменові й усім братам, щоби за нього помолилися, що вони й зробили, щоби він, дістав ласку від Бога. Так і сталося; він упав перед образом архістратига Михайла, вийшов із монастиря до човнів і прочував біду страшну і грізну. Він приїхав до Переяслава й ту стрінули його татари. Звідси він поїхав до Куремси й бачив, що нема в них добра. З того часу почав ще більше грізнитися, бо бачив, що їх опанував диявол; він бачив їх гидкі й забобонні чарування й вигадки Чингісхана, його бридкі кровопийства й численні його чари. Царів, князів і вельможів, що приходили туди, водили коло куща кланятися сонцеві, місяцеві й землі, дияволу й їх помершим батькам, дідам і матірям, що в аді. Яка ж гидка їх фалшива віра!⁸⁹⁾ Як це він почув, тяжко зажурився.

Звідти прибув до Батія над Волгу, щоби йому поклонитися. (Тут до нього) приступив Сонгур, чоловік Ярослава, і сказав: «Твій брат Ярослав кланявся куцеві, то й ти повинен поклонитися». Та він (Данило) відповів: «Диявол говорить із твоїх уст; Бог замкне твої уста й ніхто не почує твого слова»; і якраз у той час позвав його Батій і так Бог вирятував його від їх злого біснування й чарування. Він поклонився по їх звичаю й увійшов до його (Батієвого) шатра. А він сказав: «Даниле! Чому ти вже давно не

⁸⁷⁾ Ярослав: Всеволодович, суздальський.

⁸⁸⁾ до монастиря: в ориг.: «в дом».

⁸⁹⁾ фалшива віра: в ориг.: «прелесть».

⁹⁰⁾ міру: в ориг.: «чюм».

прийшов? Та й то добре, що ти вже бодай тепер прийшов. Чи ти пєш чорне молоко, наш напїй, кобилячий кумуз?» А він відповів: »Досї я не пив, та як прикажеш, то буду пити«. Той сказав: »Ти вже наш татарин, пий наш напїй«. Він випив, поклонився по їх звичаю, вимовляючи приписанї слова, і сказав: »Пїду поклонитися великій княгинї Баракчїнї«. Сказав: »Іди«. Пїшов і поклонився по звичаю. А (Батий) прислав мїру⁹⁰⁾ вина і сказав: »Ви не звикли пити молока, то пий вино«. О, найгірше зло почесть татарська! Данилю Романович, великий князь, що володїв (цїлю) Руською Землею, Києвом, Володимиром і Галичем, зі своїм братом, та ще й іншими краями, тепер сидить на колїнах, та ще й холопом⁹¹⁾ його називають, ще й данини хочуть, а він життя не певний серед погроз. О, яка зла честь татарська! Аджєж його батько був царем у Руській Землї, покоровив був Половецьку Землю й воював у всіх інших краях; тож як його син не дїзнав чести, то хто інший може її дїзнати? Бо їх злоба й облуда безконечна: Ярослава, великого князя суздальського, стрїли зїлям; Михайла, князя чернігівського, що зі своїм боярином Федором не покїювився куцевї, ножем зарїзали, як це ми вже попереду описали їх заколення, й вони дїстали мученицький вїнець; так само багато інших князїв і бояр побили. Князь⁹²⁾ був у них 25 днїв і тодї відпустили його й тих, що з ним були, й затвердили за ним його землю. Він прибув до своєї землї; тут стрїнув його брат і сини й був плач над його приниженням, та ще більша втїха, що приїхав здоровий.

Тїєї ж зими прислав Кондрат посла по весна
1246 1245/46
Басьїлька, кажучи: »Ходїм на ягвяїв!« Але що впав був снїг і крули, не могли йти й вернулися від Нура.

Скоро розїїшлася вїстка по всіх краях, | 1246

⁹¹⁾ холопом: невільником.

⁹²⁾ князь: Давїло.

що він (Данило) прийшов від татар, що Бог вирятував його. Отже ще того самого року прислав угорський король вицького,⁹³⁾ кажучи: »Візьми мою дочку, за свого сина Льва«; боявся його, бо він був у татарів, побідив Ростислава й його угрів. А він нарадився⁹⁴⁾ з братом і не повірив його словові, бо він (король) давніше був обіцяв дати свою дочку й не додержав того. Та митрополит Курил ішов (через Угри), висланий Данилом і Васильком (до патріярха), щоби його поставив на руську митрополію. Як він був у короля, переконав його король багатьома словами, та ще й прихилив дарами, що, мовляв, »переведу тебе до Греків із великою честю, якщо (вчиниш так, що) Данило помириться зі мною«. А той сказав: »Покленися мені, що не зміниш свого слова, а я піду й приведу його«. І прийшов митрополит (до Данила) і сказав йому: »Чого ти бажав, те маєш, візьми його дочку для свого сина за жінку«. А Василько сказав: »Іди до нього, таж він християнин«. Тоді Данило пішов, узявши свого сина

1247 | Льва й митрополита, прийшов до короля до Ізволина й узяв його дочку своєму синові за жінку. Він віддав йому (королеві) полонених бояр, що їх Бог віддав у його руки, як побідив їх із братом під Ярославем, заключив із ним мир і вернувся до своєї землі.

1247 | В тих роках помер великий князь лядський
31.VIII.?) | Кондрат, що був славний і дуже добрий; за ним жалували Данило й Василько. А потому вмер

1248 | його син Болеслав, князь мазовецький, а Мазовще дав своєму братові Сомовитові, послушавши князя Данила: бо за ним (Сомовитом) була його братанка, дочка Олександра, на імя Настася, що потому вийшла за угорського воеводу Дмитра. В ті ж роки сів Сомовит на Мазовші.

⁹³⁾ вицького: якийсь угорський достойник.

⁹⁴⁾ він нарадився: Данило.

До нього післали послів Данило й Василько, щоби йому сказали, що, мовляв, »ти вазнав від нас добра, тож ходи з нами на ятвягів«. Вони взяли поміч також у Болеслава, воеводу Суда й Сигніва, зіхалися в До-рогичині й рушили в похід. Вони перейшли болота й найшли на їх (ятвязьку) країну. Та ляхи не видержали й запалили їх перше село; таким способом вони зле зробили, бо подали їм знак⁹⁵). За те гнівалися на них Данило й Василько; а вони⁹⁶) воювали їх аж до вечера й узяли велику добичу. Як настав вечір, приїхали злинці й зібралася ціла Ятвязька Земля; вони післали до Данила Небєста, кажучи: »Лиши нам ляхів, а сам іди в спокою з нашої землі«; та їх бажання не сповнено. Ляхи обкопалися, а русь ні. Вночі (ятвяги) напали на ляхів, а ляхи завзято боронилися; на них стріляли, кидали голівні як блискавки, а каміння сипалося як дощ. Як ляхи дуже терпіли, післав Сомовит із проханням: »Пришліть мені стрільців«; та вони (Данило й Василько) гнівалися за той перший пожар і ледви післали. А (ятвяги) мали вже переломити остріг і боролися рукопаш; на те наспіло багато (руських) стрільців, повбивали багатьох (ятвягів) стрілами й відігнали їх від острога. Так цілу ту ніч не було через них спокою. На другий день зібралися всі ятвяги, піші й кічні, дуже багато так, що ліси стали повні від них. Вони встали й запалили свої колимаги, себто табор, у день воскресення, себто в неділю. А князь Данило пішов наперед і відійшов далеко з Болеславовими ляхами, а Василько зі Сомовитом облишилися. Лазар же з половцями їхав позаду; на нього зробили (ятвяги) сильний напад і відібрали його хоругов. Він прибіг

кінець
1248
або
поча-
ток
1249

⁹⁵) їм: ятвягам, бо пожежа вказувала на ворожий напад.

⁹⁶) вони: поляки.

до Василька й Сомовита й тут почалася між ними⁹⁷⁾ завзята битва; з обох сторін падало багато. Василько й Сомовит сильно держалися в бою, а двірський Андрій хоч мав відважне серце, то зате нездужав тілом і руками; він кинувся на (вороже) військо, але випустив із рук коня й мало що його не вбили. А Василько післав посла до свого брата, щоби йому переказав, що, мовляв, «коло нас великий бій, верніся до нас». Данило справді вернувся і гнали за ними до лісів. Та вони всетаки нападали на них (княже військо); згнуло багато між ними, (як от) Федір Дмитрович, що сильно боровся, був ранений і з тієї рани вмер над рікою Нарвою. А Яцелт сказав: «Нам добре сидіти, але якщо нас (направду) жалуєте, то наперед жалуйте себе і свого безчестя⁹⁸⁾, бо нашими головами маєте собі задержати свою честь». І так сталося. Данило казав своїм воякам сідати на коней, вони сіли й рушили. Як ятвяги побачили силу, руську й лядську, змякли їм серця⁹⁹⁾. Вони (княжі військо) грабили й палили їх (Ятвязьку) Землю, перейшли ріку Олег і хотіли стати в тісних місцях. Як це побачив князь Данило, закликав (голосно) і сказав до них: «О мужі військові! Хіба ви не знаєте, що сила християн — простір, а поган — тіснота? Їх то звичай — воювати з-за укріплень»; і перейшов Жаку, грабуючи, й аж як прийшли на одверті місця, стали табором. А ятвяги таки нападали на них, але русь і ляхи гнали за ними й побили багатьох ятвязьких князів; гнали ж їх до ріки Ольга й (аж там) перервано бій. На другий день вони (русь і ляхи) блукали, бо проводирі не знали, (куди йти). Тоді вбили двох вармійців, а третього зловили руками живого й привели до князя Данила. Він

⁹⁷⁾ між ними: Васильком, Сомовитом і Лазарем з одного, а ятвягами з другого боку.

⁹⁸⁾ свого безчестя: побиття війська.

⁹⁹⁾ змякли їм серця: стратили відвагу.

сказав до нього: »Виведи нас на добру дорогу, то подарую тобі життя« і подав йому руку¹⁰⁰); той вивів його й вони перейшли ріку Лук. На другий день дігнали їх пруси й борти: Військо сіло на коней, а піхота також узяла оружжя з табору. Їх щити були як зоря, а шоломи як сходяче сонце, копя ж так у руках держали, якби багато трощі разом; стрільці ж ішли з обох боків, у руках держали свої рожанці¹⁰¹) з наложеними на них стрілами своїми проти (ворожих) вояків; Данило ж сидів на коні й проводив військом. А пруси сказали до ятвягів: »Чи можете дерево піддержати сулицями, а на це військо відважитися¹⁰²) (наступати)?« Вони ж, як побачили це, вернулися до себе. Звідти князь Данило прийшов до Визни й перейшов через ріку Наров. Вони визволили багато християн із неволі й їм співали похвальну пісню, бо Бог їм поміг. Вони прийшли до своєї землі, послідувавши шляхом свого батька, великого Романа, що все був готовий на поган кинутися як лев, а половці страшили ним своїх дітей.

В ті ж роки прислав угорський король по- (1248 ?) слів до Данила з проханням помочі, бо він воював із лімцями. (Данило) пішов йому на поміч і прийшов до Пожгу. А до нього (короля) були прийшли німецькі послы; бо цар держав Відень, Землю Ракуску і Штирську, а герцюк¹⁰³) уже був убитий. А ймення послів були: Жалаш Пурський, званий Сольським, Гарих Порунський і Ота Гаретенник Пітовський. Із тими король виїхав назустріч князеві Данилові; а Данило прийшов до нього, зібравши своє військо. Німці ж дивувалися з татарського оружжя, бо коні (Данилового вій-

¹⁰⁰) подав йому руку: для певности, що додержить слова.

¹⁰¹) рожанці: ближче незваний рід лука.

¹⁰²) чи можете дерево й т. д.: порівняння сили кв. Данпла (дерево) до ятвязької (сулиці — короткі списи).

¹⁰³) герцюк: Фридрих австрійський, убитий 15. VI. 1246.

ська) були в личинах і шкіряних коярах¹⁰⁴), а люди в ярицях; полки виглядали дуже гарно, цілі полискувалися від оружжя. Сам (Данило) їхав побіч короля, руським звичаєм: під ним був прекрасний кінь, сідло з чистого золота, стріли ж і шабля прикрашені золотом і іншими штуками, аж дивно, кожух обшитий грецьким оловиром¹⁰⁵) і золотими плоскими кружечками, а чоботи зі зеленої шкіри, шитої золотом. Німці дивилися й дуже дивувалися, а король сказав до нього (Данила): «Для мене це має більшу вартість, як тисяча срібла, що ти прийшов (прибраний) по звичаю руському, батьків твоїх». (Данило) запросився до нього до табору, бо того дня була сильна спека. А він (король) взяв його за руку й повів його до свого шатра, роздягнув його й убрав у свою одежу; так віддав йому велику честь і (Данило) вернувся додому.

1248? | Того ж року прогнав Миндог своїх братанків, Тевтевила й Едивида. Він послав їх на війну зі своїм вуйком, із Виконотом, проти Русі воювати до Смоленська, і сказав: «Хто що здобуде, нехай собі держить»¹⁰⁶), бо він воював із ними й зайняв Литву; він зайняв цілу Литовську Землю й величезне їх майно і знищив їх багатства; до того ще й послав на них своє військо, бо хотів їх убити. Вони ж довідалися про це й утекли до князя Данила й Василька, і приїхали до Володимира. А Миндог прислав своїх послів (до Данила й Василька), кажучи: «Не помагай їм», але Данило й Василько не послушали, бо сестра їхня¹⁰⁷) була за Данилом. Тому Данило порадився зі своїм братом і послав до Ляхів, до лядських князів послів, щоби їм

1249 | сказали: «Час настав християнам (ударити) на

¹⁰⁴) личини, кояри, яриці: убір кіньський і людський, ближче незнаний.

¹⁰⁵) грецьким оловиром: шовкова тканина, переткана золотом.

¹⁰⁶) хто що здобуде й т. д.: тут текст попсований.

¹⁰⁷) сестра їхня: Тевтивила й Едивида.

поган, бо самі між собою воюють». Ляхи обіцялися, але (обіцянки) не виповнили. Данило ж і Василько післали Вікінта до Ятвягів і до Жемоїти й до німців до Риги¹⁰⁸); Віконтові справді вдалося прихилити сріблом і багатьома дарами ятвягів і половину Жемоїти. Німці ж відповіли Данилові, що, мовляв, «ми для тебе лише замирилися з Вікінтом, бо він погубив багато наших братів». Отже німці брати обіцяли йти Тевтивилі на поміч. Данило ж і Василько, брат його, народилися зі сином (Даниловим); він післав брата на Волковийськ, сина на Слоним, а сам пішов до Здитова; вони добули багато городів і вернулися додому.

Потому прислав Вікінт (вістку), що, мов. | 1250
ляв, «Німці хочуть рушити на поміч Тевтивилі». Данило післав тоді Тевтивилі і свою поміч із ним, русь і половців; вони довго воювали¹⁰⁹). Звідти Тевтивил пішов із Даниловою добичею до Риги. Рижани прийняли його з великою честю й він охрестився. Як же Миндог довідався, що йому (Тевтивилі) хочуть помагати Божі Дворяни, єпископ і все ризьке військо, налякався. Він післав потайки посла до Андрія, майстра ризького¹¹⁰), й відтягнув його великими дарами, себто переблагав його; бо він був післав багато золота і срібла, гарної срібної й золотої посуду, й багато коней, кажучи: «Якщо вбеш або проженеш Тевтивилі, то ще більше від цього дістанеш». А той сказав: «Не можеш спастися, як не пішлеш до Папи й не приймеш хрищення, а так само не побідиш ворогів; я ж твій друг». О, це найгірше зло! Золотом засліпив свої очі, але через них іще зазнає лиха. А Миндог післав до Папи і прийняв хрищення. Та його хрищення було облудне; він і далі потайки прино-

початок
1251 ?

¹⁰⁸) до німців до Риги: Орден мечесців.

¹⁰⁹) довго воювали: Мєндовгову Литву.

¹¹⁰) майстра ризького: великого майстра (гохмайстра), Ордену мечесців (Божих Дворян).

сив жертви своїм богам, першому Нонадієві, далі Тевявели, Дивериксові, заячому богові, й Медійнові. А як виїздив у поле й вибігав заяць на поле¹¹¹) — в рощу до ліса не входив і різки не смів ізломити; приносив жертви своїм богам, палив тіла мертвих і явно видко було, що це поганин. Тевтивилу ж сказали (про замисл проти нього) єпископ і пробощ¹¹²) Виржан; вони жалували його, бо знали, що якщо Тевтивила не вигнано було б, Литовська Земля була б у їх руках і мусіла б прийняти хрищення. А що Литва остала нехристиянською, то цьому завинив Андрій, і за те його брати скинули з його становища. А Тевтивил прибіг до Жемюїти, до свого вуйка Вікинта, взявши ятвягів і жи-
1251 | моїть¹¹³) і Данилову поміч, що її був йому давніше дав Данилю, й пішов на Миндога. Миндог був зібрався (до війни), але не думав із ним воювати битвами. Він війшов у місто, зване Воруца, а вночі вислав свого шурина, — та русь і ятвяги розігнали його (військо). На другий день виїхали на них¹¹⁴) німці зі самострілами, але русь і половці виїхали на них зі стрілами, а ятвяги зі сулицями і гнали по полі як на грі, а звідти вернулися до Жемюїти. Тоді Миндог зібрав велику силу, й пішов походом на город Вікиятів, на ймення Твиремєнь. Тевтивил виїхав із города, (а також) русь і половці Данилові разом, жи-
 моїть і багато піхоти. Вони гнали (за Миндоговим військом і в логоні один) худощавий половчин пострілив Миндогга в стегню; Миндог отже вернувся до своєї землі. Тоді билося багато війська з обох сторін; під тим городом убито Висимота.

А потому Тевтивил прислав Ревбу (до Данила),

¹¹¹) заяць на поле: тут мов би бракувало чогось у тексті.

¹¹²) пробощ: в ориг. »пробош«.

¹¹³) жи-моїть: жмуднів.

¹¹⁴) на них: Тевтивилове військо; лицарі під проводом Андрія були в союзі з Миндогом.

щоби йому сказав: »Иди до Новгороду«. Данило ж пішов походом із братом Васильком, зі сином Львом і з половцями, зі своїм сватом Тігаком і прийшов до Пинська; князі ж пинські мали облуду (в серці) й він їх примусив іти з ним на війну. Литва післала сторожів на озеро Зять, але її гнали через болота, аж до ріки Щари. А як зібралися разом усі вояки, зробили нараду й сказали: »Вже мають вістку про нас«; отже вони опиралися плянові йти воювати. Але Данило сказав розумну промову, що, мовляв, »посоромимося перед Литвою й усіми землями, як не дійдемо й завернемо з дороги; та ще завтра«, казав, »нарадимось«. Тієї ночі він післав післанця до всіх воїв¹¹⁵⁾, щоби сказав таке: »Ходіть, нехай бачуть ті, що не хочуть іти на війну«. Як ті побачили, що вої пішли, хоч і нерадо, але пішли всі. На другий день вони пограбили Новгородську Землю й вернулися додому. Ятвяги їхали на поміч Данилові, але не могли добитися, бо були великі сніги; отже вони вернулися при божій помічі взявши велику добичу.

Потім післав (Данило) з братом і зі сином Романом своїх людей; вони зайняли Городен, а самі вернулися від Більська. Потому вони післали багато своєї піхоти й кінноти на їх городи й пограбили цілий їх край. А Миндовг прислав свого сина й він воював коло Турійська. Того самого року прислав Миндовг послів до Данила, прохаючи мира й, бажаючи згоди й сватівства. Тоді також прибіг до Данила Тевтивил зі Жомоїті й Ятвягів, кажучи, що Миндовг перекупив їх сріблом — і Данило прогнівався на них.

Тими ж роками, як минув якийсь час, — бо хронограф¹¹⁶⁾ мусить писати все, що сталося, отже часом забігати наперед, часом знову вертатися назад: розум-

¹¹⁵⁾ до воїв: до своєї дружини.

¹¹⁶⁾ хронограф: історик.

ний читач зрозуміє, (чому); тому й числа років ми тут не писали, а впишемо при кінці, по антіохійським соборам¹¹⁷), олімпіадам, грецькими числами, а римськими високостами, так як Євсевій Памфілів і інші хронографи списали від Адама до Христа; всі роки роз-
 15. VI. | числимо й допишемо до готового твору¹¹⁸); —
 1246 | отже після вбивства герцога, званого Фридрихом, що бився й подолав угорського короля, але його вбили його ж таки бояри в битві, настали великі заворушення між могутніми людьми за становище й волю убитого герцога, себто за Землю Ракуську й Штирську. А король угорський рекс і король чеський билися за неї. Король же угорський, шукаючи помочі для здобуття Німецької Землі, прислав до Данила послів, кажучи: »Пішли мені сина Романа, щоби я одружив із ним герцогову сестру, й дав йому Німецьку Землю«. Він поїхав до Німців із Романом, дав герцогову
 весна | сестру за Романа й заключив угоду, але ми її
 1252 | тут не вписуємо через величину. Потому знову прислав до Данила послів, кажучи: »Ти мені свояк і сват, поможи мені (в війні) проти чехів«. Він намовив його й (Данило) пішов на Опаву своєю дорогою¹¹⁹).
 1253 | (Данило) сам грабив Землю Моравську, багато городів розкопав¹²⁰) і всі попалив, а багато вбивства вчинив у тій землі. Данило зіхався з Болеславом, думаючи, як то перейти б Опавську Землю. Болеслав не дуже хотів, але його жінка помагала словами Данилові, — бо вона була дочкою угорського короля, на ймення Кипька, — а Данило князь хотів, почасти для короля, а почасти для слави, бо не було передтим у Руській Землі такого, хто воював би Чеську Землю —

¹¹⁷) по антіохійським соборам і т. д.: способи числення років із різних вихідних точок.

¹¹⁸) до готового твору: в ориг.: «в задіял».

¹¹⁹) своєю дорогою: себто не разом з королем.

¹²⁰) розкопав: валп, попалив: міста.

ні Святослав Хоробрий, ні Володимир Святий. Бог виповнив його бажання; він спішився дуже на війну, взяв свого сина Льва й поміч від брата Василька — тисяцького Юрія, зіхався з Болеславом і пішов із Кракова. Вони перейшли через ріку Одру до города, що називається Козлий. До нього приїхав Володислав, син Казимира, (сина) Лісконогого Мешка; він узяв кінноту й піхоту й прибули до ріки Псини. Тут Данило й Лев учинили нараду з Володиславом, куди воювати, та він не сказав правди й дав фалшивих провідників. А князь Данило післав Льва, Тевтивила й Едивида, двірського й усе військо, а сам лишився лише з малою горсткою, зі старими боярами й із тисяцьким Юрієм. Лев же поїхав і воював, а як побачив, що провідники брешуть, не слухав їх, але пішов у лісні гори¹²¹) й узяв велику добычу.

А як Данило йшов з Болеславом до Опави, післав (той) на сторожу своїх ляхів. Тоді якраз виїхав Андрій із Опави¹²²) з чехами; вони стрінулися й у битві побідив Андрій, бо ляхів було мало; він одних побив, других узяв до неволі й на ляхів напав великий страх. Данило ж приїхав і сказав їм: »Чого лякаєтеся? Хіба ви не знаєте, що не буває війни без погибших? Чи ви не знаєте, що отсе стрінули були військо, а не жінок? Як мужа вбють на війні, то яке це диво? Інші й дома вмирають без слави, а ці ж умерли зі славою. Отже скріпіть ваші серця й піднесіть ваше оружжя на (вороже) військо!« Цими словами покріпив їх, а говорив ще й багато більше, й пішов на Опаву. А як побачив, що з довколишніх сіл утікає дуже багато людей до горюда й не мав кого на них післати, сказав до Володислава: »Ти неправдиво поступив зі мною, а себе погубив, бо як тут був би Лев і мої

¹²¹) у лісні гори: ближче неозначена місцевість.

¹²²) Андрій: чеський воевода.

люди, ми зробили б велику шкоду, а й цей город чей же добули б!» І він пожалував того, що відіслав свого сина Льва й військо. Він силував ляхів їхати до города, та вони таки не хтіли. Як це побачив (Данило), зажурився, бо не знав, де його син і військо; ляхи же не хтіли їхати до города, але хотіли стати здалека від города. А зїзд усьому війську був назначений під городом. А Данилю сказав: »Хоч ви й хочете йти геть, то я хочу остати сам, із малою дружиною, й чекати на мое військо«. Отже Болеслав і ляхи послушали його й стали нижче города, на ріці Опаві; не сміли відлучитися від нього.

Того ж вечера прийшов Лев із військом і з багатою добичею. Того ж вечера відбули нараду, щоби на другий день перейти ріку, обійти город, попалити підгороддя,¹²³⁾ храми, загороди й гумна. Як настав ранок, то так зробили. Болеслав не йшов за ріку, але стояв на горах, готрвий до бою, а Володислав пішов. Прийшли до перших воріт і запалили, потому прийшли до других воріт, але сюди виїхали чехи й декого з них убили, а інших прогнали; Бенеш стояв перед воротами з хоругою. Вони й коло других воріт попалили (підгороддя) довкола города; як прийшли до третіх воріт. Данило казав і зсідати з коней і палити околиці города. Люди несподівано кинулися до города. Як німці¹²⁴⁾ побачили сильний набіг руський, кинулися до втечі; кількох їх таки й убито втечі; вони так дуже тікали, що навіть не замкнули воріт. Данила тоді дуже боліли очі й він не видів, що діялося в воротах. Він бачив, що біжуть його люди, добув свого меча й відігнав їх; так не взято города. Як він потому побачив, що сталося, зажурився, що не взято города. Він був виснажений хоробою і втомлений і сказав до свого сина: »Попали

¹²³⁾ підгороддя: в ориг.: »вся вишняя«.

¹²⁴⁾ німці: вл. чехи.

всі околиці города, а я піду до свого колимагу», себто до шатра. Він пілий час війни був хорий на очі й багато намовляло його вернутися, та він того не зробив.

На другий день (Данило) зібрався й пішов догорн ріки Опави, рабуючи й палячи, і став близько города, званого Насилля, бо чув, що в тім городі були полонені русь і ляхи. На другий день він зібрав військо й пішов до нього (города). Як (горожані) побачили напад величезного війська, не видержали й піддалися. Він зайняв город, визволив полонених і поставив на городі свою хоругву і зазначив побіду, а самих (горожан) помилював. Звідси відійшов і став на німецькім селі¹²⁵). А як Данило почув, що Бенеш пішов до Глубичнів, на другий день зібрав війська з Болеславом і пішов, грабуючи й палячи, до Глубичнів; а Володислав післав (військо) й запалив усі довколишні села, та зле зробив, бо через те не взяли города. Бо як Данило й Болеслав прийшли до города, все військо хотіло взяти город приступом. Вітер віяв сильно на город, а город був збудований із ялини; бачучи малу греблю, вояки їздили сюди й туди, щоби знайти дров і соломн й підкинути до города, та не знайшли, бо Володислав попалив усі близькі довколишні села; тому не запалено города. Того ж вечера радилися: «Куди маємо йти, чи до Особологи, чи на Гербарта, чи вернутися додому?» А Герборт прислав Данилові меч і свою піддачу. Отже Данило, Болеслав і Лев нарадилися і сказали: «Ми вже пограбили всю землю», й на другий день вернувся додому (Данило), перейшов ріку Одру й перейшов через Володиславову землю. А тоді в Кракові були папські послн, що принесли (Данилові) від Папи королівську корону й достоїнство, й хотіли бачити князя Данила. А він переказав їм: «Не годиться мені бачитися з вами на чужій землі,

¹²⁵) на німецькім селі: радше чеськім.

а пізніше». Звідти він перейшов через Судомирську Землю й прийшов до міста Холма з честю і славою, ввійшов до церкви¹²⁶⁾ Пречистої, впав, поклонився й прославив Бога за все; бо ніюдин руський князь (ще досі) не воював Чеської Землі. Він бачився зі своїм братом і пробував у великій радості, перебував у церкві святого Івана, в місті Холмі, в веселості, хвалячи Бога, Пречисту Його Матір і святого Івана Золотоустого.

В тому ж часі прислав Папа шановних послів,¹²⁷⁾ що принесли вінець, скипетр і корону, себто королівську гідність, кажучи: «Сину! Прийми від Нас вінець королівства». Бо вже давніше прислав був (Папа) до нього єпископа бернського й каменецького, кажучи йому:

1247 | »Прийми вінець королівства«. Та він тоді не
 або | прийняв, кажучи: »Ворог татарин зле живе
 1248 | з нами, то як можу прийняти вінець без твоєї
 | помочі?« Тоді прийшов Опіза,¹²⁸⁾ приніс вінець і обі-
 | цяв, що, мовляв, »матимеш поміч від Папи«. Як же він
 | (Данило) таки не хтів, намовила його мати його. Болеслав,
 | Семовит і лядські бояри, кажучи, щоби таки
 | осівь | прийняв вінець, »а ми будемо тобі помагати
 1253 | проти поган«. Так він прийняв вінець від Бога,
 | від церкви святих Апостолів і від престолу св. Петра,
 | від отця свого Папи Никентія й від усіх своїх єпископів.
 | Бо Никентій¹²⁹⁾ викликав тих, що зневажали грецьку
 | правовірну віру¹³⁰⁾ й хотів скликати собор у справі
 | правовіря й зєдинення Церкви. Данило ж прийняв від
 | Бога вінець у місті Дорогичині, як ішов на війну зі
 | сином Львом і зі Сомовитом, лядським князем; а брат

¹²⁶⁾ церкви: в ориг.: »дому«.

¹²⁷⁾ прислав Папа: очевидно тих самих послів, що хотіли бачити кн. Данила в Кракові.

¹²⁸⁾ Опіза: папський легат.

¹²⁹⁾ Папи Никентія: себто Інокентія IV.

¹³⁰⁾ грецьку віру: первісну, зперед схизми, або обряд.

його вернувся, бо мав рану на нозі, але післав із братом усе своє військо.

Як король Данило прийшов на Ятвязьку Землю й воював, Лев довідався, що Стійкинт засікся¹³¹⁾ в лісі, а з ним ятвяги, і пігнав на нього, взявши людей, і прийшов до засіку. Ятвяги кинулися на нього зі засіка, а кіннота, що була з ним (Львом), утекла. Лев отже зсів із коня й сам один завзято бився з ними. Як вони¹³²⁾ побачили, що Лев сам бється з ними, дехто вернувся йому, на поміч. А Лев забив свою сулицю в його (Стійкинта) щит, так, що той не міг закритися, й тоді Лев убив Стикента мечем, а його брата проколов мечем. Вони (ятвяги) кинулися втікати, а він гонив за ними пішком, інші ж на конях гнали за ними, побивали й колюли їх. Король Данило став у Стікинговім домі й сюди приніс князь Лев до нього оружжя Стікинтове й його брата й зазначив свою побіду; а батько його король дуже тішився мужеством і відвагою свого сина. Та від ятвягів приїхав (до ляхів) Комат і обіцяв, що (ятвяги) будуть їм послушні; а ляхи наповнилися зависти й підступу й почали сприяти поганам. Як про це довідався король Данило, приказав воювати Ятвязьку Землю; тоді знищено й цілий Стікинтів дім, що й дотепер стоїть пустий. А як король Данило йшов по озері,¹³³⁾ бачив при березі гарну гору й город, що давніше був на ній, на ймення Рай; звідти вернувся до дому.

В ці ж роки, або передтим, або пізніше, приїхали татари до Бакоти й Милій¹³⁴⁾ прилучився до них. Данило ж пішов був на війну проти литви, на | 1254 Новгородок; а була роскаль (тоді). (Данило) післав свого сина Льва на Бакоту, а Лев післав двірського¹³⁵⁾

¹³¹⁾ засікся: збудував засік.

¹³²⁾ вони: Львове військо, що втекло.

¹³³⁾ йшов по озері: замерзлим.

¹³⁴⁾ Милій: посадник Бакоти.

¹³⁵⁾ Лев післав двірського: певно свого, не батькового.

перед собою. Вони зіхалися, піймали Милія й баскака,¹³⁶⁾ й Лев привів Милія до свого батька; так Бакота знову була королева, його батька. Потому (Данилю) порадився зі своїм сином і відпустив його,¹³⁷⁾ а поручив за нього Лев, що буде вже вірним; та як знову наїхали татари, він зрадив і віддав Бакоту знову татарам.

Потому ж Куремса прийшов до Кремянця й воював коло Кремянця. А Андрій¹³⁸⁾ говорив то сьак, то так, раз, що, мовляв, «я королів»,¹³⁹⁾ то знову — що татарський; він держав неправду у своєму серці й Бог віддав його в їх руки. Він сказав: «У мене є Батиева грамота»; та вони (татари) ще дужче розярилися на нього й убили його, а серце його вирізали. Та вони нічого не встигли коло Кремянця й вернулися до свого табору.

А Ізяслав (Мстиславович) просив у них (татарів) помочі, щоби йти на Галич, та вони йому сказали: «Як ти підеш до Галича? Данилю лютий князь, як позбавить тебе життя, то хто тобі pomoже? Та він не послухав їх, лише зібрав коло себе (військо) й пішов до Галича. Як це почув Данилю, зажурився, бо це сталося несподівано. Отже він післав свого сина Романа й усіх своїх бояр на нього, бо Льва ще передтим був вислав до короля (угорського); отже сам поїхав проводити своє військо. По дорозі до Грубешова він¹⁴⁰⁾ убив шість вепрів¹⁴¹⁾, і то сам убив рогатиною¹⁴²⁾ три, а три його отроки й дав воякам м'ясо на дорогу. Сам він поручився святому Николі й сказав своїм воякам: «Хочби й самі татари були, то не ля-

¹³⁶⁾ баскака: татарський урядовець

¹³⁷⁾ відпустив його: Милія

¹³⁸⁾ Андрій: посадник крем'янцянин.

¹³⁹⁾ королів: себто Данилів.

¹⁴⁰⁾ він убив: кор. Данилю.

¹⁴¹⁾ вепрів: диків, диких свиней.

¹⁴²⁾ рогатиною: рід списа з гаком.

кайтеся». Вони ж сказали: »Хай Бог буде твоїм помічником; ми сповнимо твій приказ«. Отже Роман узяв військо й ішов день і ніч. Вони несподівано напали на них (Ізяславове військо); він (Ізяслав) не мав куди втекти й вибіг на хори церковні, де (колись) були вибігли беззаконні угри. Його окружив князь Роман (своїм військом) і вони¹⁴³) примирали зі спраги; аж на четвертий день він¹⁴⁴) зійшов і князь¹⁴⁵) привів його до свого батька. А Лев як почув, що він післав¹⁴⁶) Федора до солян¹⁴⁷), забрав зі собою своїх слуг і гнав за ним; (Федір) сам утік, а його людей (Лев) піймав і поїхав до Угрів.

Потому Войшелк помирився з Данилом і віддав дочку Миндогдову за Шварна, свою сестру, й прийшов до Холму до Данила. Він покинув своє князівство й постригся в монахи; Романові ж, королевого синові, дав Новгородок від Миндога, а від себе Слоним і Волковийськ і всі городи. Сам же він проїсся, що хоче йти на Святу Гору¹⁴⁸); король отже порозумівся про подорож через край угорського короля. Та він таки не міг добитися до Святої Гори й вернувся з Болгарів.

А потому Данило пішов на ятвягів із братом, сином Львом і зі Шварном¹⁴⁹), що

зима
1254/5

 був іще молодий, і післав по Романа до Новгородка. До нього прийшов Роман із усіма новгородцями й із тестем своїм Глібом, із Ізяславом вислочеським, а з цього боку прийшов Сомовит із мазовшанами й поміч від Болеслава зі судомирцями й краков'лянами. Настала велика війна, так що болота ятвязькі наповни-

¹⁴³) вони примирали: Ізяславові дружинники.

¹⁴⁴) він зійшов: Ізяслав.

¹⁴⁵) князь: Роман.

¹⁴⁶) він післав Федора: Ізяслав свого боярина.

¹⁴⁷) до солян: коломніських, щоб їх зайняти.

¹⁴⁸) на Святу Гору: на Афон.

¹⁴⁹) Шварном: в ориг.: »Шеварном«.

лися військом. Усі руські й лядські князі скликали на раду й вояки сказали: »Ти король, голова всім військам. Як ти пішлиш кого наперед, то хіба не послухаєм? Бо ти знаєш спосіб воювання, маєш свій спосіб провадити бій і кожний тебе соромитися буде й боятися¹⁵⁰). Тож іди сам попереду!« Данилю тоді впорядкував військо, видав приказ¹⁵¹), хто має йти до бою й сам рушив попереду. Він пустив наперед стрільців, а других із обох боків дороги, двірському велів йти за собою, а сам поїхав з малою кількістю оружних отроків. Як він уже їхав, приїхав до нього син Лев, сам один, і сказав до нього, що, мовляв, »жема з тобою нікого, то я поїду¹⁵²) з тобою«, а король сказав до нього: »Хай так буде«, й поїхав своєю дорогою. А Анкад¹⁵³) був йому за провідника; йому обіцяв (король), що його села не спалять. До нього (короля) приїхав син Роман, сам один. Як приїхав до села, званого Болдикища, післав (туди) Льва з братом. А Лев тихо обїхав село, порубав усіх (людей), а одного привів. Король питав його, а той відповів, що, мовляв, »у селі, званім Привища, зібралися ятвяги«. Як це почув король, післав отрока Андрія, щоби переказати двірському: »Як побачиш, що ми погнали, чим скорше гони за нами«, і пустив військо, як хто лише міг гнати. А князь Василько, як інші полки пішли тихо по грунях, приказав те саме своєму полкові; та він був молодий¹⁵⁴) і сказав навпаки: заборонив двірському розпускати людей, але казав удержати військо. А той ятвяжин утік зі села Олидикищ і вони¹⁵⁵) вору-

¹⁵⁰) соромитися буде й боятиметься: соромитися буде відстати від бою, боятися — як начального вождя.

¹⁵¹) видав приказ... до бою: в ориг.: »кому полком ходити«.

¹⁵²) я поїду: в ориг.: помилково: »не їду«.

¹⁵³) Анкад: полонений ятвяг.

¹⁵⁴) він був молодий: вище згаданій Андрії, що передавав приказ князя Василька його війську.

¹⁵⁵) вони: ятвяги.

жилися, стрінули стрільців¹⁵⁶) на кінці села, званого Привища, й відігнали їх. Але Данило й Лев таки спішилися до них і кликали голосно: «Біг, біг!»¹⁵⁷) Як ятвяги побачили (їх) скорий приїзд, не видержали й кинулися тікати, та як були по середині села, то знову повернулися. Данило ж і Лев таки гнали на них і кинули сулицями; тоді (ятвяги) знову повернулися до втечі. Стрільці даліше стріляли, а оружники не билися з ними. Вони ж¹⁵⁸) прибігли до воріт і заметушилися; тоді деякі з них повернулися, а багато падало один на другого, бо був ховзький лід. Данило ж і Лев скорою скочили на них до воріт і ті втекли, але вже не верталися. І була того дня велика ласка (божа) над королем і над його військом, що з такою (малою) дружиною побідив гордих ятвягів, злинців, крисменців і покінців; так, як пишеться в Книгах¹⁵⁹). Вистід бою не залежить від сили, але від Бога. А як король хотів далі за ними гонити, здержав його Лев, кажучи: «Пішли мене за ними»; а батько пустив його. Один вояк витягнув свою правицю, добув рогатицю з-за свого пояса, кинув далеко і збив ятвязького князя з його коня; як він летів до землі, вийшла його душа з кровю до ада. Данило ж і Лев одних вязали, а других виводили з хвороста й рубали. Тоді надійшов двірський із полком. Король Данило сказав йому: «Ти зле мені зробив», але двірський відповів: «Не я, не з моєї волі, але зле нам зробив посол, що не приніс нам вірно приказу». Потому король і Лев взяли полонених і вернулися до Василька й Семовита. Вони стрінулися й настала велика радість із побіди над поганами; вони палили їх дома і грабили їх села. Вони стали на ніч

¹⁵⁶) стрільців: королі Данила.

¹⁵⁷) Біг, біг: себто — змусити ятвягів до втечі, а ось ми йдемо на поміч.

¹⁵⁸) Вони: ятвяги.

¹⁵⁹) в Книгах: у св. Письмі.

на Правищах, забрали їх майно й попалили їх доми. А на другий день пішли (в глибину краю), грабуючи землю й палячи: запалили Тайсевице, Буряля, Раймоче, Комата і Дора, городи грабили, і ще раз запалили Стекингів дім. Вони стали на селі Корковичах; там було стільки всякого запасу, що так багато війська наситилося, самі й їх коні, на двох дворах, а що не могли поїсти самі й їх коні — то ту решту спалили. А на другий день приїхав від ятвягів Юндил і сказав: »Даниле! Добру дружину держиш і твої полки великі!« На другий день (знову) пішли й грабили їх землю, але в його (Даниловім) війську не було шкоди; та як завсіди були хоробрі, (так тепер) Бог вложив страх у їх серце. Тієї ж ночі (Данило з військом) став на болотах, на островах; а на другий день приїхали ятвяги, дали данину й замирилися й ще просили, щоби не побив їх полонених. А потому, з божої ласки, (Данило) прийшов до своєї землі з честю й славою, як побідник своїх ворогів. Він знову хотів іти на них війною, та як про це довідалися ятвяги, прислали своїх послів і свої діти й дали данину, (а до того) обіцяли бути послухними й рубити городи¹⁶⁰) в своїй землі.

Тоді¹⁶¹) Данило післав Коснятина, званого Пюлюжишило, щоби зібрав у них данину. А Коснятин поїхав, узяв із них данину — чорні куни й біле срібло. Він дав частинку з ятвязької данини в дарі воеводі Сигнівові, на свідоцтво, щоби знала вся Лядська Земля, що ятвяги платили данину королеві Данилові, синюві великого князя Романа. Бо по великім князеві Ромафнові ніхто з-поміж руських князів не воював їх, лише його син Данило. Отже це Бог йому дав данину, а свідком зробив Лядську Землю, на память своїм дітям, й показав своє мужество, дане йому від Бога. Так і премудрий хронограф написав, що добродійства по

¹⁶⁰) рубити городи: будувати з дерева, для Данилової залоги.

¹⁶¹) Тоді: в ориг.: »потому«.

віки святяться. Отже й ми оповіли про багато війн, а це ось написали про Романа; це треба було скорше писати, а ми записали аж тепер по всім.

Потому ж, як ми передше сказали, король (угорський) зробив великий обіт, але не виповнив його Романові. Він кишує його в городі Непірці, а сам пішов геть, обіцяв йому, а не поміг; він мав облуду (в серці), хотів його городів¹⁶²). Він поклявся був великою клятвою Романові й його княгині, що як добуде німецьку землю, то всю дасть Романові; княгиня ж добре знала його вдачу, тому заприсягла його перед хрестом, але він (такий) не дав ніколи йому (Романові) помочі. Часто на нього приходив герцик¹⁶³); а раз прийшов із великою силою й вони билися. Він¹⁶⁴) став на поприще перед городом і не міг (його) добути. Тоді почав підлещуватися до нього (Романа): «Покинь угорського короля, бо ж ти мені кривний і свояк. Ми поділимося Німецькою Землею¹⁶⁵). А рекс угорський, себто король, багато обіцяє, але того не виповнить. Я ж кажу правду й поставлю тобі свідків, отця мого Папу й 12 єпископів, на свідоцтво, що дам тобі половину Німецької Землі». Та він (Роман) сказав: «Я правдою обіцявся моему батькові, угорському королеві, отже не можу послухати тебе, бо мав би сором і гріх, якщо не сповнив би обіцянки». Він доніс угорському королеві всі слова, якими герцик чинив йому обіцянки і прохав помочі в нього; та він не післав йому помочі, бо хотів (німецьких) городів для себе, а йому обіцяв дати інші городи в Угорській Землі. Княгиня ж знала його підступність і сказала, що, мовляв, «мого сина взяв до дочці й держить його як закладника; а тепер ще й городів наших хоче¹⁶⁶), хоч ми тут за нього

¹⁶²) Його городів: Романових, себто Австрії.

¹⁶³) герцик: герцог Оттокар чеський.

¹⁶⁴) Він: герцог.

¹⁶⁵) Німецькою Землею: себто Австрією.

¹⁶⁶) мого сина... хоче: в ориг. стилізація трохи неясна.

терпимо й примираємо голодом». Бо то баба ходила й купувала поживу потайки в городі Відні¹⁶⁷⁾ й приносила; такий був голод, що вони вже хотіли їсти коней. Врешті княгиня сказала: «Йди, княже, до батька»; але він був окружений (військом герцога) й не міг виїхати. Та Веренгер, на прізвище Просвіл, бачив його доброту, — а він був із ним на війні, — пожалував Романа¹⁶⁸⁾, приїхав із (військом) силою й вивів Романа із города. А ми вже передше сказали, що Войшелк дав був Новгородок Романові.

зима
1253/4 | Після війни з Куремсою Данило почав
1254/5 | війну з татарами. Він нарадився зі своїм брагом
і сином¹⁶⁹⁾, післав Діонісія Павловича й зайняв Межибожжя. Потому Данилові люди й Василькові воювали Болохів, а Львові Побожжя й татарських людей. Як же настала весна післав свого сина Шварна на Городок, на Семоч і на всі городи, здобув Городок, Семоч і всі городи, що були піддалися татарам, Городеск і по Тетереву до Жедечева. А возвгляни збрехали Шварнові, взяли (його) тивуна, але не дали йому тивунити. Тоді Шварно прийшов, добув усі городи, а з ним прийшли до Данила білобережці, чорятинці й усі болоховці¹⁷⁰⁾.

А Миндовг (також) прислав послів до Данила: «Пришлю до тебе Романа й новгородців, щоби (разом) пішов до Возвгля, а звідти до Києва», — й назначив збірку у Возвглі. Отже Данило з братом пішли до Возвгля з великою силою й чекали на вістку від Романа й Литви. Він стояв на Корецьку днину, чекаючи вістки від них, і (не діждавшись) пішов до Возвгля. Передтим післав був сина¹⁷¹⁾ Шварна, щоби

167) Відні: в ориг.: «Вядні».

168) Та Веренгер... Романа: знову трохи неясно в ориг.

169) сином: Львом.

170) прийшли до Данила... болоховці: послі від них.

171) сина: в ориг.: «синови».

обляг город і не дав нікому з них утекти; а з ним було пятьсот вояків. Горожани ж, як побачили мало війська з князем, сміялися, стоячи на городі¹⁷²). Але на другий день прийшов Данило з величезним військом, зі своїм братом і сином Львом; як це побачили горожани, настрашилися, не видержали й піддалися. Він запалив город, а людей вивів і дав на поділ — одних своєму братові, других Львові, третіх Шварнові, взяв город і пішов додому. А Роман і литва прийшли до города (Возвягля) й литва кинулася на город, але не бачила вже нічого, лише головні і пси, що бігали по городищі. Вони¹⁷³) журилися і плювали, по-свійськи кажучи: «янда», і взивали своїх богів, Андая й Дивирікса, і всіх богів своїх згадували, себто бісів. А потому Роман поїхав за батьком, узявши зі собою мало людей, а решту пустив додому. Данилю ж і Василько веселилися, а Лев поїхав до себе додому¹⁷⁴).

Литва ж роздумалася й воювала, бо були (вони) злі, отже поїхали й воювали коло Лучеська. Данилю, ні Василько, не знали (про те); проти них поїхали служачі князя Данила¹⁷⁵) й Василькові люди, Юрій, Олекса двірський і інші. Як поїхали на них, ті приїхали напроти Коструги¹⁷⁶). Почався бій кінноти, та вони (литва) не стерпіли, але кинулися до втечі. А вони (русь) рубали їх і колюли, й увігнали їх ув озеро; тут чіпалося по 10 мужів одного коня, думаючи, що, мовляв, «кінь нас винесе» — й так тонули, бо їх толпив ангел, післаний Богом. Так нагужлю (повне) озеро трупів, щитів і шоломів, а туземці мали велику користь, витягаючи їх. І так настала велика різня литви. Як побідили, славили Бога і святу Госпожу Богородицю.

¹⁷²) на городі: у первіснім значенні, себто — на валах.

¹⁷³) Вони: литовці.

¹⁷⁴) до себе додому: до Галичини.

¹⁷⁵) князя Данила: дотепер літописець називав його королем.

¹⁷⁶) Коструга: урочище на Волині.

Вони післали добичу Данилові й Василькові, й Данило й Василько врадувалися з помочи божої, що на поган. А це були Миндогові люди й їх воєвода Хвал, що дуже руйнував Чернигівську Землю, і Сирвид Рюшкович; Сирвид утік, а Хвала й багатьох інших побило.

кінєць
1255

Потому ж Куремса пішов походом на Данила й на Василька, а прибув без вісті. Василько отже збирався до війни в Володимирі, Данило в Холмі, а до Льва післали послів, щоби приїхав до них. Куремса, ще не перейшовши через Стир, післав людей до Володимира. Військо підїхало до города, а горожанн вибігли проти них пішо й завзято боролися з ними. (Татари) вибігли з-під города¹⁷⁷⁾ й удалися до Куремси; вони сказали (йому), «що горожанн, мовляв, завзято з нами борються». Данило й Василько також готовилися до війни з татарами. А сталося так, за грїхи (наші), що загорївся Холм через прокляту бабу. Ми нижче напишемо про заснування города і прикрашення церкви, а також про ту велику шкоду, так що всі жалували. Полумя ж було таке, що з цілого краю було видко заграву, навіть зі Львова було видко, по белзьких полях -- так сильно горїло. А люди думали¹⁷⁸⁾, що то татари запалили город, втікли в лісові околиці й тому не могли зібратися. Данило ж ізїхався з братом і потїшав його, що, мовляв, ця біда прийшла з божої волї¹⁷⁹⁾, тож не треба по-логанськи жалуватися, але надїятися на Бога й на Нього зложити свою журбу — і так сталося. Потому вони поїхали до Володимира (Волинського), зїбрали трохи дружини й молилися Богові, що вирятував їх від татарського наїзду. Але (всієї) дружини не могли зібрати і слали сюди й туди (за набором вояків). Вийшло ж Василь-

177) з-під города: в ориг.: «із града».

178) люди думали: в ориг.: «людєм же видящим».

179) прийшла з божої волї: в ориг.: «от Бога бившїй».

ковим людям так, що як виїхали, стрінули татар, битися з ними й узяли полонених. А потому, як Куремса стояв коло Лучеська, вчинив Бог велике чудо. А саме Лучеськ був іще не укріплений і не приготований. До нього збіглося багато людей, а то була вже зимова пора й стояла велика вода. Отже як він (Куремса) прибув до Лучеська й не міг перейти¹⁸⁰), хотів опанувати міст, та горожани відрубали міст. Він поставив пороки й хотів (їх) відігнати (від роботи коло моста), але Бог створив чудо, і святий Іван і святий Нікола: такий ізвіявся вітер, що як пороки викинули були (камінь), то вітер завертав той камінь на них (татар); а як ті далі сильно кидали на них (горожан), божою силою зломився їх порок. Так вони не встигли нічого й вернулися до свого краю, себто в поле.

А (тепер про те,) що ми вище писали, підчас (опису) Куремсиного походу, про запалення города Холма. Отже город Холм засновано в такий спосіб: З наказу божого, як Данило княжив у Володимирі, заснував город Угровеськ і поставив у ньому єпископа. Як він (Данило) їздив по полі й займався ловами, побачив гарне й лісiste місце на горі, окружене полем, і спитав туземців: «Як називається це місце?» А вони відповіли: «Його назва — Холм». Йому ж сподобалося це місце й він подумав, що тут треба збудувати малий городок. Він обіцяв Богові й святому Іванові Золотоустому, що збудує на його імя церкву. Він построїв малий городок, але як побачив, що Бог його помічник і святий Іван йому помагає, збудував інший город, що його татари не могли добути (й тоді), як Батий зайняв усю Руську Землю¹⁸¹): тоді було запалено церкву Святої Тройці й наново відбудовано. Як побачив князь Данило, що Бог опікується тим місцем, почав закликати

¹⁸⁰) не міг перейти: через наводнені околиці очевидно.

¹⁸¹) як Батий зайняв і т. д.: себто 1241. року.

прихожих людей: німців, русь¹⁸²), (усяких) чужоземців і ляхів; вони йшли день-у-день, а й із Татарів тікали всякі — молюдь, майстри, (як от) сидельніки, лучники, тульники¹⁸³) й ковалі заліза, міді і срібла. Так закипіло життя, наповнилися двори й поле довкола города. Він вибудував церкву святого Івана, гарну й величаву, а виглядала вона так: 4 арки, з кожного вугла перевід, а поставлені вони на чотирьох людських головах¹⁸⁴), що їх вирізьбив якийсь артист. З вікна були прикрашені римськими шклами¹⁸⁵). Як увіходиться в вівтар, стояли два стовпи з цілого каменя, а на них арка; верх високо прикрашений золотими зіздами на лазуровім полі. А її поміст усередині був вилитий із міді й чистого оліва, так що блищала як зеркало; двоє дверей, прикрашених білим галицьким каменем і зеленим холмським, тесаним, були покриті різьбами якогось мистця Авдія. Плоскорізьби були на них різьпані всіми кольорами і золотом; на передніх дверях був (вирізьблений) Спас, а на північний святий Іван, так що всі, хто дивився, дивувалися. Прикрасив (Данило) й ікони, що їх спровадив із Києва, дорогим камінням, перлами й золотом: образ Спаса й Пречистої Богородиці, що йому дала сестра Федора¹⁸⁶), з Федороваго монастиря спровадив також ікони, а (образ) (Стрітєння із Овруча, від його батька¹⁸⁷), правдиві чуда — але все те погоріло в церкві святого Івана, лише один Михаїл остав із-поміж тих чудових ікон. І дзвони спровадив із Києва, а деякі тут вилив¹⁸⁸) —

¹⁸²) русь: мешканців Київщини й таки своїх, галичан і волинців.

¹⁸³) тульники: виробляли тулп.

¹⁸⁴) людських головах: різьблених з каменя.

¹⁸⁵) римськими шклами: правдоподібно — вітражі.

¹⁸⁶) сестра Федора: Романівна, колись замужна за Володимирівичем галицьким.

¹⁸⁷) від його батька: Романа; Опруч належав до Романового теста

¹⁸⁸) тут вилив: у своїй землі.

і це все вогонь попалив. А посеред города була висока вежа, так що можна було з неї бити по цілій околиці города. Вона була підмурована до висоти 15 ліктів каменем, а сама була збудована з тесаного дерева¹⁸⁹⁾ й вибілена як сир, так що світилася на всі боки. Близько неї була студня, себто колодязь, глибока на 35 метрів. Храми були прекрасні, а в вогні плила мідь як смола¹⁹⁰⁾. Він засадив гарний сад, вибудував церкву в честь святим безмездникам (Кузьмі й Дем'янові)¹⁹¹⁾ — вона має 4 стовпи, витесані з цілої камяної брили, й вони піддержували склепіння; від них (ідуть) другі (стовпи) до віктаря пресвятого Димитрія. — а той стоїть перед бічними дверми гарний, прикрасений із далеких країв. На поприще від города стоїть камяний стовп, а на ньому камяний різьблений орел; висота камяного стовпа¹⁹²⁾ десять ліктів, а з верхшком і підійжками — 12 ліктів.

Як (Данило) побачив таку руїну города, вийшов і до церкви й побачив знищення, дуже розжалобився, помолвився Богові, відновив церкву, а єпископ Іван посвятив. Він знову помолвився Богові й вибудував його (город) твердим і вищим, лише такої вежі не вспів збудувати, бо будував інші города проти безбожних татар, отже тому її не збудував. Зате збудував у городі Холмі величезну церкву в імя Пресвятої Приснодіви Марії, що своєю величиною і красою не менша була від первісних. Її прибрал чудовими іконами, а з Угорської Землі спровадив посудину¹⁹³⁾ з червоного мarmору, різьблену гарною штукаю, а довкруги неї були (вирізьблені) зміїні голови. Умістив її перед церковними дверми, що зовуться царськими. Казав у ній по-

¹⁸⁹⁾ з тесаного дерева: дилів, брусів.

¹⁹⁰⁾ храми були... як смола: тут отся фраза не на місці.

¹⁹¹⁾ Кузьмі й Дем'янові: додано з Іпат.

¹⁹²⁾ камяного стовпа: в ориг.: каменя.

¹⁹³⁾ посудину: в ориг.: чашу.

строїти й хрестильницю, щоби хрестити воду на святе Богоявлення; у ній казав блаженний єпископ Іван зробити з гарного дерева (хрест?)¹⁹⁴), точений і позолочений назовні й унутрі, гідний подиву.

Як минув якийсь час прийшов безбожний і злий Бурондай із дуже численним татарським військом, із великою силою, й зайняв місце Куремси. З Куремсою Данило воював і ніколи не боявся Куремси, бо Куремса не міг йому зробити нічого злого, доки не прийшов Бурондай із великою силою. Він післав послів до Данила з таким словом: «Іду на литву; якщо ти в мирі (з нами), то йди зі мною». Данило ж сів із братом і сином¹⁹⁵ і радили сумну раду, бо знали, що як Данило поїде (з татарами), то буде не з добром. Вони всі нарадилися — і замість брата поїхав Василько. Брат провів його до Берестя й післав із ним своїх людей. Він помолився Богові Избавителеві перед іконою, що є в городі Мільниці в церкві святої Богородиці, що й тепер стоїть у великій пошесті, й обіцяв йому король Данило прикрасити її. А Василько їхав сам за Бурундаєм до Литовської Землі, де там найшов литву, побив її й привів добичу Бурундаєві. Бурондай похвалив Василька, мовляв, «хоч і брат твій не їхав»¹⁹⁶). Він їздив із ним і воював. А він (Василько) шукав свого братанка Романа¹⁹⁷) — й так воювали Землю Литовську й Нальщанську; бо (Василько) лишив княгиню й свого сина Володимира в брата.

Потому король Данило поїхав і взяв Волковийськ, а князя Гліба вислав (звідти) й держав у великій пошані: бо він радше тому їхав до Волковийська, ба-

¹⁹⁴) хрест: в ориг. бракус — як показує стиль — слова (предмету).

¹⁹⁵) сином: Львом.

¹⁹⁶) хоч і брат і т. д.: себто: ти й сам добре списався!

¹⁹⁷) шукав... Романа: його схопив Войшолк, гл. далі.

жаючи зловити свого ворога Войшелка й Тевтивила. Та він не знайшов їх у городі й розсилав людей, щоби їх шукати по стаях¹⁹⁸), але таки їх не знайшов: бо вони були поступили підступно, (а саме) Войшелк увязнив його (Данилового) сина Романа. І ще раз післав Михайла й (той) воював над Зелвою, шукаючи за ними, й не найшов їх. Потому задумував іти на Городен, бо думав, що вони там; він післав по свого сина Льва й по своїх людей і прибув до города Мільника. Та як він хотів іти до Городна, а всі (з ним) також бажали (йти), прийшла від ляхів вістка до короля Данила, що татари є на Ятвяхах. Лев сказав (до батька): »Твої вояки голодні й їх коні (також)«, а він відповів: »Пішлемо розвідку над Визною«. Король Данило дав воякам досить борошна й їх коням. Бо він був післав давніше двох послів до Ятвягів, щоби довідалися, що з братом¹⁹⁹). Але як татари прибули до Ятвягів, піймали тих послів і питали їх: »Де є Данило?« Вони ж відповіли: »В Мільниці є«. А вони сказали, що, мовляв, »це ж наш союзник, ходім туди«. Сторожа (вислана Данилом) минулася з ними, а вони прийшли до Дорогичина. Як отже ця вістка прийшла до Данила, він вислав²⁰⁰) геть (від себе) Льва, Шварна й Володимира (Васильковича), кажучи їм: »Якщо ви будете в мене, то ви мусите в мене їздити до них до табору; як же я буду...²⁰¹).

Після цього через два роки було спокійно в цілім краю. В тих днях було весілля в князя Василька в городі Володимирі; він віддавав свою дочку Ольгу за князя Андрія Всеволодовича до Чернигова. А Васильків брат, князь Данило, був тоді також зі своїми обома синами, зі Львом і зі Шварном,

листо-
пад
1259

¹⁹⁸) по стаях: по станицях поза городом (?).

¹⁹⁹) що з братом: кн. Васильком, що пішов з татарами.

²⁰⁰) він вислав: в ориг.: »послаша«.

і багато було інших князів і багато бояр. І як так вони були в самому розгарі весілля, тоді прийшла вістка до короля Данила й до Василька, що йде Бурандай окаянний, проклятий, і братія дуже тим зажурилася. Бо він був прислав послів і переказав таке: «Якщо ви мої союзники²⁰²), виїдьте мені на стрічу; хто ж мене не стріне, той у війні зі мною». Отже князь Василько поїхав назустріч Бурандаєві зі Львом, своїм братанком, а король Данило не поїхав із братом, але післав замість себе свого холмського владнику Івана. І князь Василько поїхав зі Львом і з владикою проти Бурандая, взявши багаті дари й напої і стрінув його в Шумську; Василько зі Львом і з владикою пішов перед нього з дарами. Та він сильно гнівний був на князя Василька й на Льва, а владика стояв у великім страху. Потому Буранда сказав до Василька: «Якщо ви мої союзники²⁰²), розкиньте всі свої городи». Отже Лев розкинув Данилів Істожок, а потому післав розкинути Львів, Василько ж післав і розкинув Кременець і Лучеськ. Із Шумська князь Василько післав владнику Івана наперед до свого брата Данила. Владика приїхав до князя Данила й почав розказувати йому про те, що було, розказав йому й про Бурандаїв гнів, а Данило настрашився й утік до Ляхів, а з Ляхів утік до Угрів. Так Бурандай пішов до Володимира, а князь Василько з ним. Він не дійшов іще до города й став на Житані на ніч. А Бурандай почав говорити про Володимир: «Васильку, розкинь город». Князь Василько почав думати про город, бо не можна його було скоро розкинути — був завеликий (на те) — й приказав його відпалити; так через ніч він цілий погорів²⁰³). На другий день приїхав Буранда до Володимира й побачив власними очима, що город погорів. Він почав пити й обідати на дворі в Ва-

²⁰¹) я буду.: тут перерва літописному оповіданні.

²⁰²) союзники: в ориг.: «мирници».

²⁰³) цілий погорів: очевидно — деревляні укріплення, не місто.

силька, а як пообідав і напився, ляг на ніч у Пятиднях. На другий день прислав татарина, на ймення Баймура; той Баймур приїхав до князя і сказав: «Васильку! Пристав мене Бурандай, велів мені розкопати город». А Василько сказав йому: «Виповни твоїй приказ». І він почав розкопувати город, зазначаючи образ побіди. Після того пішов Бурандай до Холма, а князь Василько з ним — разом зі своїми боярами й зі своїми слугами. Як вони прийшли до Холма, город був замкнений. Отже вони спинилися оподалік від города, але не вспіли тут нічого, бо в ньому були бояри й добрі люди, а город був сильно забезпечений пороками й самострілами. Буранда розглянув укріплення города, що його не можна добути, й почав казати князеві Василькові: «Васильку! Це город твого брата, йди кажи горожанам, щоби піддалися»; й він післав із Васильком трьох татаринів, на ймення Куйчія, Ашика й Болюя й Хому перекладчика²⁰⁴), що розумів руську мову, — що буде говорити Василько, як приїде під город. Василько ж, як ішов під город, взяв собі в руку каміння; як прийшов під город, почав говорити до горожан — а послані з ним татари слухали: «Костянтинє холопе й ти, другий холопе, Луко Іванковичу! Це город мого брата й мій, піддайтеся!» Він говорив, а камінь кинув додолу, даючи їм штучно зрозуміти, щоби билися, а не піддавалися; як він це говорив; то тричі кидав каменем додолу. А цей великий князь Василько був якби Богом посланий на поміч горожанам, що дав їм штучно зрозуміти. Костянтин стояв на заборолі города й зрозумів знак, що йому подав Василько, і сказав до князя Василька: «Ідь геть, бо дістанеш каменем у чоло; ти вже не брат для свого брата, але ворог йому». А татари, послані з князем під город, почувши, поїхали до Бурандая й переказали

²⁰⁴) Хому перекладчика: так у Хлебн., Іпат. мас: «к тому толмача».

Василькові слова, що він казав до горожан і що знову говорили горожани.

Після цього Буранда швидко пішов до Люблина, а від Люблина пішов до Завихвоста. Вони прийшли до ріки Висли, найшли собі ту брід у Вислі, перейшли на другу сторону ріки й почали воювати Лядську Землю. А потому прийшли до Судомира, обступили його з усіх боків, обгородили довкола своїм городом²⁰⁵) і поставили порок. Так почали бити неослабаючи день і ніч, а стріли не давали змоги показатися з-за заборол, — через чотири дні²⁰⁶); на четвертий збили заборолу з города. Тоді татари почали приставляти драбини до города²⁰⁷) й так полізли на город. Наперед вилізло два татарини на город із хоругвою й пішли по городі, рубаючи й колючи; один із них пішов по одній стороні города, а другий по другій. Тоді один із ляхів, не боярин, ні з визначного²⁰⁸) роду, але проста людина, навіть не в оружі, лише в плащі, зі сулицею, заступившись одчаем якби твердим щитом, сповнив учинок достойний пам'яті. Він побіг проти татарина й як лише зійшовся з ним, зараз його вбив; але з-заду надбіг другий татарин, зранив ляха й тут його вбив. Люди ж, як побачили татарів на городі, кинулися навтеки до дітинця²⁰⁹), а що не могли вміститися в ворота, бо був вузький міст коло воріт, то натискали на себе, дехто падав із містка в рів, як снопи; рови ж були дуже глибокі, а так наповнилися вмерцями, що можна було ходити по трупах як по мості. А були в городі курені²¹⁰), роблені зі соломи; вони самі загорілися від вогнів, а потому став горіти цілий город. Була ж у тім го-

²⁰⁵) своїм городом: укріпленнями, потрібними до облоги.

²⁰⁶) чотири дні: вл. чотири доби.

²⁰⁷) до города: в значенні «укріплення».

²⁰⁸) з визначного: в ориг.: «доброго».

²⁰⁹) дітинця: внутрішня кріпость.

²¹⁰) курені: в ориг.: «стани».

роді кам'яна церква, велика й чудова, що сяла красою, бо була збудована з тесаного каменя; вона була повна людей, та що верх у неї був покритий деревом, вона почала горіти й поторітла, а в ній безчисленна кількість людей. Ледви вояки вибігли з города. А на другий день ігуменці з люпами й із діяконами нарядили крилос, відспівали обідню²¹¹) й почали причащатися, спершу самі, потому бояри з жінками й дітьми, а далі всі від малого до великого; вони почали сповідатися, одні в ігуменів, другі ж у поців і діяконів, бо безчисла людей було в городі. Потому вийшли з города з хрестами, зі свічками й із кадилами; вийшли бояри й боярині, нарядившись в весільні одежі, а боярські слуги несли перед ними їх дітей. І був великий плач і ридання, мужі плакали над своїми товаришками (недолі), матері плакали над своїми дітьми, брат над братом, а не було кому їх помилувати, — бо гнів божий сповнився на них. Як вони вже були вигнані з города, татари посадили їх на болонні коло Висли й вони так сиділи два дні на болонні; тоді перебили їх усіх, чоловіків і жінок, і не лишився (в живих) ні один із-поміж них. А потому (татари) пішли до города Лисця, прийшли туди й облягли; а город був у лісі на горі, а в ньому була кам'яна церква святої Тройці. Та город не був сильний; вони добули й його й вирубали всіх (горюжан) від малого й до великого. А потому Бурандай вернувся назад до своїх веж. Таке було закінчення здобуття Судомира.

Потому ж пішла Литва від Миндовга на ляхів воювати, а з ними Остафій Костянтинович, окаянный і проклятий, що був утік (до Литви) з Рязаня. Литва добула Ездів у навечеря Рождества святого Йоана²¹²), тут убили князя Сомовита, а сина його Кондрата взяли до неволі й забрали багато доби-

23. VI.
1262

²¹¹) обідню: св. Літургію.

²¹²) у навечеря... Йоана: так у Хлсбн., Іпат. мав. «наканун Івана дня, на самая купальня».

чі, — й тоді вернулися до себе. Миндовг ізгадав, що князь Василько з багатирем²¹³) воював Литовську Землю, післав військо на Василька й воювали коло Каменця. Але князь Василько (сам) не їхав за ними²¹⁴), бо надіявся другого війська, (отже) післав за ними Желіслава і Степана Медушника. Вони гонили за ними аж до Ясолди, але їх не дігнали, бо мали мало війська, — тому захопили добичу і скоро забралися (звідти). А друге литовське військо воювало того самого тижня коло Мільниці, а з ним був Тюндядминович Кодвижадь; ці взяли велику добичу. Князь Василько поїхав за ними зі своїм сином Володимиром, із боярами й слугами, положивши свою надію на Бога, на Його Пречисту Матір і на силу чесного хреста; дігнали їх коло города Небля. Литва ж стояла коло озера. Як побачили (що надійшов князь Василько), приготували свої частини до бою по своєму звичаю, себто стали²¹⁵) в трьох рядах за щитами. Василько також приготував свої полки, пішов проти них і почалася битва. Та Литва не видержала й кинулася до втечі, — але дарма, не можна було втекти, бо довкруги було озеро. Отже (русь) почала рубати їх, деякі з них потонули в озері й так побито їх усіх, що не остав із-поміж них ніодин. Як це почули пинські князі, Федір, Демид і Юрій, приїхали до Василька з питтям і почали веселитися, бо бачили (князі), що їх вороги побиті, а своя дружина вся ціла, лише один був убитий із Василькового полку — Прійбор, син Степана Родовича. Після того пинські князі поїхали до себе, а Василько поїхав до Володимира з побідою й великою честю, прославляючи Бога, що вчинив дивні речі й покорив ворогів під ноги князя Василька. Він післав добичу своєму братові королеві з Борисом Ізіболком. А король тоді їхав ув Угри й Бо-

²¹³) багатирем: татарським ханом (Бурондаєм).

²¹⁴) за ними: радше проти них.

²¹⁵) стали: в ориг.: »сідшас».

рис дігнав його коло Подтелича. Король же журився дуже, що там із братом і з братанком його Володимиром, бо він був ще молодий, як вийшов один із його слуг і почав так говорити: »О пане²¹⁶⁾ Ось якісь люди ідуть за щитами й сулицями, а з ними поводні коні«²¹⁷⁾. Тоді король скочив із радості, підніс догори руки, віддав хвалу Богові і сказав: »Слава Тобі, Господи! Це ж Василько побідив Литву«. А Борис приїхав і привів добичу королеві: осідланих коней, щити, сулиці, шоломи. Король почав випитувати про здоров'я свого брата й братанка, а Борис розказав, що вони здорові й розказав йому про все, що сталося. Для короля це була велика радість, що брат і братанок здорові, а вороги вбиті; він обдарував Бориса й відпустив до свого брата.

Після того²¹⁸⁾ відбувся зїзд руських князів із лядським князем Болеславом; а зїхалися в Тернаві (такі князі): князь Данило з обома своїми синами, зі Львом і зі Шварном, а князь Василько зі своїм сином Володимиром. Вони зложили між собою умову про Руську й Лядську Землю й затвердили її чесним хрестом²¹⁹⁾. Після того розїхалися до себе.

Після цього зїзду, як минув один рік, ув | 12. IX. (?)
осени був убитий великий князь литовський | 1263
Миньдовг, що був самодержцем у цілій Литовській
Землі. Про його вбивство так розкажемо²²⁰⁾: Як він
княжив у Литовській Землі, почав мордувати своїх братів
і братаничів, а інших вигнав зі землі (литовської)
й почав сам княжити в Литовській Землі. Він дуже
загордів, вивищився великою славою й гордістю,
й уважав, що нема йому рівного. А був у нього син

²¹⁶⁾ о пане: в ориг.: во господише.

²¹⁷⁾ поводні коні: без їздців, що їх ведуть на поводах.

²¹⁸⁾ Після того: в Іпат. »В літо 6771.« — було первісно, але потому вишкребано. Іпат. 6771. зазначено нижче.

²¹⁹⁾ чесним хрестом: присягою.

²²⁰⁾ Про вбивство... розкажемо: себто справа мається так і т. д.

Войшелк і дочка; дочку він віддав за Шварна Даниловича до Холма, а Войшелк почав княжити в Новгородку. Він (Войшелк) тривав у поганстві й почав проливати багато крові²²¹); він убивав кожного дня по трьох або чотирьох, а кожного дня не вбив нікого, то дуже жалував, як же вбив кого, то тоді був веселий. Та врешті найшов на нього страх божий і він задумав прийняти святе Хрищення; він хрестився таки тут, у Новгородку²²²), й почав жити у християнстві. Після того Войшелк пішов до Галича, до князя Данила 1254 | й Василька, бажаючи прийняти монаший чин; тоді то Войшелк хрестив²²³) Юрія Львовича. Потому він пішов у Полонину до Григорія в монастир, постригся в черці й був у монастирі у Григорія 3 роки. Звідти пішов до Святої Гори, доставши благословення від Григорія. А Григорій був такий святий чоловік, що другого такого не було перед ним, ані після нього не буде²²⁴). Та Войшелк не міг дійти тоді до Святої Гори, бо в тих краях були тоді великі заворушення. Отже він прийшов назад до Новгородка, вибудував собі монастир на ріці Німні, між Литвою й Новгородком, і тут жив (як чернець). А батько його Миндовг докоряв йому за його життя й він дуже негодував на свого батька.

Якраз у тому часі померла княгиня Миндовгова й (Миндовг) почав по ній карити²²⁵). А її сестра була за Домонтом, нальщанським князем. Отже Миндовг післав до Нальщан по свою свесть²²⁶), переказуючи таке: »Твоя сестра змерла, приїдь карити по своїй сестрі«.

²²¹) проливати багато крові: в поганських жертвах (?).

²²²) тут, у Новгородку: отже ця частина писана в Новгородку.

²²³) хрестив: певно тримав до хресту.

²²⁴) такий святий... не буде: звичайний спосіб у наших літописах, щоби висловити високі прикмети якоїсь людини.

²²⁵) карити: відбувати жалібний поганський обряд.

²²⁶) свесть: жінчина сестра, »швагерка«.

Вона приїхала карити; та Миндовг хотів узяти свою свесть за себе й почав їй казати: »Твоя сестра, вмираючи, веліла мені тебе взяти за себе²²⁷⁾, бо так казала, щоби інша не зобижала дітей«; і взяв її за себе. Як це почув Довмонт, дуже цим загризся й думав, щоби якось убити Миндовга, але не міг, бо мав малу силу, а цей велику. Отже Довмонт шукав собі (союзника), щоби мав із ким убити Миндовга. Він найшов собі Треняту, сестринка Миндовгового, й із ним думав убити Миндовга. А Тренята був тоді в Жемоїті. Якраз тоді²²⁸⁾ Миндовг був післав усю свою силу за Дніпро, на Романа, брянського²²⁹⁾ князя. Довмонт також пішов був із ними на війну, але вибрав собі догідну хвилину й вернувся назад, так кажучи: »Чари не дозволяють мені з вами піти«. Отже він вернувся назад і скоро пігнав, дігнав Миндовга й тут таки його вбив і обох його синів разом із ним, Рукля й Репекія. Так доконано вбивства Миндовга.

Після вбивства Миндовга Войшелк дуже перелякався²³⁰⁾, втік до Пинська й тут жив, а Тренята почав княжити в усій Землі Лиговській і в Жемоїті²³¹⁾. Він післав по свого брата Товтивила до Полотеська, переказуючи: »Приїдь сюди, брате, поділимо собі Миндовгову землю й майню«. Товтивил приїхав до нього й почав думати, як то можна б убити Треняту, а Тренята собі таке саме думав на Товтивила. Але Товтивилів намір видав його боярин, Прокопій, полочанин, а Тренята попередив, убив Товтивила й почав княжити сам. Після цього 4 парубки, Миндовгові конюхи, почали придумувати, як то можна б убити Треняту. Вони вибрали той

²²⁷⁾ за себе: собі за жінку.

²²⁸⁾ Якраз тоді: тут Іпат. мас: »В літо 6771«.

²²⁹⁾ брянського: так Іпат.; Хлебн. мас »дебрянського«.

²³⁰⁾ Войшелк дуже налякався: щоби його не вбили.

²³¹⁾ Жемоїті: в оряг. Жемоїті.

поч 1264 | час, як він ішов до лазні митися й убивли Третьяку; так докранано його вбивства. Як це почув Войшелк, пішов із пинянами²³²) до Новгородка, взяв ізвідти зі собою новгородців і пішов до Литви княжити; а ціла Литва з великою радістю прийняла сина свого пана²³³). Отже Войшелк почав княжити в усій Литовській Землі й почав вигублювати своїх ворогів. Він вигубив їх дуже багато, а решта розбіглася хто куди видів. Він убив і того окаяннюю, проклятого, беззаконного Остафія, що ми про нього вище писали.

1263 | А в тім році, як убито Миндовга, було весілля в Романа, брянського²³⁴) князя; він віддавав свою кохану дочку, на ймення Ольгу, за князя Володимира, сина Василькового, внука великого князя Романа галицького. В той час (саме) найшло²³⁵) литовське військо на Романа. Він бився з ними (литовцями) й побідив їх, але сам був був ранений і показав велику хоробрість. Він приїхав до Брянська²³⁶) з побідою й великою честю й не тямлячи на рану на своєму тілі, віддав свою дочку. В нього ще було три (дочки), а ця четверта; та отсю він любив більше від усіх і післав із нею свого старшого сина Михайла й багато бояр. Та ми вернемося до попереднього.

Отже як Войшелк княжив у Литві, почав йому помагати князь Шварно й Василько, бо він назвав Василька своїм батьком і паном²³⁷). А король був тоді

1264 | попав у тяжку недугу й у ній скінчив своє життя, а положили його в церкві святої Богородиці, в Холмі, що її сам був збудував. Цей король Данилю був добрим князем, хоробрим і мудрим. Він вибудував багато городів, пострів церкви й прикрасив їх різними

²³²) пинянами: мешканцями Пинська.

²³³) сина свого пана: в ориг.: «своего господичича».

²³⁴) брянського: так Іпат., Хлебн. має: «дрбенского».

²³⁵) найшло литовське військо: з Миндовгом, як вище описано.

²³⁶) до Брянська: так Іпат.; Хлебн. має: «в Дебрянск».

²³⁷) назвав... паном: піддався під протекторат.

прикрасами. Він яснів братньою любов'ю зі своїм братом Васильком; цей Данило був другим по Соломоні. А після цього Шварно пішов на поміч Войшелкові, князь же Василько ще й від себе післав йому на поміч усе своє військо — бо Войшелк назвав був Василька своїм батьком і паном. Отже Шварно прийшов із поміччю до Войшелка в Литву. Як Войшелк побачив поміч Шварнову й свого батька Василька, дуже зрадив; він почав готуватися (до походу) й вирушив із великою силою, почав займати городи, провадячи (військо) в Литві й у Нальщанах. Так він зайняв городи, а ворогів своїх любив і тоді вернулися додому.

Тими ж роками появилася на сході хвостата звізда²³⁸), страшного вигляду, що випускала зі себе великі лучі; така звізда називається »хвостата (звізда)«. На вид цієї звізди перестрах опанував усіх людей, а знавці дивилися й казали, що, мовляв, будуть великі заворушення в краю; та Бог вирятував (край) і не сталося нічого (злого).

Того самого року померла велика княгиня Василькова й поховали її тіло в церкві святої Богородиці, в єпископії володимирській. Тодіж були великі заворушення серед самих татар; вони самі себе побивали й погубило їх стільки, як піску морського.

Після того, як княжив у Литві Войшелк і Шварно, пішла Литва походом на Ляхів, щоби їх воювати, на князя Болеслава. Вони йшли попри Дорґичин, а Шварнові слуги йшли з ними. Вони воювали коло Скарншева, коло Визлжі й Торжку й узяли велику добичу. А тоді князь Болеслав був дуже хорий. Як же потім Болеслав подужав, післав свого посла до Шварна, — а Шварно тоді був у Новгородку, — кажучи так: »Що ти мене воював і зайняв (був) мою землю без провини з мого боку?« Але Шварно заперечив, ка-

28. VII.
до
2. X.
1264

²³⁸) хвостата звізда: комета.

жучи: »Не я тебе воював, але Литва«. Та посол сказав до Шварна: »Так тобі переказує князь Болеслав:

1266

перша
поло-
вина

Я не маю жалю до Литви, бо це не замирений зі мною (князь) і воював зі мною нераз²³⁹), але я маю жаль до тебе. Та нехай Бог буде за правом і розсудить нас«. Із того часу почали війну. Ляхи почали воювати коло Холма, а були з нами воеводи Сингів, Ворж, Сулко й Неступ; та вони, нічого не взяли, — (люди) були збіглися до городу, бо їм подали вістку, окраїні ляхи²⁴⁰). Після того Шварно швидко приїхав із Новгородка й почав збирати свою силу, а так само князь Василько й його син Володимир; вони всі зібралися разом і пішли в Ляхи воювати. І так Шварно почав воювати коло Люблина, а Володимир коло Білої; вони взяли велику добичу й пішли додому: Шварно пішов до Холма, а Володимир пішов до Червена, де був його батько Василько, а з Червена пішов до Володимира.

Та як вони прийшли додому, почали ляхи ще того самого тижня воювати коло Червена, але не взяли нічого й так пішли назад. А потому князь Болеслав прислав до Василька свого посла Григорія, пробоща люблинського, й переказав таке: »Свояче! Зідьмося«. Василько сказав: »Я рад«; і назначили собі зїзд у Тернаві. Після того Василько поїхав на зїзд до Тернави; та як він був у Грабізці, дістав вістку, що ляхи вчинили підступ, на зїзд не пішли, але обійшовши довкруги, на Ворота, пішли до Белза, почали там воювати й палити села. Тоді Василько скоро рушив від Грабівця зі Шварном і своїм сином Володимиром. Вони прийшли до Червена й побачили, що села горять, а ляхи воюють. Василько пустив на них кінну атаку²⁴¹) в тих місцях, де ляхи були розбіглися (грабити), воюючи по селах;

²³⁹) нераз: в ориг.: »тако і гораздо«.

²⁴⁰) окраїні ляхи: в ориг.: »дяхове україняне«.

²⁴¹) кінну атаку: в ориг.: »вороп«.

іх (ляхів) багато побито, а інших узято до неволі. Ляхи²⁴²) ж настрашилися й пішли назад до себе. А Василько післав за ними Шварна, свого брата, й свого сина Володимира, а наказав їх так: »Не бийтеся з ними близько²⁴³), але пустіть їх до їхньої землі; щойно як вони пойдуть, поділившись (на дрібніші відділи), тоді бийтеся з ними«. Так пішов за ними Шварно з Володимиром, із великою силою, бо полки виглядали як великі бори. Шварно ж ішов попереду зі своїм полком, а Володимир ішов із-заду зі своїм полком, Ляхи ж ще не вийшли були до своєї землі, лише щойно були перейшли через Ворота; це було тісне²⁴⁴) місце, й його не можна було нікуди обминути, тому воно називалося Ворота — через свою тісноту. Тут їх (ляхів) дігнали, Шварно йшов наперед зі своїм полком, не памятаючи на слова свого стрія, й не дожидаючи полка свого брата Володимира, кинувся до бою. Вони зустрілися чолами²⁴⁵); ляхи знищили Шварнів полк, а інші полки не могли поспішити на поміч через тісноту. Так ляхи побідили русь і вбили багатьох із-поміж них, бояр і простих людей; тут убили обох синів тисяцького²⁴⁶), Лаврентія й Андрія, що показали мужність свою й не втекли брат від брата, але тут прийняли побідний кінець. А після того помірлися ляхи з руссю, Болеслав із Васильком і зі Шварном, і жили далі в великій згоді.

Після цього Войшелк віддав своє княження своєму зятеві²⁴⁷) Шварнові, а сам знову хотів прийняти монаший чин. Шварно дуже просив його, щоби ще княжив із ним у Литві, але Войшелк не хотів. Він го-

17. VI.
1266

²⁴²) Ляхи: решта війська, що було розбрилося на грабіж.

²⁴³) близько: у своїм краю.

²⁴⁴) тісне: в ориг.: »твердо«.

²⁴⁵) чолами: передовими частинами.

²⁴⁶) тисяцького: його не назвали по імені.

²⁴⁷) зятеві: вл. шуринові.

ворив так: »Я багато нагрішив перед Богом і людьми; ти княж, а земля тобі забезпечена«. Шварню так і не міг упросити його й тоді почав княжити в Литві. Сам Войшелк пішов до Угровська, до монастиря святого Данила, взяв на себе чернецкий одяг і почав жити в монастирі. Він так говорив: »Ось тут коло мене близько мій син Шварню й другий — пан мій і батько, князь Василько; ними я буду тішитися«. А Григорій полонівський, його наставник, був ще живий. Войшелк довідувався про його життя й радий був, (що він живе); він післав по нього, кажучи: »Приїдь сюди, пан-отче!²⁴⁸«. А той справді приїхав і подав йому вказівки до чернечого життя.

В той час прислав Лев посла до Василька, кажучи так: »Я хотів би зіхатися з тобою, але так, щоби разом був і Войшелк«. А Василько післав посла до Войшелка, у Страстний Тиждень, кажучи так: »Прислав до мене Лев, щоби ми зіхалися; а ти не бійся нічого«. Але Войшелк боявся Льва й не хотів їхати; він поїхав лише на Василькову поруку. Приїхав до Володимира у Святу Неділю²⁴⁹ і спинився в монастирі святого Михайла великого. А німчин Марколт запросив до себе всіх князів на обід, Василька, Льва й Войшелка; вони почали обідати, пити й веселитися. Василько ж напився й поїхав додому спати, а Войшелк поїхав до монастиря, де був спинився. Після того Лев поїхав до нього до монастиря й почав говорити Войшелкові: »Напемося, куме, по чарці вина«, й почали пити. Та діявол споконвіку не хотів добра людському родові. Він вложив у серце Львові (зависть) і він зі зависти забив Войшелка за те, що той дав Литовську Землю його братові Шварнові (а не йому). Так доконано вбивства його. Його тіло опрятали й поклали в церкві святого Михайла великого. А після

Велик-
день.
1267

²⁴⁸) пан-отче: в ориг.: »господине отче«.

²⁴⁹) Святу Неділю: Великдень (Воскресення Христове).

(смерті) Войшелка князем у Литовській Землі був Шварню; та він княжив небагато літ і помер, а його тіло поховали в церкві святої Богородиці, близько батькового гробу. ок.
1269

Після цього почав у Литві княжити окаянний і беззаконний, проклятий, безмилюсердний Тройденій. Його беззаконних учинків не можемо списати зі сорому; він був таким беззаконником, як і Антіох сирійський, Ірод ерусалимський і Нерон римський, та він ще гірші того беззаконня чинив. Він жив 12 літ і тоді помер беззаконник. А в нього були (отці) брати: Борза, Сурпутій, Лісній, Свинкелі, та ці (князі) жили в святім Хрищенні, в любові, покорі і смирності, держалися правдивої християнської віри й особливо любили вбогих. Вони (всі) померли ще за Тройденевого життя.

В тому ж часі помер благовірний і христолюбивий великий князь володимирський, на ймення Василько, син великого князя Романа. Його тіло положили в церкві святої Богородиці, в єпископії володимирській. Після нього почав княжити, на його місце, його син Володимир, що яснів братньою любовію до всієї своєї братії, до бояр і до простих людей; а Лев почав княжити в Галичі й у Холмі, по своєму братові Шварні.

Після цього (руські князі) помирилися з ляхами, (себто) з князем Болеславом. А Болеслав тоді був почав війну з воротиславським князем й йому пішли на поміч Лев і Мстислав; Володимир же сам не пішов, лише післав своє військо зі Жилославом, а сам тому не ходив, що воював із ятвягами. Після того князі нарадилися, що треба йти на ятвягів. Отже як настала зима, князі самі не пішли, але післали на війну своїх воевод: Лев післав зі своїм військом Андрія Путьвельця, Володимир післав зі своїм військом Желислава, а Мстислав післав зі своїм військом Володислава Ломоносого. Вони пішли походом і зайняли 1273

Злину, ятвяги ж зібралися, та не сміли битися з ними; так вони прийшли з побідою й великою честю до своїх князів. Після цього приїхали ятвязькі князі, Минтеля, Шорпа, Мудійко й Пестилю до Льва, Володимира і Мстислава, благаючи собі мира; вони ж (князі) ледви замирилися з ними. Ятвяги втішилися миром і поїхали до своєї землі.

Як іще Тройденій княжив у Литовській Землі, він жив зі Львом у великій згоді й (вони оба) посиляли собі (взаємно) дари. А з Володимиром (Тройденій) не жив у згоді через те, що батько Володимирів, князь Василько, вбив на війнах 3 братів Тройденевих; тому (Тройденій) не жив із ним у згоді, а воював із ним, хоч великих війн не провадили. Тройденій післав піхоту й вони воювали (край) Володимира, а Володимир також післав (військо) й так воювали цілий рік. Потому ж 1274 | Тройденій, забувши на приязнь Льва, післав городнян²⁵⁰) і велів добути Дорзгичин. Із ними був Трид. Цей знав про город, як його можна добути; 1275 | він вийшов уночі (зі свого табору) й так добули його (город) на сам Великдень і вимордували всіх (горожан) від малого до великого.

Як це почув князь Лев, засмутився тим дуже й почав роздумувати (що робити). Він післав до Татарів, до великого царя Менгутимера, й просив у нього для себе помочі на литву. Менгутимер дав йому військо, а з ним воеводу Ягурайна, й дав йому на поміч усіх задніпрянських князів — Романа дебрянського зі сином Олегом, Гліба, князя смоленського, й багато інших князів, — зима | бо тоді були всі князі підчинені татарам. Як 1275, 6 | настала зима, руські князі²⁵¹) почали приготівлятися, Лев, Мстислав і Володимир, а з ними пішли князі пинські²⁵²). Як вони так ішли попри Турів до

²⁵⁰) городнян: мешканців Городна.

²⁵¹) руські князі: задніпрянські, названі вище.

²⁵²) князі пинські: в Іпат. додано: «і турівські».

Слуцька, тут, коло Слуцька, зійшлися з татарами. Вони всі скоро пішли до Новгородка, але не дійшовши до ріки Сирвачі стали на ніч. На другий день вони встали й рушили, досвіта перейшли ріку й ту дочекали до світанку. Як зійшло сонце, вони почали приготувати полки, а як przygotowали полки, рушили до города. Татари йшли на правім крилі зі своїм військом, далі (на ліво) йшов Лев зі своїм військом, а за Львом ішов на лівім крилі Володимир зі своїм військом. А татари прислали послів до Льва й до Володимира, кажучи так: »Наші діти бачили, що військо стоїть за горою, (бо) пара йде з коней; пішліть ваших добрих людей із нашими татарами, щоби поглянули, що воно там таке«. Вони ж послали з ними добрих людей, поїхали й оглянули, що нема ніякого війська, а пара йшла зі струмків, що спливали з гір, бо були великі морози. Так вони прийшли до города й стали коло нього. А Мстислав іще не був надтягнув, але пішов був від Копиля й воював по Поліссі, (а так само не прибули) ні Роман, ні Гліб, ті князі задніпрянські, лише один Олег, син Романів, надтяг, бо він був іще перед тим прийшов із татарами; татари ж дуже чекали на прихід Романа. А Лев поступив нещиро зі своїми братами: він потайки перед Мстиславом і Володимиром добув із татарами окольний город²⁵³), а дітинець лишився. На другий день після зайняття города прийшов Роман і Гліб із великою силою. Всі князі гнівалися на Льва. (себто) Мстислав, Володимир і його тесть, Роман дєбрянський, Гліб смоленський і багато інших князів, а гнівалися на нього всі за те, що не вважав їх за рівних собі людей, але сам зайняв город із татарами. Вони були врадили так, що як разом добудуть Новгородок, то потому підуть у Литовську Землю; але тепер не пі-

²⁵³) окольний город: зовнішня кріпость, дітинець — внутрішня.

шли через гнів на Льва й вернулися до себе. З-під
 поч. | Новгородка приїхав і Олег до своєї сестри ²⁵⁴)
 1276 | до Володимира (Волинського). Бо Володимир
 (Василькович) запрошував тоді дуже до себе свого
 тестя, кажучи так: «Пан-отче! Приїдь, побудеш у сво-
 єму домі ²⁵⁵) й побачиш свою дочку, чи здорова». Але
 Роман відмовився, кажучи так: «Сину мій Володимире!
 Не можу їхати від свого війська. Ось я нахожусь
 в землі, де триває війна, хто ж отже допровадить моє
 військо додому? Та ось маеш на моє місце мого сина
 Олега, хай іде з тобою». Отже вони попрощалися й тоді
 поїхали до себе.

Після цього прийшли пруси до Тройденія зі своєї
 землі, приневолені німцями (покинути свій край); а він
 прийняв їх до себе й частину їх поселив у Городні,
 а частину посадив у Слонімі. Та Володимир порадився
 зі своїм братом Львом, післали до Слоніма своє військо
 й забрали їх, щоби не засідали землі ²⁵⁶). Після цього
 1276/7 | Тройденій післа свого брата Сирпутія й (той)
 воював коло Каменця. Володимир післав проти нього
 (військо), взяв у нього Турійськ над рікою Німаном
 і коло нього зайняв села; після того вони помирилися
 й жили в великій згоді.

Після цього вложив Бог у серце князеві Володи-
 мирові добру думку й він почав думати, що треба б
 десь за Берестям поставити город. Він узяв книги
 пророків ²⁵⁷) і так собі подумав: «Господи Боже, силь-
 ний і всемогучий, що своїм словом все твориш і роз-
 будовуєш! Що, Господи, вкажеш мені, твому гріш-
 ному рабові?» На тому він спинився, розгорнув книги
 й попав на пророцтво Ісаї: «Дух Господній на Мені

²⁵⁴) до своєї сестри: замужної за Володимиром Васильковичом.

²⁵⁵) у своєму домі: вл. у домі злята, так якби в себе.

²⁵⁶) щоби не засідали землі: бо якби вони там закорінилися,
 то країна набрала б етнічно пруського характеру.

²⁵⁷) книги пророків: зі св. Письма.

(слочиває), тому помазав Мене, післав Мене нести добру вістку вбогим, уздоровляти скрушених серцем, пропѣвідати полоненим волю, а сліпим прозріння, прикликати приємне літо Господне й день відплати Бога нашого, втішати всіх, що плачуть, дати тим, що плачуть, славу Сіюнову, за помазання (голови) попелом, і веселість, а прикрасу за дух смутку, й (вони) назвуться родами правди, ростинами Господніми на славу; й забудуються вічні пустині, що запустили попереду, піднесуться пусті городи, що запустили від роду²⁵⁸). З цього пророцтва князь Володимир порозумів, що Бог ласкавий для нього, й почав шукати пригожого місця, де поставити б город. А ця країна вже пустувала 80 літ — від часів Романа, та тепер Бог ласкою своєю підніс її. Володимир післав фахову людину, на ймення Олексу, що (вже) за його батька (Василька) зрубив²⁵⁹ багато городів. Отже Володимир післав його з туземцями в човнах, у гору ріки Лесни, щоби знайшов де відповідне місце для поставлення города. Він (справді) найшов таке місце, приїхав до князя й почав розказувати. Князь отже поїхав сам із боярами й слугами й подобав собі те місце над берегом ріки Лосни. Він велів витерієбити його й після того вибудувати на ньому город. Назвав його «Каменець», бо (там) був каменистий ґрунт. | 1277

Після цього прислав окаянний і беззаконний, пуганий Ногай своїх послів, Течичага, Кутлубугу й Єши-мута, з грамотами до Льва, Мстислава й Володимира, з таким словом: »Завжди мені жалуетеся на Литву; та ось (тепер сам) даю вам військо й із ним воеводу Мамішія, тож ідіть із ним війною на ваших ворогів«. Як отже настала зима, пішли походом на Литву | 1277/8 руські князі, Мстислав і Володимир, лише Лев не пішов, але післав свого сина Юрія. Так вони всі пішли до Новгородка. А як вони були прийшли до Берестя,

²⁵⁸) Дух Господній... від роду: Ісаї 61, 1—4.

²⁵⁹) зрубив: построїв.

дістали вістку, що вже татари попередили їх (і скорше прийшли) до Новгородка. Князі отже, Мстислав, Володимир і Юрій, почали нараджуватися, кажучи: «Якщо й підемо до Новгородка, то там і так уже татари воювали все; ходім радше до якогось іще цілого міста». Так вони подумали й пішли до Городна. Вони минули вже геть Волковийськ і стали на нічліг. Тут Мстислав і Юрій, потайки перед Володимиром, післали своїх лучших бояр і слуг, щоби воювали з Туймою²⁶⁰); вони там воювали й (там) лягли на ніч, а до свого війська не йшли, без сторожі, покидавши свою здобичу. Тоді втік від них один полонений²⁶¹) до города²⁶²) й почав так розказувати горожанам: «Недалеко лежать на селі (ворожі) люди без порядку»; а пруси й борти виїхали з города, вдарили на них урочі й побили їх, декого піймали й повезли до города, а Туйму везли на саях, бо був тяжко ранений. На другий день, як полки підійшли до города, прибіг (один із розбитого відділу) до Мстиславового війська²⁶³), голий і босий, і почав розказувати про те, що сталося, що бояри й слуги Мстиславові і Львові побиті, а декого з бояр узяли в полон. Дуже зажурилися цим Мстислав і Юрій за свій нерозум, а Володимир негодував на них, що вони так поступили потайно перед ним. Вони почали радитися, якби то добути город. А перед городовими воротами стояла висока камінна вежа й у ній заперлися пруси; попри неї ж не можна було піти до города, бо (залюга) стріляла з тієї вежі. Отже вони (наперед) зробили приступ до неї (вежі) й здобули її; тоді впав перестрах на город, (горожани) якби помертвіли, стоячи на забороллах города, (так пе-

²⁶⁰) з Туймою: вобвода Юрія.

²⁶¹) полонений: в ориг.: «біглець».

²⁶²) до города: Волковийська.

²⁶³) прибіг... війська: так у Хлебн.; Іпат. мас: «прибіже Ратиславко Мстиславль».

рестрашилися), що здобуто вежу, бо це була ціла їх надія. (Князі ж) почали радитися про (долю) своїх бояр, якби їх могли видістати (з неволі), але ніяк не могли. Тоді Мстислав і Юрій умовилися з горожанами так: вони не будуть брати города, лише заберуть собі своїх бояр. (Так і сталося;) вони забрали своїх бояр, а городові не зробили нічого, й так вернулися до себе.

Як іще Тройденій княжив²⁶⁴) у Литовській Землі, післав велике військо на Ляхів, (а з ним 1278 разом) післав свого брата Сирпутія. Тоді й ятвяги воювали коло Люблина 3 дні, взяли величезний полон і так прийшли з великою честю додому.

По цьому році настав голод по всій землі, 1279 в Русі, в Ляхах, у Литві й у Ятвягах. Тоді ятвяги прислали своїх послів до Володимира (Васильковича), кажучи так: »Пане і княже Володимире! Ми приїхали до тебе отсе від усіх ятвягів, надіючися на Бога й на твоє здоровля²⁶⁵). Пане, не помори нас²⁶⁶), але прогодуй для себе²⁶⁷) нас; пішли, пане, до нас продавати твоє жито, а ми радо купимо: чого лише забажаеш, чи воску, чи білок, чи бобрів, чи чорних кун, чи срібла — радо дамо«. А Володимир післав до них із Берестя жито в човнах, Бугом, із добрими людьми, що до них мав довіря. Вони плили Бугом, звідти перейшли на Наров і поплили по Нарові. По дорозі вони прибули під город Полтавеськ і стали тут на нічліг, спочити собі, й тут під городом їх усіх по-

²⁶⁴) Як іще Тройденій: перед цими словами у Хлеби. і Пог. маємо під літери: пс себто на цифрову вартість — 86. Є це, очевидно, рештка дати (6786=1278), яку автор літопису знайшов певно в такому вигляді) при цій короткій записці й сам уже не знав, до чого вони відносяться.

²⁶⁵) на твоє здоровля: радше: на твою доброту.

²⁶⁶) не помори нас: не дай нам згинуть голодовою смертю.

²⁶⁷) для себе: бо ми станемо тобі в пригоді.

були виючі, жито забрали, а човни потопили. Володимир пильно слідив, бажаючи дізнатися, хто це вчинив. Він післав до свого брата Кондрата²⁶⁸) посла з таким словом: «Мої люди побиті під твоїм городом, отже або на твій приказ, або кого другого, але ти знаєш (що діється) у твоїй землі, – скажи!» Та Кондрат виперся: «Я не побив, а хто (це зробив) другий – не знаю». Але Володимирові вказав його вуйко, князь Болеслав, на свого братанка Кондрата, кажучи так: «Шкода, що випирається, бо то таки він сам побив твоїх людей»; а Болеслав тоді жив у незгоді зі своїм братанком Кондратом. Болеслав отже сказав до Володимира: «Розправся з ним, бо він дуже тебе осоромив; скинь зі себе той сором». Тоді Володимир післав своє військо на Кондрата, воюю воявало по цій стороні Висли й узяло велику добичу. Після того Кондрат прислав до свого брата Володимира послів, бажаючи мира з ним; Володимир помирився й почали жити в великій згоді; Володимир йому звернув ще й челядь, що був повоював.

грудень
1279

Того самого року помер великий князь краківський Болеслав, добрий, спокійний, лагідний, покірний, незлобний. Він жив багато літ і так у пізній старості відійшов до Господа. Його тіло опрятали й положили в церкві святого Францішка в городі Кракові.

Після смерти великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській Землі, бо в нього не було сина; отже Лев хотів для себе (Лядської) Землі, але бояри (лядські) були сильні й не дали йому землі. А в Болеслава було 5 братанків: 2 Сомовитовичі, Кондрат і Болеслав, і три Казимировичі: Лєстько, Земомисл і Володислав; лядські бояри вибрали собі одного з-поміж них, Лєстька, й посадили його в Кра-

²⁶⁸) до свого брата: вони дійсно були споріднені, гл. нижче.

кові на столі Болеславовім, і почав княжити Лєстько. А після того Лев захотів для себе частини Лядської Землі, городів на Україні²⁶⁹). Він поїхав до Ногай окаянного, проклятого, і просив собі в нього поміч, проклятого Кончака, Козія й Кубатана. Як настала зима, вони рушили: Лев радо йшов із татарами й зі своїм сином Юрієм, а Мстислав, Володимир і Мстиславів син Данило пішли під примусом татарським. Так вони всі пішли до Судомира й перейшли на другу сторону за рікою Вислюю, коло самого городу, а перейшли по леді. Наперед перейшов Лев своїм полком, зі своїм сином Юрієм, за ним Мстислав і його син Данило, а (щойно) за ними (всіми) татари. Так вони перейшли і стали коло города; там стояли недовго, без бою. Після того Лев пішов зі своїм військом²⁷⁰), хочачи йти до Кракова. А Володимир стояв назаді коло города зі своїм військом. Йому почали доносити, що в лісі є засік, повний людей і засобів, не добутий ніяким військом, бо був дуже сильний, отже Володимир післав туди добрих²⁷¹) людей, а за ними Кафилата Селезенця²⁷²). Як вони прийшли до засіку, ляхи почали завзято боротися з ними, так що лєзві добули його з великим трудом; там забрали багато людей і засобів. А що ми писали вище про Льва, що він ішов зі своїм військом, (то воно так вийшло:) почали (вояки) розходитися воювати, але Бог над ними показав свою волю, бо ляхи побили багатьох бояр і слуг із його війська, а також

23. П.
1280

²⁶⁹ на Україні: пограниччі певно - - Люблинщина: пор. вище «ляхи українцями».

²⁷⁰ зі своїм військом: тут ув Інат. додано: «до Кропивниці з пелюкою гордістю».

²⁷¹ добрих: знатних.

²⁷² Селезенця: може «Селезіція», зі Шлезька (пояснення Карамзіна).

частину татар. Так то Лев вернувся назад із великим безчестям ²⁷³).

Коло цього (часу ²⁷⁴) Лестько пішов походом на Льва, зайняв у нього город Перевореськ, побив у ньому всіх людей від малого до великого, а город запалив, і вернувся до себе.

Потому ж діявол вложив ненависть у (серця) двох Сомовитовичів, Кондрата й Болеслава, й вони почали між собою ворогувати й воювати. А Кондрат жив у дружбі зі своїм братом Володимиром (Васильковичем), Болеслав знову ж жив у приязні з Лестьком і з його братом Володиславом. Отже Болеслав зібрав своє військо й пішов війною на свого брата Кондрата до города Іздова; Кондрата не було тоді в городі й (Болеславові люди) взяли город приступом. А в Ляхах був такий закон: (у війнах між собою) челяди не забирали (в противника), ні не побивали, але грабили. Як уже взяли город і забрали з нього багато (всяких) достатків, пограбили людей, (Болеслав) ограбив свою ятрівку, княгиню Кондратову й братанку свою ограбив — осоромив тяжко свого брата Кондрата. Після того Кондрат післав посла до свого брата Володимира й жалувався йому на своє осоромлення. А Володимир розжалобився й розплакався і сказав послуві свого брата: «Кажи, брате, нехай Бог буде местником за твоє осоромлення; а я ось готов тобі на поміч». Він почав приготуватися до війни проти Болеслава й післав посла до свого братанка Юрія, щоби просити помочі. А братанок переказав йому таке: «Стрию мій! Я рад би й сам іти з тобою, та ніколи мені; іду, пане до Суждаля женитися й беру зі собою трохи людей. Але ось усі мої люди й бояри — Богові в руки й тобі,

²⁷³) із великим безчестям: пробивається ворожий настрій літописця до кн. Льва. З тим іще стрінемося.

²⁷⁴) Коло цього часу: в ориг.: «противу же сему».

коли захочеш, тоді йди з ними». Володимир отже приготував військо й пішов до Берестя. Тут | 1282 він назначив збірну точку; сюди прийшли холм'яни до нього, а з ними був воевода Туйма. (Звідси) пішов Володимир до Мільника з величезним військом; із Мільника виправив із ними воеводу Василька, князя слонимського²⁷⁵), і Желислава й Дуная, а з Юрієвим військом був воевода Туйма; так пішли до Ляхів. А Володимир, як уже вислав (їх), поїхав до Берестя; та ще перед походом вислав був свого посла до брата Кондрата тому, що в нього були невірні бояри, отже щоби не дали знати Болеславі (про руську поміч для Кондрата). Отже посол Володимирів, як приїхав до Кондрата, почав гонюрити до нього при всіх боярах: »Так тобі каже брат Володимир: Я радо поміг би тобі (мститися) за твою зневагу, але не можу, бо нас непокоюють татари«. Після того посол узяв князя за руку, і стиснув йому руку; князь порозумів і вийшов із ним. (Тоді посол) сказав йому: »Так переказує тобі брат: Готовся сам і човни приготувай до плавання на Вислі, а військо буде в тебе завтра«. Кондрат дуже був радий (із того), велів скоро приготувати човни й сам приготувався (до походу). Як же прийшло (руське) військо, воно перевезлося (через Вислу) й тоді полки почали приготуватися до походу. Так вони й вийшли: Василько йшов зі своїм полком, Желислав зі своїм полком, Дунай зі своїм полком, князь Кондрат із ляхами зі своїм полком, а Туйма зі своїм полком; так йшли вони з великою силою й запопадливо. Вони ще лише наближувалися до города Сохачева й задумали його взяти, щоби не запускатися у глибину краю; але князь Кондрат заборонив їм і повів їх до Гостинюго, бо це місто любив Болеслав. Отже полки

²⁷⁵) князя слонимського: тут ув ориг. в слово: »Володиміровис, але це якась помилка, тож його опускаємо.

прийшли до города (Гостиного), стали коло города як великі бори й почали приготовлюватися до здобуття города. А князь Кондрат почав їздити й говорити: »Мої милі брати, русе! Ходім однозгідно«; й так вони підступили під укріплення. Частина війська стояла (в резерві) й пильнувала, щоби несподівано не наїхали ляхи (Болеславові). Як вони підступили під заборолу, ляхи почали обкидати їх камінням як сильним градом, але стріли вояків не давали їм навіть виглянути з-поза укріплень. Тоді почалася боротьба на копя й на городі було багато ранених то копами, то стрілами, а мерці почали падати зі заборол як снопи. Так добули город, забрали в ньому багато запасів і величезний полон; решту (людей) побили, город запалили й так вернулися до себе з великою честю. Князь Кондрат поїхав до свого города, взявши на себе побідний вінець²⁷⁶) і змазавши зневагу при помочі свого брата Володимира; а князь Василько рушив до Берестя з величезною добычею й післав перед собою вістку своєму панові, князеві Володимирові. Володимир тимчасом дуже журився, бо не мав вістки від свого війська, — аж тут прийшла до нього вістка від його війська, що всі йдуть цілі й здорові, з великою честю. Володимир дуже зрадів, що вся його дружина ціла, а стер сором зі свого брата Кондрата. З його полку вбито лише двох, та й то не під городом, а на розїздах: один був родом прусин, а другий був його двірський слуга, любимець, боярський син Михалевич, на ймення Рах. А його вбивство опишемо так:

Як війська йшли попри город Сохачів, то якраз у той час виїхав був князь Болеслав геть із Сохачева, щоби ловити тих, кого знайде на розїздах. А князю (Володимир) наказував своїх воевод, Василька, Желислава й Дуная, щоби не розпускали війська на грабу-

²⁷⁶) взявши... вінець: переносно, себто — побідивши.

нок, але всі разом щоби йшли до города. Та отсі відіхали потайки від війська й поїхали на село (а було їх разом) із тридцять людей; з ними (поїхав) також Блус, (син) Юріїв. Вони заїхали дорогу від села, а там якраз челядь утікала до ліса, — й вони поїхали за ними. Якраз у той час кидується на них Болеслав із ляхами, а їх дружина не видержала й усі разом із Блусом пустилися втікати. Та ці два, Рах із прусином, не втікали, але вчинили діло достойне пам'яті — почали битися по-мужеськи. Прусини зударився з Болеславом і тут його багатьох (ляхів) убило, а Рах убив доброго боярина Болеславового й сам зазнав подібного кінця. Отсі померли з мужеським серцем і оставили по собі славу потомним вікам. — Після того князь Володимир поїхав із Берестя до Володимира (Волинського).

Після цих подій ішов проклятий і беззаконний Ногай а з ним Телебута, в Угри, з великою сімлюю, з величезним військом, і веліли зі собою піти руським князям²⁷⁷): Львові, Мстиславові, Володимирові й Юрієві Львовичеві. Та Володимир тоді був хорий на ногу й черезте не йшов, бо мав небезпечну рану, але післав своє військо з Юрієм, своїм братанком, — бо тоді всі князі були підчинені татарам; отже вони пішли всі, лише один Володимир остався (дома), бо був хорий. А Болеслав іще гордував, через свій нерозум. Він підглянув відповідний час, прийшов із двома сотнями (війська), повоював коло Щекарева, зайняв десять сіл і так пішов назад, запишився й чинився таким, якби всю Русь зайняв. Після того Льва скоро (татари) відпустили, як він лише війшов був ув Угорську Землю. Він приїхав додому й жалував того, що Болеслав воював його землю. Він післав до свого брата Володимира, кажучи йому: »Брате!

поча- ток 1285
----

²⁷⁷) руським князем: як бачимо, тут руські князі вже самі галицько-волинські!

Скиньмо зі себе нашу зневагу; пішли до литви й наведи її на Болеслава». А Володимир післав Дуная, щоби навів Литву (на Болеслава). Литва обіцяла йому так зробити й сказала: »Володимире, добрий і справедливий княже! Можемо за тебе свої голови покласти. Коли тобі забагнеться, то ми готові«. Тоді Лев і Володимир приготували свої полки й пішли до Берестя. Вони прийшли до Берестя й чекали на литву, та литва не наспіла на (назначений) речинець. Тож Лев і Володимир самі не йшли, але післали воєводів: Лев післав зі своїм військом Тюйма, Василька белжанина²⁷⁸⁾ і Рябця, а Володимир післав зі своїм військом князя Василька, Желіслава, Оловянця й Вишту. Так вони пішли на Болеслава й почали воювати коло Вишгорода; піймали там величезну кількість челяди, худоби й коней. Після того прийшла литва до Берестя й почала говорити до князя Василька: »Ти викликав нас, тож веди нас кудись; ми готові, бо ми на те прийшли«. А князь почав думати, куди б їх повести, бо його власне військо було вже далеко відійшло на Болеслава, а ріки почали розмерзатися. Тоді Володимир згадав, що ще передтим Лестько, піславши Люблинця, взяв був у нього село на Україні, на ймення Воїн. Володимир тоді багато навпоминався, щоби йому звернув його челядь, але він не звернув йому челяди, — й тепер він за те наслав на нього литву. Вони воювали околиці Люблина, забрали дуже багато челяди, набрали добичі й вернулися назад із честю. Після того прийшло військо Львове й Володимирове з великою честю, забравши величезну добичу, й так розійшлися кожний до себе.

А в попередні роки, тоді як Лестько здобув був Львів город Перевореськ, також ляхи воювали коло Берестя по Кросні, взяли десять сіл і пішли назад. Берестяни були зібранися й гнали за ними. Ляхів буфі

²⁷⁸⁾ Василько белжанин: із Белза.

двіста, а берестян (лише) 70, зате з ними був воевода Тит, знаний всюди зі свого мужества в війнах і на ловах. Вони дігнали їх (ляхів) і билися з ними; за божою поміччю побідили берестяни ляхів, убили їх 80, а інших піймали, відібрали все заграблене своє (добро) й так вернулися до Берестя з честю, прославляючи Бога й Його Пречисту Матір. Ми ж після цього вернімся до попереднього.

Як ішов проклятий і беззаконний Ногай, а з ним Телебуга, вже після пограблення Угорської Землі, Ногай пустився через Гори²⁷⁹); що мав перейти за три дні, то він ходив 30 днів, блукаючи по горах, — гнів божий водив його. Серед них настав великий голод, почали людей їсти²⁸⁰), а далі й самі почали гинути й вимерла їх величезна сила; очевидці казали, що їх тоді вмерло сто тисяч. А проклятий і беззаконний Телебуга вийшов (із гір) пішки, зі своєю жілкою й одною кобилою, засоромлений Богом.

Та після цього всього Болеслав знову здурнів і без перерви творив пакости князеві Володимирові й Юрієві. Володимир же й Юрій почали готувитися до війни з Болеславом. Володимир післав іще послів і зрушив литву й так усі пішли походом, а князь Юрій також ішов із ними на Болеслава. Як вони були вже в Мільниці, прислав до нього (Юрія) посла його батько Лев, кажучи: «Не йди, сину, сам із литвою; я вбив їх князя Войшелка, чи не схочуть мститися». Так Юрій і не пішов на батькове слово, лише післав своє військо. Вони пішли, здобули город Сохачів, набрали в ньому багато запасів і челяди, решту порубали, й так набралися добичі й вернулися до себе.

²⁷⁹) через Гори: Карпати (чи Семнгородські?).

²⁸⁰) почали людей їсти: правдоподібно полонених.

Після цього знову проклятий і беззаконний Телебуга хотів піти війною на Ляхів. Він забув про божі кари, що сповнилися над ним ув Уграх, як то ми вище про те писали, зібрав велику силу (війська) й прийшов до Ногая. А вони жили в великій незгоді. Телебуга післав до задніпрянських князів і до волинських²⁸¹), до Льва, Мстислава й Володимира, й велів їм іти зі собою на війну; а тоді всі князі були підчинені татарам!

гру-
день
1286

Так прийшов Телебуга на ляхів, зібравши велику силу. Як він прийшов до Горині, стрінув його Мстислав із напоями й дарами. Звідти пішов попри Кремянець до Перемиля й тут стрінув його Володимир із напоями й дарами на Липі; після того дигнав його князь Лев коло Бужковичів із питтям і дарами. Як вони прийшли на Бужківське поле, переглянули ту свої полки. Князі сподівалися, що їх повбивають (татари), а городи займуть, але вони звідти пішли до Володимира (Волинського) і стали на Житані. Телебуга поїхав оглядати город Володимир; інші знову говорять, що й у горюді був, але це (певно) не відомо. В неділю вони минули город, на другий день по Миколинім дні; ²⁸²) Бог вирятував своєю волею й не зайняли города, лише насильство велике творили в горюді, грабили багато товару й коней. Так беззаконний Телебуга перейшов у Ляхи, але частина татар остала в Володимирі кормити любими коні. Ці спустошили Володимирську Землю, бо не дали вийти з города навіть по поживу; а як хто (відважився) виїхати, то такого побивали, інших знову брали до неволі, ще інших грабили, відбирали коні, — й так у горюді померло в облозі, божим гнівом, дуже багато людей. Отже як Телебуга

²⁸¹) до волинських: як бачимо, під Волиню літописець розуміє Галичину й Волинь разом.

²⁸²) В неділю... дні: «Треба тут розуміти «неділю» як тиждень, бо день неділя не припадала на 7. грудня ані в сім, ані в сусідніх роках». (М. Грушевський, Хронол. подій, с. 53).

йшов до Ляхів, то з ним ішли всі князі приневолені татарами: князь Лев зі своїм сином Юрієм зі своїм військом, Мстислав зі своїм військом, а Володимир зі своїм військом. Вони пішли до Завихвосту й прийшли до ріки Висли; ріка замерзла була, але (ще) не могли її були перейти, отже пішли до її горішнього бігу до Судомира. Тут вони перейшли ріку Сян по леді; звідси, від Сяну, Володимир вернувся назад від них; Вислу ж вони перейшли по леді вище Судомира. Вони приступали до города (Судомира) з усіх сторін, але не вступили нічого; почали отже воювати Лядську Землю й стояли на ній 10 днів. Телебуга хотів іти до Кракова, але не дійшов і вернувся від Торжка, бо йому донесли, що Ногай попередив його й прибув до Кракова. Через те настала між ними ще більша незгода; він таки й не зїхався з Ногаєм і пішов назад на Львову землю, на город Львів. Вони стояли на Львовій землі 2 тижні, кормлячися, не воюючи, але не давали з города вийти й за поживою; хто (відважився) виїхати з города, то одних побивали, других брали до неволі, інших обдирали й пускали голих, то ті померли з морозу, бо була (того року) дуже люта зима; так спустошили цілий край. А це все наслав Бог на нас за наші гріхи, караючи нас, щоби ми покаялися з наших злих, беззаконних учинків; Він накінець іще й гнів свій сповнив на нас і підчас облоги померло в городах дуже багато (людей), а інші померли на селах, виїшовши з городів після відходу безбожних агарян. Та ми вернемося до попереднього.

Отже проклятий Ногай не пішов до Ляхів одною дорогою з Телебугою й пішов окремою дорогою на Перемишль, бо між ними була велика незгода. Він прийшов до города Кракова, та не вступив (там) нічого колючого, так як і Телебуга коло Судомира, лише воював Лядську Землю. З Телебугою він не зїздився, бо вони оба боялися, той цього, а цей того. Так вони

й вернулися назад до своїх веж; Телебуга пішов назад своєю дорогою, а Ногай своєю дорогою.

Тієї ж зими був у Ляхах великий помір; померла їх величезна кількість²⁸³).

А після Телебукиного й Ногаєвого відходу князь Лев счислив, скільки людей згинуло в його землі: скільки взято до неволі, (скільки) побито і скільки їх із божої волі згинуло²⁸⁴) — (виявилось, що) півтринадцяти тисячі.

1286/7 | Тієї ж зими в князя Юрія Львовича помер син, на ймення Михайлю, ще молодий, і плакали за ним усі люди. Його тіло опрятали й положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її збудував був його прадід, великий князь Данило, син Романів.

Тієї ж зими об'явився гнів божий поміром не лише в одній Русі, але й у Ляхах; тієї ж зими й у Татарах вигинуло все, коні, худоба й вівці, все вигинуло, не остало нічого.

1287 | Тієї ж зими в новім році в Німцях виступило море й затопило землю, гнівом божим; потонуло більше, як 16 тисяч душ, а церков 100 й 11 камяних (лише), не кажучи про дерев'яні.

Того ж року Лєстько Казимирович післав своє військо й воював князя Кондрата Сомовитовича. А князь Кондрат зібрав свою дружину, гнав за ними (воjками Лєстьковими), бився з ними й побідив їх при божій помочі. Він побив багатьох із Лєстькового війська, бояр і просту челядь, убив його воеводу Сиражського Матея й відбив своє (пограбоване) добро й так вернувся до себе з великою честю, хвалячи і славлячи в Тройці Отця й Сина і Святого Духа в усі віки агіос²⁸⁵).

²⁸³) великий помір: про нього ще нижче.

²⁸⁴) взято до неволі... згинуло: додаток з Іпат.

²⁸⁵) в усі віки агіос: очевидно пізніший додаток переписувача; Іпат. мав: «і пинік» — без дальших слів. Агіос по-грецьки = святий.

Того ж року ходила вся литва й жемоїть уся на Німців до Риги. Але до них дійшла вістка про це й вони збіглися до городів; отже вони прийшли до городу й не вспіли коло нього нічого. Звідти вони пішли на Лотиголу й дійшли до города Медвежої Голови, та не вспіли коло нього нічого й так вернулися до себе, здобувши (лише) багато добичі. Як це почули торунські німці, що вся жемоїть пішла на Ригу, пішли на Жемоїть, помагаючи своїм німцям, піймали їх (до неволі) величезне число, інших побили й так вернулися до себе з величезним полонем.

Того ж року помер великий князь краківський, Лєстько Казимирович, а єпископ, ігуменни, попи й діякони опрятали його тіло, відспівавши звичайні пісні, й так положили його тіло в городі Кракові, в церкві Святої Тройці; за ним плакали дуже всі люди, бояри й прості.

Як настала зима, післав Бог на нас свій меч, що послужив (як знаряд) його гніву, за збільшення наших гріхів. Ішли походом Телєбуга й Алгуй із ним із великою силою, а з ними руські князі: Лев, Мстислав, Володимир, Юрій Львович і багато інших князів, бо тоді всі руські князі були підчинені гнівом божим татарам, і так пішли разом у похід. А князь Володимир був хорий, бо Бог наслав на нього невилічиму недугу. Отже як вони йшли до Ляхів і дійшли до ріки, що називається Сян, князь Володимир ослаб через неміч свого тіла. Він почав слати послів до свого брата Мстислава, кажучи так: »Брате! Бачиш мою неміч, що я знемагаю, а дітей у мене немає. Я даю тобі, своєму братові, всю свою землю й городи, після моєї смерти; ось це даю тобі при царях²⁸⁶⁾ і їх рядцях«. А Мстислав ударив чолем перед своїм братом Володимиром. Володимир же пі-

30. IX.
1288

грудень.
1287

²⁸⁶⁾ царях: ханах, рядцях: достойниках.

став (послів) до брата Льва й до братанка Юрія, з такими словами: «Дююшу вам, що я дав свою землю й городи моему братові Мстиславові». А Лев сказав до Володимира: «То й добре, що ти дав; чи я буду від нього відбирати (землю) після твоєї смерті? Ми всі в божій волі, а мені коби Бог дав і своє вдержати в такій (прикрій) час». Після того Мстислав післав до свого брата Льва й до свого братанка, кажучи так: «Ось мій брат Володимир дав мені цілу свою землю й городи. Якщо ти хотів би щось починати після смерті брата мого і твого, то ось маеш царів і мене, говори зі мною, що бажаєш!» Але Лев не сказав на ті слова нічого.

Після того Телебуга пішов походом до Ляхів, а з ним (пішов і) Алгуй і всі князі; Володимира ж завернули назад, бо жаль було дивитися на нього, такий був хорий. Він приїхав до Володимира й усі люди раді були, бачучи свого пана, що цілий²⁸⁷) вернувся. Він побув кілька днів у Володимирі й почав говорити до своєї княгині й бяр: «Я хотів би виїхати до Любомля, бо не хочу мати до діла з поганами²⁸⁸): я хорий, не можу з ними огризатися, вони й так уже мені сидять у печінках. Ось на моє місце (остає) єпископ Марко». І він поїхав до Любомля з княгинею й зі своїми двірськими слугами. З Любомля поїхав до Берестя, перебув у Бересті 2 дні й поїхав до Каменця; тут, у Каменці, звалила його недуга й він лежав. Він сказав своїй княгині й слугам: «Як щезне ця погань із землі, то поїдемо до Любомля». Як же минуло декілька днів, приїхали його слуги до Каменця (з тих), що то були в Ляхах на війні з татарами. Володимир почав їх випитувати про Телебугу, чи вже пішов із Лядської Землі. Як вони відповіли: «пішов». (п'ятав

²⁸⁷) цілий: в ориг.: «во здорові».

²⁸⁸) не хочу... з поганами: в Іпат так: «бо вже доїде мені та погань».

дальше): «А брат мій Лев і Мстислав і братанок мій, чи здорові?» Вони ж відповіли: «Всі цілі й здорові, пане, бояри і слуги». Тоді Володимир віддав хвалу Богові за те; про Мстислава ж казали, що пішов із Телебугою (дорогою) на Львів і додали: «Твій брат (Мстислав) дає боярам город Всеволож і роздає села». А Володимир став дуже негодувати на брата свого й почав говорити: «Я лежу хорий, а брат додає мені ще більше болю; я, ще живий, а він уже роздає мої городи й мої села; міг би вже роздавати після моєї смерті». І Володимир післав свого посла з жалобою до свого брата Мстислава, кажучи: «Брате! Ти мене ні на війні не спіймав, ані коням не добув (моєї землі), ані з моїх городів не вибив мене, прийшовши на мене війною, що так поступаєш зі мною. Ти мій брат, але я маю й другого брата, Льва, а ще й братанка Юрія; та з-поміж вас трьох я вибрав лише тебе одного й тобі дав усю свою землю й городи після моєї смерті, — але поки я живий, то ти не маєш (права) мішатися до нічого. Я так учинив через гордість свого брата (Льва) й свого братанка (Юрія), що тобі дав свою землю». А Мстислав сказав своєму братові: «Скажи, пане-брате, земля божа і твоя й городи твої, я над ними не маю власти, але я послушний тобі; дай мені, Боже, маги тебе за батька й служити тобі правдою до моєї смерті, аби лише ти, пане, був здоровий; я маю на тебе більшу надію, скажи»²⁸⁹). (З тим) приїхав його посол до (князя) Володимира до Каменця й переказав Мстиславову мову, а Володимир радий був із тієї мови. Після того (Володимир) поїхав із Каменця до Раю. Як уже був тут, почав казати до своєї княгині: «Хочу післати по свого брата Мстислава, щоби з ним зробити умову

²⁸⁹) снажи: як вище й нижче: вислів, що означає передачу чужих (княжих) слів через посла.

в справі землі й городів, тебе, моя мила княгинє Ольго, й отсього дитяти Ізяслави, що я любив її як рідну дочку: не дав мені Бог своїх (дітей), за мої гріхи, але ця була для мене якби рідна, від моєї княгині, бо я взяв її ще в пеленках від її матери й вигодував». Він післав до брата (Мстислава) свого володимирського єпископа, Евсігнія, а з ним Борка й Оловянця, з такими словами: »Приїдь до мене, брате, хочу з тобою зробити умову про все«. А Мстислав приїхав до нього до Раю зі своїми боярами й зі слугами; з ними приїхав володимирський єпископ, Борко й Оловянець. Мстислав спинився на подвірі, а його слуги сказали Володимирові: »Брат твій приїхав«. А він лежав хорій. Як почув, що брат приїхав, піднісся й сів і післав по брата, а той прийшов до нього й поклонився йому. Володимир почав розпитувати його про Телебугу, що діялося в Ляхах і кудюю він вертався з Ляхів; а він (Мстислав) розказав йому по черзі все, що було, й ще говорив із ним про багато інших справ.

(Після цього) Мстислав пішов на подвіря, а Володимир післав до нього свого єпископа з Борком і Оловянцем, щоби йому сказали: »Брате мій! Натє, кажи, я тебе покликав, що хочу з тобою зробити умову про землю й городи, про свою княгиню й отсе дитя; хочу списати грамоти«. А Мстислав сказав єпископові свого брата: »Пане, скажи, брате мій! Чи я хотів цього, щоби добиватися твоєї землі після твоєї смерти? Цього мені й на думці не було. Але ти сказав був, як ми були в Ляхах із Телебугою й із Алгуєм, а брат мій Лев і братанок мій Юрій там (також були), — отже ти, пане-брате мій, прислав до мене, кажучи так: Мстиславе, даю тобі всю свою землю й городи по своїй смерті«. І ще Мстислав додав єпископові свого брата: »Скажи, пане-брате! Якщо подобалося Богові й тобі, що хочеш писати грамоти, то як божа воля й твоя«. Отже єпископ прийшов від Мстислава і переказав (Володи-

мирові) братові слова, а Володимир велів своєму писцеві Ходорцеві писати (такі) грамоти²⁹⁰):

»В імя Отця і Сина і Святого Духа. Молитвами Пресвятої Богородиці і Приснодіви Марії й святих ангелів. Це я, князь Володимир, син Васильків, внук Романів, даю всю свою землю й городи, після моєї смерти, своєму братові Мстиславові, і стольний город Володимир. І другу грамоту я написав, таку саму, своєму братові; а хочу ще й своїй княгині писати таку грамоту«.

»В імя Отця і Сина і Святого Духа. Молитвами Пресвятої²⁹¹) Богородиці і Приснодіви Марії і святих ангелів. Це я, князь Володимир, син Васильків, внук Романів, пишу грамоту (таку): Я дав своїй княгині, після моєї смерти, свій город Кобринь, із людьми й даниною, так як мені давали, так і по мені нехай дають моїй княгині. А що я дав їй своє село Городло, з митом, а як люди на мене тягли²⁹²), так (мають) і на мою княгиню після моєї смерти; як буде князь рубити город, то (не має їх брати) ні до (будови) города; побори ж і татарщина²⁹³) (належать) до князя. А Садове й Соміно я також дав своїй княгині і монастир святих Апостолів, що я сам вибудував. А ще я купив село Березовичі у Юрієвича Давидовича, Ходорка, й дав за нього 50 гривен кун²⁹⁴), 5 ліктів шкарлату²⁹⁵) (й) жебрині дощаті: це село я дав Апостолам. А моя княгиня, після моєї смерти, як захоче піти в черницю, нехай іде, як же не схоче, то як їй подобається;

²⁹⁰) грамоти: це найстарші, збережені грамоти галицько-волинських князів, що їх автентичність безсумнівна.

²⁹¹) Пресвятої: Іпат. мас: »святої«.

²⁹²) на мене тягли: поносили тягарі.

²⁹³) татарщина: ближче незнана данина.

²⁹⁴) гривен кун: означення з монетної системи.

²⁹⁵) шкарлату: багряної дорогої тканини; жебриня: слово неясного значіння.

я не встану дивитися, що хто робитиме після моєї смерті».

Після того Володимир послав посла до брата, кажучи так: »Брате мій Мстиславе! Цілуй мені хрест на те, що ти не відбереш нічого від моєї княгині після моєї смерті (з того), що я їй дав, і від цієї дитини Ізяслави також, і що не віддаш її силою за нікого, лише за того, за кого схоче моя княгиня, за тогої дати«. А Мстислав сказав: »Скажи, пане-брате! Хай Бог боронить, щоби я мав щось після твоєї смерті відібрати у твоєї княгині, або в цієї дитини, але дай мені, Боже, мати мою ятрівку як достойну матір і так її шанувати. А про це дитя як так кажеш, то коби її Бог до того допровадив, і дай мені, Боже, (тоді) 7--14 л. її віддати як свою рідну дочку«. На те він 1288 | цілував хрест. А діялося це в Федорову неділю.

(Мстислав) узяв умову з братом і приїхав до Володимира (Волинського). Він поїхав до єпископії²⁹⁶), до (церкви) святої Богородиці, скликав володимирських боярів свого брата, містичів²⁹⁷) русь і німців, і велів перед усіми читати братову грамоту про віддання (йому) землі, всіх городів і стольного города Володимира: цього вислухали всі від малого до великого. А володимирський єпископ Евсігній благословив Мстислава підносним²⁹⁸) хрестом на володимирське княження; бо (Мстислав) уже хотів княжити в Володимирі, але брат не дозволив йому, кажучи: »Може княжити щойно після моєї смерті«. Отже Мстислав побув кілька днів у Володимирі й поїхав до своїх городів, до Лучеська, Дубна й інших городів, що ми їх не списали. А Володимир приїхав із Раю до Любомля й тут лежав цілу зиму

²⁹⁶) єпископії: катедральної церкви.

²⁹⁷) містичів: мешканців міста -- оселі довкола города.

²⁹⁸) підносним: в орг.: »воздвизальним»; певно більший, не малий ручвий.

хорий, розсилаючи своїх слуг на лови. Бо він і сам був добрий ловець, хоробрий, ніколи до вепра або до медведя не чекав на своїх слуг, щоби йому помогли, але скоро сам убивав усякого звіра; тому славний був по цілому краю, бо Бог був дав йому щастя не лише на ловах, але й у всьому, задля його доброти і справедливості. Та ми вернемося до попереднього.

Як настало літо, а князь Кондрат Сомовитович, брат Володимирів, почув, що (Володимир) дав свою землю й городи Мстиславові, прислав до Володимира свого посла, кажучи так: »Пане-брате мій! Ти ж заступав мені місце батька, як мене держав під своєю рукою зі своєї ласки; завдяки тобі, пане, я княжив і держав (під своєю владою) свої городи, відборюючися від своїх братів і був (ім) грізний. Тепер же я, пане, довідався, що ти дав усю свою землю й городи своєму братові Мстиславові; та я надіюся на Бога й на тебе: Коби ти, мій пане, післяв свого посла з моїм послом до свого брата Мстислава, щоби мене, пане, прийняв брат із твоєю ласкою під свою руку й щоби так уймався за мою обиду, як ти, мій пане, уймався за мною, як мене зобижали«. А Володимир післяв до свого брата Мстислава, переказуючи йому так: »Брате мій! Ти знаєш, які були відносини між мною і моїм братом Кондратом, як я робив йому честь і обдаровував його, а як його хто зобижав, то я стояв за ним як за собою. Коби ти задля мене також прийняв його з любов'ю під свою руку й постояв за ним, якби з ним було зле«. А Мстислав юбіцяз Володимирові, кажучи так: »Брате мій! Я радо задля тебе приймаю (його) з любов'ю під свою руку, як йому буде обида, то дай мені, Боже, голову свою зложити за нього«. Після того Мстислав прислав посла до Володимира, кажучи йому: »Я хотів би зіхатися з Кондратом; ось це допошу Богові й тобі²⁹⁹), як мені велиш?«

²⁹⁹) Богові й тобі: бо як подобається Богові й тобі, так постою.

А Володимир сказав: »Можеш із ним зіхатися«. Отже Мстислав післав свого посла до Кондрата, кажучи: »Хочу зіхатися з тобою; приїдь до мене«. І приїхав Мстиславів посол і переказав мову Мстислава й Володимира; і радувалися цим.

Після того поїхав Кондрат до Мстислава й приїхав до Берестя, а потому приїхав до Любомля. А Володимирові сказали його слуги: »Приїхав, пане, твій брат Кондрат«; він казав йому прийти до себе. Кондрат прийшов до Володимира (до кімнати), де він лежав у тяжких терпіннях, вийшов, поклонився й гірко заплакав, як побачив його біль і змарніле його (колись) гарне тіло. Він розмовляв із братом про всякі справи, про котрі ми вище писали, й пішов на подвір'я, а Володимир прислав йому доброго свого коня. Він (тут) пообідав і поїхав до Володимира, а з Володимира поїхав до Луцька. Він прибув до Луцька, але Мстислава тут не було; він був у недалекій від города місцевості, на ймення Гай. Ця місцевість була гарна на вид, забудована різними будинками; була там також прекрасна церква, що сіяла красою, тому князь любив там перебувати. Отже Кондрат поїхав до Гаю, а Мстислав стрінув (його) зі своїми боярами і слугами, прийняв його з честю й любов'ю під свою руку, по слову брата Володимира, кажучи так: »Як тебе мав (у своїй опці) мій брат, робив тобі честь і обдаровував тебе, так дай, Боже, й мені з тобою бути, робити честь і обдаровувати тебе й постояти за тобою, якби тебе хто зобижав«. Після того почали веселитися. А Мстислав обдарував Кондрата гарними кіньми, з чудними сідлами, дорогими одежами, й інших багато дарів дав йому й так відпустив його з честю.

А після Кондратового відїзду з Любомля, пригнав лях Яртак із Люблина й сказали (слуги) Володимирові: »Яртак приїхав«; та він не казав (кликати) його перед себе, але сказав своїй княгині: »Йди розпитай його,

з чим він приїхав? Княгиня післала по нього, а він скоро прийшов; вона почала питати його: »Князь питає тебе, з чим ти приїхав, — скажи«. Він почав казати, що князь Лєстько вмер; на це Володимир розжалобився й розплакався за ним. (А посол говорив дальше:) »Мене прислали люблинці, хочуть, щоби князь Кондрат ішов до Кракова княжити; отже я хочу скоренько найти Кондрата, де він буде«. Княгиня ж вийшла і переказала Яртакову мову (князеві). Володимир велів дати під нього коня, бо його коні були пристали. Він скоро пігнав, найшов його (Кондрата) в Володимирі й почав говорити Кондратові: »Князь Лєстько помер; мене прислали люблинці, їдь до нас княжити до Кракова«. А Кондрат звеселився і зрадів краківським княженням. Він поїхав чимскорше й приїхав до Любмля, бо хотів іще поговорити з братом, щоби йому якось порадив. Та Володимир не казав йому йти до себе, лише сказав своїй княгині: »Йди, розмовся з ним і виправ його, нехай їде геть; він не має що в мене робити«. Але княгиня вийшла (ще раз) і переказала Кондратову мову: »Брат тобі, пане, говорить: пішли зі мною свого (воєводу) Дуная; нехай із честю (поїду)«. Й він поїхав скоро до Люблина. Та як він приїхав до Люблина, ляхи заперли город, а Кондрата не пустили до себе. Кондрат став на горі у монахів і післав до горожан посла, кажучи так: »Що ви мене покликали, як тепер передо мною замкнули город?« А горожани відповіли: »Ми тебе не спровадили, ані не госилали по тебе, але нам голова Краків, бо там і наші воєводи, й великі бояри; як будеш княжити в Кракові, то й ми будемо твої«.

А після цього сказали Кондратові: »Йде військо до города«. Ім здавалося, що це литовське військо й вони перестрашилися; Кондрат вибіг на (обороняну) вежу до монахів, зі своїми боярами і слугами, а з ним Дунай (воєвода) Володимирів. Та як військо прийшло до города

пізнали, що це руське військо. Кондрат запитав вояків: «Хто є воєєюдою в цьому війську?» А вони відповіли: «Князь Юрій Львович»; бо він хотів для себе Люблина й Люблинської Землі. Юрій приїхав до города, та горожани не віддали йому города й приготувлялися пильно то бою. Юрій пізнав їх нещирість, а вони сказали: «Княже! Зле їднш, а війська з тобою мало; як прийде багато ляхів (війська), тож буде тобі великий сором». Як Юрій почув від них ці слова, розпустив свою дружину воювати; вони взяли велику добичу, попалили жита й села, так, що не остало й у лісах (схованих запасів), але все військо попало. Так вони вернулись до себе, з величезною добичею — челяді, худоби й коней. А Кондрат і собі поїхав додому, здобувши для себе великий сором: краще було йому не жити. Після того настали великі заворушення в Лядській Землі.

Як після цього минуло кілька днів, прислав Юрій Львович свого посла до свого стрія Володимира, кажучи йому: «Стрию мій! Бог знає й ти, як я щиро служив тобі, вважав тебе якби за батька, щоби ти пожалував моєї служби³⁰⁰). Ось тепер мій батько, пане, прислав до мене й відбирає від мене городи, що їх був мені дав: Белз, Червен і Холм, і каже мені бути в Дорогичині й у Мільниці. А я бю чолом Богові й тобі, своєму стрієві: дай мені пане, Берестій, щоби це було наше спільне (добро)». А Володимир сказав послові: «Скажи, синовче! Не дам, сам знаєш, що я не зміню слова, ані я не брехун. Бог знає й усі небесні (сили)³⁰¹, що я не можу нарушити умови, зробленої із моїм братом Мстиславом; я дав йому всю свою землю й городи і (ще й) грамоти пописав». З тими словами відправив посла свого брата. А після того Володимир післав свого слугу,

³⁰⁰) пожалував моєї служби: і винагородив Юрія чимсь за його вірну службу.

³⁰¹) усі небесні сили: в ориг.: «вся поднебесная».

доброго й вірного, на ймення Рачшу, до свого брата Мстислава, кажучи таке: »Скажи моему братові: прислав, кажи, до мене мій братанок Юрій, просить у мене Берестя, та я не дав йому ні города, ні (навіть) села; тай ти, скажи, не давай нічого«. Він узяв зі своєї постелі соломн: в руку й сказав: »Хочби я тобі, кажи, мій брате, дав цей віхоть соломн, то й того не дай після моєї смерти нікому«. А Рачша знайшов Мстислава в Стожку й переказав йому братові слова. Мстислав же вдарив чолом перед словом свого брата і сказав: »Ти мені брат, ти й мій батько король Данило, що ти прийняв мене під свою руку; отже що ти прикажеш, я радо, пане, тебе послухаю«. Він обдарував Рачшу й відпустив, а той приїхав і розказав усе по порядку Володимирові.

Потому прислав до Волюдимира Лев свого епископа перемиського, на ймення Мемнюна. А його (Волюдимирові) слуги сказали йому (Волюдимирові): »Владика приїхав, пане«. Він спитав: »Котрий владика?« Вони ж відповіли: »Перемиський, приїхав від брата Льва«. А Волюдимир розумів, що й куди³⁰²), пощо приїхав, і прислав по нього. Він війшов до нього (князя), поклонився йому до землі і сказав: »Брат тобі кланяється«. Князь велів йому сісти. (Тоді владика) почав відправляти своє посольство (кажучи): »Брат тобі, пане, говорить: Стрий твій, а мій батько, король Данило, лежить у Холмі в (церкві) святої Богородиці; там само його сини, мої й твої брати, Роман і Шварно — всіх кости тут лежать. Тепер же, брате, ми почули про твою тяжку недугу, тож щоби ти не погасив свічки³⁰³) над гробом твого стрія і братів твоїх, але щоби дав город Берестя: це була б твоя свічка (на їх гріб)«. А Волюдимир розумів притчі³⁰⁴) й тих багато слів. Він говорив

³⁰²) розумів, що й куди: в ориг.: »древняя і задняя«.

³⁰³) не погасив свічки і т. д.: фундація за упокій душі.

³⁰⁴) розумів притчі: себто — як той окружав саму справу.

багато з єпископом на теми (святих) Книг, бо був такий великий книжник і філософ, що другого такого не було ні перед ним, ні після нього не буде. Він сказав (врешті) єпископові: »Скажи, брате, Льве княже! Чи ти мене вважаєш за дурного, що я не мав би зрозуміти цієї хитрости? Чи мала, скажи, твоя земля, що Берестя хочеш? Аджеж ти сам (один) держиш (під своєю владою) три князівства, Галицьке, Перемиське й Белзьке, і ще тобі не досить? А ось, скажи, мій отець, а твій стрий лежить у єпископії у святої Богородиці в Володимирі, а чи ти багато над ним свічок поставив? Може ти дав який город, щоби то була свічка? Щойно, скажи, ти просив живим³⁰⁵), а отсе вже й мертвим просиш, але не дам — не кажу города, села в мене не візьмеш; розумію я твою хитрість, не дам«. І Володимир обдарував владика й відпустив, бо ще не був у нього ніколи.

А князь Володимир Василькович лежав хорий 4 роки. Його хоробу так опишемо: Почали йому гнити долішні уста, першого року, мало, а на другий і третій рік почали більше гнити. Але він не був іще дуже хорий, ходив і їздив на коні. Він роздав убогим усе майню: золото, срібло, дороге каміння, золоті й срібні пояси свого батька, і своє, що був надбав іще при батькові, все роздав. Великі посудини золоті й срібні, кубки золоті й срібні сам перед своїми очима казав побити й потопити в гривні, так само великі золоті намиста своєї баби й своєї матери, все потопив і розсилав милостиною по цілм краю. Він і стада роздавав убогим людям, у кого не було коней, або в кого погинули підчас війни, Телебуги. Тай хто вискаже твої величезні милостині й дивну щедрість, що ти показував убогим, сиротам і хорим, вдовицям і жадним, і ласку до всіх тих, що потребують ласки? Бо ти чув слово Господнє (сказа-

³⁰⁵) просив живим: натяк на недавню просьбу Юрія.

не) до царя Навуходоносора: »Рада моя нехай тобі буде по твоїй волі, а твої злі вчинки (нехай) переміняться у щедрість (для) вбогих«. Це почув ти, о чесний, і ділом сповнив те, що чув, подаючи тим, що просять, одягаючи голих, насичуючи голодних і спрагнених, подаючи хлібом усяку потіху, викупуваючи задовжених³⁰⁶), увільняючи невольників: бо твою щедрість і милостиню згадують тепер люди, а зокрема Бог і ангели. Задля тієї любленої Богом милостині маеш сміливість перед Богом, як постійний слуга Христов. Помагає мені (св. Письмб) сказати (такими) словами: »Милосердя хвалиться на суді, а милостиня мужеві мов би печать із ним«. А найвірніше слово самого Господа: »Щасливі милосердні, бо вони будуть помилені«. Ще інше ясніше й вірніше свідоцтво наведемо про тебе, сказане апостолом Яковом: що хто наверне грішника з дороги його блудної, той спасе душу й покрие пребагато гріхів. А ти ж вибудував багато церков Христових, впровадив туди Його слуг, — подібний до великого Костянтина, рівний йому умом, рівний любовію до Христа, рівний у віддаванні почетеї слугами Його! Він зі святими отцями Нікейського Собору устанював закон для людей; ти ж із єпископами й ігуменами часто збирався, з великою смиренністю багато розмовляв на теми (святих) Книг, — про це проминаюче життя. Та ми вернемося до попереднього.

Як кінчився четвертий рік і настала зима, він почав дуже ослабати. Йому випало все тіло³⁰⁷) з бороди, витягли всі спідні зуби й челюсть бороди перегнула. Це був другий Йов. Він вийшов до церкви святого й великого Христового мученика Юрія, бажаючи взяти Причастя в свого вітця духовного і вийшов у малий вівтар,

³⁰⁶) викупуваючи задовжених: тих, що попали в неволю за довги.

³⁰⁷) тіло: в ориг.: »мясо«.

де священники скидали свої одежі, бо тут він мав звичай завжди ставати (підчас богослуження). Він сів на стільці, бо з ослаблення не міг стояти, підніс руки на небо й почав молитися зі сльозами: «Владико Господи Боже мій! Поглянь на неміч мою й дивися на моє приниження, в яких я тепер нахожуся, бо я на Тебе надіюся й терплю. За все це дякую Тобі, Господи Боже; я дістав (багато) добра від Тебе в моєму житті, то не мав би перетерпіти й лиха? Як Твоєму Маєстатові подобалося, так і сталося, що ти принижив мою душу; але зроби мене учасником у Твоєму царстві, за молитвами Пречистої Твоєї Матери, пророків, апостолів, мучеників і всіх преподобних святих отців: вони терпіли й догодили Тобі, (хоч і були) спокушувані дияволом³⁰⁸), як золото в горнилі, тож їх молитвами, Господи, прилучи мене до вибраного Твого стада з правими вівцями». Він прийшов із церкви, ляг і вже більше не виходив, бо почав іще більше занемагати. Йому випало все тіло³⁰⁷) з бороди й перегнила кість бороди, так, що можна було видіти гортанку. Він не їв нічого сім тижнів, крім одної води, та й її потрохи. І так у четвер під ніч почав (сильно) ослабати, а як дійшло до півнів, порозумів, що душа хоче виходити з тіла. Він поглянув на небо, віддав хвалу Богові й сказав: «Безсмертний Боже! Хвалю Тебе за все, бо Ти на правду один Цар для всього, що даєш усьому живучому насолоду (Твоїм) багатством: бо Ти створив цей світ, Ти зберегаєш його, очікуючи душ, що Ти їх післав, щоби тих, що добре прожили життя, Ти пошанував як Бог, а тих, що не корилися Твоїм заповідям, дати на осудження; бо цілий Твій суд правдивий і безконечне життя від Тебе; Ти милуєш Твоєю ласкою всіх, що прибігають до Тебе». Він скінчив молитву, підніс руки до неба й віддав свою душу в божі

³⁰⁸) спокушувані: спокушувати в кс.л. = випробовувати.

руки і прилучився до своїх батьків і дідів, віддавши загальний довг³⁰⁹), що від нього не може втекти ніхто з роджених. Отже як засвітало в п'ятницю, помер побожний христорубивий, великий князь Володимир, син Васильків, внук Романів, що княжив по батькові 20 літ. А помер він у городі Любомлі в році 6796(=1288)³¹⁰), дня 10-го грудня, на (пам'ять) святого вітця Мина.

А княгиня його з двірськими слугами обмили його, оповили його оксамитом із круживом³¹¹), як пристоїть царям, положили його на сани й повезли до Володимира; а горожани, від малого до великого, чоловіки, жінки й діти, з великим плачем проводили свого папа. Вони привезли його (тіло) до Володимира, до єпископії, до (церкви) святої Богородиці, й так поставили його на снях у церкві, бо було вже пізно.

Того самого вечера в цілому городі довідалися про княжу смерть. А на раню, як відспівали утрено, прийшла його княгиня, його сестра Ольга й княгиня Олена, черниця, з великим плачем; зійшовся цілий город, і плакали за ним усі бояри, старі й молоді. А володимирський єпископ Евсігній і всі ігумени, Огапит, ігумен печерський, і попи з цілого города відспівали над ним звичайні пісні, провели його з богохвальними піснями й гарно пахучими кадилами й зложили його тіло в батьковім гробі³¹²). За ним плакали володимирці, згадуючи його добре серце для них. Зокрема ж плакали за ним його слуги; вони обливали своє лице сльозами, віддали йому останню прислугу, опрятали його тіло і вложили його до гробу, дня 11-го грудня, на пам'ять святого Данила Ступника. Княгиня ж його безнастанно плакала, сто-

³⁰⁹) віддавши загальний довг і т. д.: мова про смерть.

³¹⁰) в році 6796 (=1298): в ориг. помилково: 6797 (=1289) (М. Грушевський, Хрон. подій, с. 57).

³¹¹) із круживом: круживо — мережання, мережка.

³¹²) в батьковім гробі: побіч батька.

ячи коло гробу, проливаючи зі себе сліози як воду. і так говорила: »Царю мій добрий, лагідний, покірний, справедливий! Правильно надано тобі імя в (святім) Хрищенні Йоан³¹³), бо ти всім добродійством подібний до нього: багато докучали тобі рідні, але я не бачила, щоби ти колинебудь за їх злю віддав (кому) злом, але жив, покладаючи все на Бога«. Але найбільше вже плакали по ньому лучші мужі володимирські, кажучи: »Добре було б нам, пане, враз із тобою вмерти, бо ти нам дав таку свободу, як і дід твій Роман, (що) увільнив був нас від усіх тягарів; а ти, пане, ревнував йому й наслідував дорогу свого діда. Тепер же, пане, не можемо вже на тебе дивитися, бо вже нам зайшло наше сонце, й ми остали (безборонні) перед обидами всіх«. Так само плакало над ним усе населення володимирське, чоловіки, жінки й діти, німці, сурожці й новгородці; а жида плакали (за ним) так, як підчас здобуття Єрусалиму, коли їх вели до вавилонської неволі. (Плакали й) жебраки й убогі, черці й черниці, бо він був милосердний для всіх убогих. А цей побожний князь Володимир був ростом високий, широкий у плечах, гарний із лица, волосся мав жовте, кучеряве, бороду стриг, а руки й ноги мав гарні, голос грубий, а спідні вуста дебелі. Він ясю говорив на теми зі (святих) Книг, бо був великий філософ. Був також добрим ловцем, і (загалом мужем) хоробрим, лагідним, спокійним, незлобим, справедливим, не хапчивий³¹⁴), не брехливий, ненавидів злюдіства, а (гострих) напоїв не пив від маленького. Він любив усіх, зокрема ж свою братію³¹⁵), а хрестного цілування додержував по справедливості дійсній, не лицемірний. Був повний страху божого, пильно прикла-

³¹³) Йоан: очевидно носив імя св. Івана Золотоустого, як показують дальші слова, що вказують на біографію того святого.

³¹⁴) не хапчивий: в ориг.: »не мздоїмець«.

³¹⁵) свою братію: князів.

дався до (давання) милостині, доглядав монастирі, потішав черців, а всіх ігуменів приймав (у себе) з великою любов'ю. Він і вибудував багато монастирів, бо на весь церковний чин і на (окремих) церковників отворив йому був Бог серце й очі. Він не заморочив своєї голови п'янством, був кормильцем черців, черниць і вбогих, і (загалом) для всіх станів був мовби улюбленим батьком, — та найбільше виявляв своє милосердя милостинню. Він чув, що Господь говорив: «Що зробите для Моєї меншої братії, те й Мені зробите». А знову Давид каже: «Щасливий той чоловік, що милосердиться й дає (милостинню) цілий день; він не спіткнеться в Господі (маючи піддержку)». В ньому жило мужество й розум, справедливість і правда ходили з ним, а й багато іншого добра було в ньому. Гордості в ньому не було, тому, що гордість понижена перед Богом і людьми; навпаки, він завжди пришижував себе скрушеним серцем і видавав зідхання від (глибини) серця, з очей проливаючи сльози, приймаючи покаєння Давидове, оплакуючи свої гріхи, полюбивши неперемінно більше від переминаючого, небесне більше від дочасного, а царствування зі святими в Бога Вседержителя більше від переходячого цього земного царства.

Тож Господь удостоїть тебе на небі бути заповідником чести, задля твоєї побожності, що ти (нею) відзначався в своєму житті. Добрий свідок для твоєї побожності, обительниче³¹⁶), свята церква святої Богородиці Марії, що її збудував твій прадід на правовірній основі, де й лежить твоє мужнє тіло, чекаючи на архангельську трубу. Дуже добрий свідок твій брат Мстислав, що його Господь зробив твоїм наслідником у владі.

³¹⁶) обительниче: обительник = мешканець. Від слів: «Тож Господь...» йде, власне, текст «Похвали кагану Володимеру» митр. Іларіона, лише зі змінами імен і одною вставкою.

твоїй, що не нарушує твоїх постанов, але ще скріпляє (їх), що не зменшує установ твоєї побожності, але ще додає, не псує, але приводить до ладу, бо що ти не викінчив, він викінчує, так як Соломон (за) Давида, що збудував великий і святий дім божий його (Давидовою) мудрістю, — на освячення й очищення твого міста. Він прикрасив її всякими прикрасами, золотом і сріблом, дорогим камінням, прегарними посудинами — й вона дивна і слава для всіх сусідніх країв; така друга не знайдеться в усій північній землі — від сходу аж до заходу. І славний твій город Володимир, оточений величчю мовби вінцем, віддав людей твоїх і город святий славний і скорий на поміч християнам святий Богородиці. І той привіт, що архангел віддав Богородиці, буде й цьому місту; бо до Тієї сказав: «Будь поздоровлена, обрадована, Господь із Тобою!» — а до міста: «Будь поздоровлений, побожний місте, Господь із тобою!»

Встань же, шановна голово, з твого гробу, встань, струси сон, бо ти не вмер, але спиш до загального воскресення. Встань, ти не вмер, бо не може вмерти той, хто ввірив у Христа, — живодавець для всього світа. Струси сон, піднеси очі, щоби ти побачив, якої чести тебе вдостой там, але й на землі не без пам'яті³¹⁷) тебе лишив — твоїм братом Мстиславом. Устань, поглянь на твого брата Мстислава, що прикрашує стіл твоєї землі й насичуючися³¹⁸) солодкого вигляду його лица, молися за землю твого брата, що ти йому передав, і за людей, що над ними побожно панує³¹⁹), щоби ти захоронив його (твоїми молитвами) в мирі й у побожності, щоби Господь Бог хоронив (його) від усякої війни.

³¹⁷) не без пам'яті... Мстиславом: бо пам'ять про нього зберегає Мстислав.

³¹⁸) й насичуючися і т. д. аж до: амінь: цього уступу немає в Іпат., немає такого й у «Похвалі» Іларіона.

³¹⁹) панує: в ориг.: «владичествоває» (отже: панував).

неволі й голоду, находу чужинців і усобної³²⁰) війни. Найбільше ж молися за твого брата Мстислава, щоби він, скінчивши управляти Богом даних йому людей без згіршення, міг стати з тобою без засоромлення перед престолом Вседержителя Бога і прийняти від Нього вінець нетлінної слави з усіми праведними, амінь.

До цього ж³²¹) поглянь і на твою побожну княгиню, як побожно заховується по твоєму переданні, як укланяється твоєму імені: вона знає, що як не тілом (можеш це бачити), то Господь духом показує тобі це все, як твоє добре насіння не висушив вітер невіря, але дощ божої помочі розмножив його обилью. Будь поздоровлений, наш учителю побожності! Ти був правдою вдягнений, силою підперезаний, милостинною мовби золотою різьбленою гривною прикрашений, правдою сповитий, мудрістю вінчаний. Ти був, шановна голово, одінням для голих, ти був кормильцем голодних, спрагненим напоєм³²²), вдовицям помічником, подорожним захистом, безборонним оборона, обнижуваним охороною, вбогим збогаченням, чужинцям гостинною, — за ці, й за багато інших добрих діл дістаєш на небі добра, котрі Бог приготував тим, що люблять Отця і Сина і Святого Духа.

Як цього побожного³²³) князя Володимира, названого в святім Хрищенні Йоаном, сина Василькового, зложили до гробу, то його тіло лежало в гробі не замазане³²⁴) від дня 11-го місяця грудня, до дня 6-го мі-

³²⁰) усобної: домашньої.

³²¹) До цього ж і г. д.: тут продовжується Іпат. Маємо тут іще одну-дві фрази з Іляріона, але доповнення вже додані свої. Нпр. «як поклявся твоєму імені» — цілком не на місці; в Іляріона мова про Імя Боже.

³²²) спрагненим напоєм: ориг. «оглаженієм» зам. «овлаженієм».

³²³) як цього побожного і т. д.: цього знову немає в Іпат.

³²⁴) не замазане: не замуравий гріб.

сяця квітня. Але його княгиня не могла утолитися, прийшла з єпископом Евсігієм і з усім крилосом, отворили гріб і побачили його тіло ціле й біле, а від гробу йшли гарні пахощі, подібні до дорогоцінних ароматів. Так вони побачили чудо, а побачивши, прославили Бога й замазали його (Володимирів) гріб, у 6-тий день місяця квітня, в середу Страстного Тижня.

А князь Володимир підчас свого княження зрубив багато городів, після (смерти) свого батька; зрубив Берестій і за Берестієм зрубив город на пустім місці, названім Лестня, й надав йому імя Каменець, бо (там) була камінна земля. Він вибудував у ньому камінгу вежу, 17 сяжнів високу, подиву гідну для всіх, хто її бачив. Він вибудував (там) також і церкву Благовіщення святої Богородиці, прикрасив її золотими³²⁵) іконами, викував срібні посудини до богослуження, дав сюди також євангелію апракос³²⁶), обковану сріблом, апостол апракос, парамейник і збірник свого батька і підносний хрест. Також у Більську він обдарував церкву іконами і книгами. А в Володимирі цілого святого Димитрія³²⁷) помалював, викував срібні богослужебні посудини, ікону Пречистої Богородиці обкував сріблом і дорогим камінням, (дав) заслони, шиті золотом, а другі оксамитні з дрібними перлами й прикрасив її всякими дорогоцінними тканинами. В єпископії ж, у церкві святої Богородиці, великий образ Спаса обкував сріблом і дав святій Богородиці³²⁸), списав апостол апракос (і також дав) святій Богородиці, так само богослужебні посудини зі щирого золота з дорогим камінням дав Богородиці, а ще на память по собі поставив

³²⁵) золотими: радше — позолочуваними.

³²⁶) апракос: приладжений до потреби богослужень, по неділях і святах розложений, а не цілість.

³²⁷) цілого святого Димитрія: себто церкву св. Дмитра.

³²⁸) дав святій Богородиці: церкві.

у святої Богородиці образ Спасів, обкований золотом і дорогим камінням. А до свого монастиря (святих) Апостолів дав євангелію апракос, а апостол сам (власноручно) списав, великий збірник свого батька тут також положив, і хрест підносний і молитовник дав. До перемиської єпископії дав євангелію апракос, обковану сріблом із жемчутом, що її сам (власноручно) списав був, а до Чернигова до єпископії післав євангелію апракос, писану золотом, а обковану сріблом із жемчутом, посередині ж її (був образ) Спаса на емалії. В луцьку єпископію дав великий срібний позолочуваний хрест із чесним деревом³²⁹).

Він збудував також багато церков. У Любомлі вибудував кам'яну церкву святого великого мученика Христового Юрія, прикрасив її кованими (сріблом) іконами, викував срібні богослужебні посудини і покривці оксамитні, (а на них) золотом із жемчугом вишиті херувим і серафим; (дав) також обрус на престольний, цілий вишиваний золотом, а другий із білчатої³³⁰ павлоки. Він списав євангелію апракос, обкував її цілу золотом і дорогим камінням із жемчутом, а на ній викуваний деїсус³³¹ зі золота, великі дощечки з емалією, аж дивно. Другу ж євангелію (списав), теж апракос, покриту оловиром³³²); на неї вложив дощечку з емалією, а на ній (були зображені) святі мученики Гліб і Борис. Він списав апостол апракос, списав прологів³³³ (на всі) 12 місяців, (де) описано життя святих отців і історії святих мучеників, як вони вичалися своєю кров'ю за Христа, (далі) списав 12 (книжок) мі-

³²⁹) хрест із чесним деревом: реліквіяр. із деревом Живої Хреста.

³³⁰) білчатої: слово неясного значіння.

³³¹) деїсус: грецьке слово, означає Розп'яття з особами під хрестом.

³³²) оловиром: дорогою матерією (оксамит).

³³³) прологи: короткі життєписи святих

ней³³⁴), трюди, охтай, ермолой, а ще й служебник списав для святого Юрія, й молитви вечірні й ранішні, окремо від молитовника, а молитовник³³⁵) купив у протопощі, дав за нього 8 гривен кун, і віддав святому Юрієві. Він дав святому Юрієві (ще й) дві кадильниці, одну срібну, а другу мідяну й підносний хрест. Вималював³³⁶) на золотім тлі намістну ікону святого Юрія і вложив на неї золоту гривну з жемчугом. Так само вималював святу Богородицю намістну на золотім тлі і вложив на неї золоте намисто з дорогим камінням. Він вилив і мідяні двері. Він почав був її (церкву) малювати й помалював усі три вітари³³⁷), й шию³³⁸) всю помалював, але не скінчив, бо захопила його хвороба. Він вилив і дзвони з таким чудовим звуком, що других таких не було в усій землі. А в Берестію він також вибудував кам'яну вежу, таку зависоку, як і каменецька. Вибудував (там) також церкву святого Петра, дав (до неї) євангелію апракос, обковану сріблом, виковані срібні богослужебні посудини, срібні кадильниці й підносний хрест сюди дав. Він ще й інших багато добрих діл зробив у своєму житті, про що знають по цілїм краю. Тут закінчимо (описувати) Володимирове княження.

Як Володимира³³⁹) складали до гробу, брат його (Мстислав) не поспів на похорон його тіла. Він приїхав щойно після (похорону) зі своїми боярами й зі слугами, поїхав до єпископії до (церкви) святої Богородиці, де положено (тіло) його брата Володимира і плакав над

³³⁴) мінеї і т. д.: богослужебні книги (охтай -- октоїх, ермолой = ірмольогіон), як вище «парамейник».

³³⁵) молитовник: виглядає так, що це часослов.

³³⁶) Вималював: очевидно не особисто.

³³⁷) усі три вітари: видно, що крім головного вітара були ще й два бічні (певно в бічних навах).

³³⁸) шию: копуляв внутрі.

³³⁹) Як Володимира і т. д.: звідси продовжується Іпат.

його гробом дуже сильним плачем, так якби по своєму батькові королеві. Як утолюєся від плачу, почав розсылати залогн до всіх городів.

Та як він хотів післати (свою залогу) до Берестя, до Каменця й до Більська, дістав вістку, що в Бересті, в Каменці й у Більську (стоїть) уже Юрієва залогна. Бо берестяни зробили бунт, як іще князь Володимир був хорий. Вони поїхали до князя Юрія й цілували на те хрест, що казали: «Як уже не стане в живих твого стрія, то ми твої й горюд твої, а ти наш князь». Отже як Володимир помер і Юрій почув про (смерть) свого стрія, віхав до Берестя й почав у ньому княжити, за порадою своїх безумних молодих бояр і бунтівників берестян. А Мстиславові сказали його бояри й братові: «Пане! Твій братанок великий сором учинив тобі. Тобі дав (той город) Бог і твій брат, і молитва твоя до діда й твого батька. А ми, пане, й наші діти готові свої голови зложити за тебе. Йди, займи наперед його городи, Белз і Червен, а щойно тоді підеш до Берестя». Та князь Мстислав був м'ягкого серця й відповів своїм боярам: «Не дай мені, Боже, того зробити, щоби я мав пролити невинну кров. Я (радне) поправлю (це) по-божому й по благословенні мого брата Володимира». Він післав послів до свого братанка, переказуючи таке: «Братанку! Якщо б ти там не був на тій дорозі³⁴⁰) й не чув (про справу передачі землі, то ще можна б оправдати твої учинки); але ти сам добре чув, твій батько чув і ціле військо чуло, що мій брат Володимир дав мені всю землю й усі городи після своєї смерти, при царях і при рятцях, і вам³⁴¹) казав, і я (вам) говорив. Отже як ти чогось хотів, то чому ти тоді зі мкою не говорив при царях? І ще скажи мені те, чи ти сам зі своєї

³⁴⁰) на тій дорозі: з татарами до Польщі, коли відбулася передача.

³⁴¹) вам казав: Львові й Юрієві.

волі сів у Бересті, чи на приказ твого батька? — щоби я знав, що не на мене впаде та кров, але на вбивцю. Бо по справедливості Бог (мені буде помічником) і чесний хрест. Я хочу доходити свого права при помочі татар, а ти сиди; як не поїдеш по-доброму, то мусітимеш поїхати». Після того він післав до свого брата Льва свого володимирського єпископа, переказуючи так: »Жалуюся, скажи, перед Богом і перед тобою, бо ти, скажи, мій старший брат; скажи ж мені, мій брате, по правді: чи зі своєї волі твій син сів у Бересті, чи на твій приказ? Бо якщо він це зробив на твій приказ, то кажу тобі, мій брате, не скриваючи: Я післав накликати татар, а й сам приготавляюся. Отже як мене Бог розсудить із вами, але на мені ця кров не буде, лише на тім, хто поступив не по-правді«. А Лев налякався того, бо ще не зійшла йому (зі зубів) оскома (від) Телебужинного походу й він сказав єпископові свого брата: »Син мій, скажи, не на мій приказ це зробив; та цим, скажи, не журися, мій брате, я посилаю до нього (посла), щоби мій син геть поїхав із города«. Єпископ же приїхав до Мстислава й почав переказувати братові слова, а Мстислав рад був із того. Після того Мстислав швидко післав гінців за Юрієм, князем пороським³⁴²), із наказом, щоби його завернув; бо він був післав його навести татар на свого братанка. Тоді Юрій пороський служив Мстиславові, а перше служив Володимирові. Як це почув князь Лев, післав Семена, свого дядьковича³⁴³), до свого сина з рішучим словом, кажучи йому: »Ідь геть із города, не наводи на край руїни; мій брат післав по татар, а як ти не поїдеш геть (ізвідти), то я поможу моему братові Мстиславові проти тебе, і як умру, дам цілу свою землю своєму братові Мстиславові,

³⁴²) князем пороським: так Іпат., у Хлебн.: «порусском».

³⁴³) свого дядьковича: сина свого пістуна-дядька.

а тобі не дам, бо ти не слухаєш мене, свого батька». Отже Семен поїхав до Юрія. Мстислав же післав із ним Павла Денисієвича, бо той їздив до князя Льва і знав цілу справу. З ними післав і свого вітця духовного. А Павлові сказав: «Як уже поїде геть мій братанюк, то приготов (там) для мене поживу й напій, а так само приготов і в Каменці». Семен приїхав до Юрія й переказав батькові слова, — й на другий день Юрій поїхав геть із города з великим соромом, пограбивши всі дома свого стрія, так, що не остав камінь на камені в Бересті, в Каменці й у Більську³⁴⁴).

А Павлю сказав Мстиславі: «Братанюк (твій) уже поїхав, а ти, пане, приїдь до свого города». Мстислав же поїхав до Берестя. Як він їздив до города, стрінули його горожани з хрестами від малого до великого, і прийняли з великою радістю свого пана. Берестяни ж, провідники бунту, втекли до Юрія до Дорогичина, бо він їм цілував хрест на те, що їх не видасть стрієві своєму. А Мстислав побув кілька днів у Бересті й поїхав (ізвідти) до Каменця й до Більська — і всі люди дуже були йому раді. Він запрягнув³⁴⁵ людей, поставив залугу в Більську й у Каменці. (Після того) приїхав до Берестя і сказав до своїх бояр: «Чи є тут ловче?³⁴⁶). А вони відповіли: «Зроду не було, пане». Мстислав же сказав: «То я тепер накладаю на них ловче за їх бунт, щоби мені не дивитися на їх кров³⁴⁷). І велів своєму писцеві писати грамоту:

»Це я, князь Мстислав, син королів, внук Романів, накладаю ловче на берестян на вічні часи, за їх бунт: зі сотки по дві локні³⁴⁸) меду, по дві вівці, по

³⁴⁴) не остав камінь на камені: очепидне перебільшення.

³⁴⁵) запрягнув: в ориг. «утвердив».

³⁴⁶) ловче: назва давнини.

³⁴⁷) шоби... на кров: не хотів їх карати смертю.

... міра.

п'ятнадцять десятків льну, по сто хлібів, по п'ять цебрів вівса, по п'ять цебрів жита, й по 20 курей, — по стільки з кожної сотки; а на горожан 4 гривни кун. А хто має слово порушить, стане зі мною перед Богом».

Отсе я вписав у літопис (про) їх бунт.

Зміцнивши залогу в Бересті, (Мстислав) поїхав до Володимира. Як він приїхав до Володимира, зіхалися до нього всі його бояри, старі й молоді, (а було їх) дуже багато. А князь Мстислав засів на столі свого брата Володимира на сам Великдень у році 6797 (=1289), місяця квітня в 10-тий день і почав княжити після свого брата, ясніючи любов'ю правди супроти всієї своєї братії, й бояр, і простих людей. Настала тоді велика радість для людей: і Воскресення Господнє й сядення княже (на стіл). Він жив у мирі зі сусідніми краями: з Ляхами, з Німцями і з Литвою, пануючи над своєю землею, що простягалася аж по Татарів, а сюди по Ляхів і по Литву. Тоді литовський князь Бурдикид і його брат Буївид дали князеві Мстиславу свій город Волковийськ, щоби (Мстислав) жив із ними в мирі. Тоді приїхав був і князь Кондрат Сомовитович до Мстислава, просячи для себе помочі проти ляхів, бо хотів княжити в Судомірі. Мстислав обіцяв йому (дати поміч), обдарував Кондрата й усіх його бояр і відпустив їх, сказавши йому: »Ти їдь, а я за тобою пішлю своє військо«. І як Кондрат поїхав, Мстислав зібрав своє військо й післав його, а воєводою іменував Чюдина. Так засів князь Кондрат у Судомірі через князя Мстислава, королевого сина, і при його помочі.

Після Лестька засів у Кракові Болеслав
 зима
 1288/9 | Сомовитович, брат Кондратів, але прийшов
 Індрих, князь ворітиславський, вигнав його й хотів
 сам княжити. А Болеслав зібрав своє військо і своїх
 братів, Кондрата й Локотка і пішли на Індриха³⁴⁹) до

³⁴⁹) Індриха: в ориг. Андриха.

Кракова. Та Індрих не видержав їх приїзду й виїхав геть до Воротиславля, а в Кракові лишив свою залогу — німців, своїх кращих мужів. Він обіцяв дати великі дари й волости, а самих їх (ще й) водив до хреста, щоби не піддали города Болеславові. Вони ж цілували (хрест), кажучи: »Можемо свої голюви за тебе покласти, а города не піддамо«. А Індрих лишив їм доволі поживи. Болеслав приїхав зі своєю братією, віхав до міста, але військо не могло віхати до города³⁵⁰), бо (на них) сильно стріляли з города пороками й самострілами, тому не можна було приступити до нього (города). Отже вони стали оподалік города, обідаючи села. А часом треба було їхати далеко від города. Містичі не билися разом із горожанами проти Болеслава, лише сказали: »Хто сяде княжити у Кракові, то (буде) наш князь«. Так вони стояли під городом цілий рік, зводючи бої, але не вспіли коло нього нічого.

Того ж року князь Лев, брат Мстиславів, син королів, внук Романів, сам пішов на поміч Болеславові. Він прийшов до Кракова й раді були йому: Болеслав, Кондрат і Локотко, якби своєму батькові: бо Лев був князь мудрий, хоробрий і сильний на війні, й у багатьох боях виявив чималу мужність. Лев почав їздити довкола города, (приглядаючися), щоби куди його можна добути й страшив горожан, та не можна було нікуди, бо він цілий був збудований із каменя й мав сильні укріплення — пороки й самостріли коловоротні³⁵¹), великі й малі. Після того він поїхав до свого табору. На другий день він встав і як сходило сонце рушив до Тинця. Коло нього билися завзято, мало не добули города; багатьох горожан побили, інших поранили, а свої всі були здорові. Лев прийшов (ізвідти) назад до Кра-

³⁵⁰) віхав до міста... до города: протиставлення »міста« — оселі »городові« — замкові. Пор. нижче: містичі і горожани.

³⁵¹) самостріли коловоротні: рід самострілів.

кова, велів своїм (воякам) приготуватися, бо хотів іти битися до города, й ляхам також приказав; так вони пішли всі (разом), підійшли до заборол і билися сильно оба (війська). А в той час князь Лев дістав вістку, що йде на нього велике військо; він приказав перервати бій і почав приготувляти свої полки, а Болеслав із Кондратом свої полки. (Лев) вислав сторожу, щоби приглянулися війську, але (виявилося, що) не було нічого: це самі лядські воеводи³⁵²) полошили його, щоби не взяв города. А Лев побачив їх облуду й нарадившись з ними довго, післав своє військо до Воротислава воювати Індрихові землі. Вони (пішли і) взяли без числа челяди, худоби й коней, усяких запасів, — бо ніяке військо не входило так глибоко в його землю, — і прийшли до Льва з великою честю і з величезною добичею. А Лев дуже зрадив, що його всі в добрім здоров'ї, а добичі багато. Тоді Лев поїхав до Чехів на зїзд до короля, бо жив із ним у великій згоді; він заключив із ним досмертний мир. А король обдарував Льва всякими дорогими дарами й так відпустив його з великою честю. (Лев) приїхав до свого війська й його бояри і слуги втішилися ним, що побачили (знову) свого пана. Але колю города Кракова не вспіли нічого. Так Лев пішов до себе з великою честю, взявши величезну добичу челяди, худоби й коней, усяких запасів, прославляючи Бога й Його Пречисту Матір, що йому помогла.

Того ж року Бог вложив князеві Мстиславові в серце добру думку: збудувати кам'яну гробницю над гробом своєї баби Романової, в монастирі у святого...³⁵³) й він посвятив її в пам'ять праведників Йоакима й Анни

³⁵²) лядські воеводи: як приходить із дальшого — така Болеславові.

³⁵³) у святого...: ні в Хлеби., ні в Іпат. не названо святого.

і відправив у ній службу.³⁵⁴⁾ Того ж року в городі Чорторнійську збудував кам'яну вежу.

Тієї ж зими помер пинський князь Юрій, |1289/90 син Володимирів, лагідний, спокійний, справедливий. За ним плакала його княгиня, сини його й брат його князь Демид і всі люди плакали за ним великим плачем.

Тієї ж зими помер степанський князь Іван, син Глібів. За ним плакали всі люди від малого до великого. На його місце почав княжити його син Володимир.³⁵⁵⁾

Кінець

---

³⁵⁴⁾ відправив службу: очевидно — установив відправу завопійних богослужень по княгині Романовій.

³⁵⁵⁾ Його син Володимир: на тім кіччється Хлебн. і Іпат.; Погод. скінчився сюрше.

Пояснення деяких імен*

- агаряни (бібл.) — погани
 Агуй — татарський хан
 Андрій — чеський всевода (II 43)
 Андронік — візантійський царевич
 багатир — назва татарського хана або воеводи
 Бенеш — чеський воевода
 берендичі — турецьке плем'я осіле в Україні
 Блобережжа — урочище в Київській Князівстві
 болгарини — крім дунайських були ще над Волгою (II 18)
 Болеслав — польські князі: 1) Хоробрий, с. Мешка I († 1025); 2) Кучерявий, с. Болеслава Кривоустого († 1173); 3) с. Конрада Мазовецького († 1248); 4) Встидливий, с. Лешка Білого († 1279); 5) с. Земовіта
 Болохів — околиця верхнього Случа й Бога
 борти — пруське плем'я
 вармійці — мешканці Вармії
 варяги — наємні скандинавські дружини
 Вишгород — 1) гор. коло Києва; 2) гор. на Мазовші (II 20, 88)
 Волинь — нині неіснуючий город, лежав при устю р. Гучви до Буга (I 25)
 Володислав — польські князі: 1) Володислав Герман († 1102) 2) В. II. с. Кривоустого († 1159); 3) В. Лісконогий, с. Мешка Старого († 1231); 4) В. Старий (I. 124)
 Володислав — чеський князь (I 50)
 Воротислав(ль) — гор. на Шлеську
 Вотнін — село в Галичині (неясного положення) (II 21)
 Вручий — Овруч
 вятицькі городи — в північній Чернигівщині
 Герборт — чеський воевода
 Голі Гори — місцевість у Галичині, ближче не означена (II 5)
 Гомер — грецький поет VIII ст. пер. Хр., автор „Іліади“ й „Одисеї“
 Дерева — країна деревлян, нин. київське Полісся
 Домамирова Печера — гор. у Галичині, ближче неозначений (II 23)
 Євсевій Памфілів — середньовічний історик (II 42)
 Єздів (Іздів) — гор. у Польщі
 жемоїть — жмудини
 Залізні Ворота — Кавказькі Гори (II 99)
 Земомисл — польський князь с. Казимира

* З недостачі місця обмежуємо ці пояснення лише до найкращих. Повний покажчик зайняв би кількадесят сторін.

злинці — ятвязьке племя
ізмалтяни (бібл.) — погани
Індрих (-Генрих) — польський князь: 1) Г. с. Кривоустого († 1166); 2) Г. кн. вортиславський († 1241)
Казимир — гольський князь, зв. К. Справедливим († 1194)
Казимировичі — Лесьтко й Кондрат, гл.
Каменець — гор на Волині; 2) гор. у Берестейщині (II 79, 94, 95, 112, 115, 117)
касоги — черкеси
Кондрат (-Конрад) — польські князі: 1) К. Мазовецький, с. Каз. Справ. († 1247); 2) К. с. Земовіта маз.
крисменці — ятвязьке племя
Лелесів — Лелес над Тисою
Лесьтко (-Лешко) — польські князі: 1) Л. Білий, с. Каз. Справ. († 1227); 2) Л. Чорний, с. Казимира († 1288)
Леськович — Болеслав Встидливий (II 28, гл.)
Локотко — польський князь, Володислав († 1333)
лотигола — лотиші
Людвиг Лонокрабович — Людвиг гесенський
Межко (-Мешко) — т. зв. Старий, с. Кривоустого († 1202), польський князь
моавитяни (бібл.) — тут у знач. погани (I 114)
нальщани (Нальщанська земля) — литовське племя
Настас — курсунянин, його настановив Володимир В. наставником Десятинної церкви в Києві

Нерон — римський цісар, переслідував християн
Ногай — татарський хан
Обези — Грузія
Олешши — місто в усті Дністра
Отрок — половецький княжич (I 99)
Перевореськ — теп. Пшеворск
печеніги — турецьке племя, замешкале в Україні
Пліснеськ — нині неіснуючий город на полях с. Підгірці (Золочівщина)
Подтелич — нин. Потилич
Пожга — нин. Прешбург
покінці — ятвязьке племя,
половці — турецьке племя що кочувало в Україні
Полонина — незнана ближче місцевість (у Карпатах?)
Пониззя — південне Поділля
пруси — литовське племя
Ракуська Земля — Австрія
Родна баня — одна з карпатських солянок
Рожне поле — урочище коло теп. Золочева
Семовит (Сомовит, -Земовіт) — польський князь, с. Конрада мазов. († 1262)
Сирчан — половецький князь
словени — словянське племя, осіле к. Новгороду Вел.
Суша Дорогва — висохле болото, дреговиня
Телебуга — татарський хан
Темничі сини — сини татарського темника, воеводи (?) (II 16)

- Тмурокань** — гор. над Керченським проливом (нині не існує)
- Тобаша** — воловецький воєвода (?) (I 105)
- торки** — кочове племя, ослі в Україні
- Україна** — м. б. Холмщина (I 109, II 83, 88); У. галицька (I 86)
- хозари** — нард турецького походження, осліий над Волгою
- Червен** — гор. над Гучвою, к. Грубешова, неіснує тепер
- чінгісхан (джінгісхан)** — найвищий хан
- Чортів Ліс** — коло Білобережжя (гл.); пор. чорнятинці (II 54)
- Штирська Земля** — Стирія
- Ярбузовичі** — боярський рід
- ятвяги** — литовське племя.

Покажчик змісту

ПЕРША ЧАСТИНА:

Про українські літописи (с. 4–22); Замітка до перекладу (с. 23).

Із *»Повісті временних літ«*: 1. Короткі літописні записки (с. 24); 2. Бій над Бугом 1018. року (с. 24–25); 3. Дальші короткі записки (с. 26–29); 4. Осліплення кн. Василька тербовельського (с. 29–44); Кінцеві літописні записки (с. 44).

Із т. зв. *»Київського літопису«*: 1. Короткі літописні записки (с. 45–49); 2. Боротьба за Київ 1149 і 1150. року (с. 49–59); 3. Боротьба Ізяслава з Володимирком (с. 59–68); 4. Смерть князя Володимирка (с. 68–70); 5. Бій під Тербовлею (с. 70–72); 6. Короткі літописні записки (с. 72–73); 7. Боротьба з Мстиславом Ізяславовичем (с. 73–75); 8. Коротка літописна записка (с. 75–76); 9. Війна з Іваном Берладником (с. 76–77); 10. Короткі літописні записки (с. 77–79); 11. Роман переходить до Володимира (с. 79–80); 12. Короткі літописні записки про Галичину (с. 80–83); 13. Княження Володимира в Галичі (с. 83–88); 14. Коротка записка (с. 89); 15. Інтрига Всеволода суздальського (с. 89–92); 16. Війна Романа з Рюриком (с. 93).

Зі *»Суздальського літопису«*: Війна Романа з Рюриком (с. 94); похід Романа на половців (с. 94); зруйнування Києва (с. 94–95); дальша війна Рюрика з Романом (с. 95); спільний похід князів на половців (с. 95–96); постриження Рюрика (с. 96); смерть Романа (с. 96).

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС:

(1. Повість про кн. Данила, авторства стольника Якова): Вигнання й поворот Отрока (с. 99); Рюрик іде на Галич (с. 99–100); Ігоревичі в Галичині (с. 100); втеча княгині Романової з синами (с. 100–101); незгода між Ігоревичами (с. 101); Олександр белзький займає Волинь (с. 101–102); інтервенція угрів у Галичині (с. 103); Ігоревичі знову в Галичині (с. 103); вбивство ців. Филипа (с. 104); різня бояр у Галичині, вчинена Ігоревичами; нова інтервенція угрів (с. 104–106); повішення Ігоревичів (с. 106); вигнання княгині Романової з Галича й нова інтервенція (с. 106–107); угорський король Андрій іде на Галич; Володислав прибирає княжий титул (с. 107–108); Данило відбирає батьківщину

(с. 108); угорсько-польська угода в Спіші про долю Галичини (с. 108–109); Мстислав Удатний сідає в Галичі (с. 109); Данило воює з Леськом Білим (с. 109–111); литовські князі в Данила (с. 112); угорський похід на кн. Данила (с. 112); Мстислав відбирає Галич (с. 113); війна Данила з Олександром (с. 114); володимирські єпископи (с. 114); битва з татарами над Калкою (с. 114–117); нова війна Данила з Олександром, конфлікт і згода між Данилом і Мстиславом (с. 117–118); інтрига й вигнання Жирослава (с. 118–119); похід кор. Андрія на Галичину; інтриги бояр проти Данила (с. 120–121); Данило відбирає Луцьк (с. 121–122); війна з ятвягами, відібрання Чорторийська (с. 122); смерть Мстислава Удатного (с. 122–123); кн. Михайло чернигівський іде на Данила (с. 123); вбивство Леська Білого (с. 123–124); похід Данила й Василька під Каліш (с. 124–126); кн. Данило відзискує Галич (с. 126–128).

ДРУГА ЧАСТИНА:

(Продовження повісти Якова): Боярський заговор на життя Данила й Василька (с. 3–4); Данило відбирає Перемишль (с. 4); похід кор. Андрія на Галичину й Волинь (с. 4–6); Данило в Києві; його поворот і війна з уграми (с. 6–8); дальша війна з уграми і з Олександром (с. 8–9); Данило в Чернигівщині; нещаслива битва з половцями (с. 9–11); війна через болоховських князів (с. 11–12); Данило відбирає Дорогичин від німців (с. 12); Данило знову добуває Галич (с. 13–14); другий прихід татар (с. 14–16); утеча й скитальство кн. Михайла (с. 17–18); татари руйнують Київ, Волинь і Галичину (с. 18–19); кн. Данило в Угорщині й Польщі (с. 19–20); поворот кн. Данила (с. 20–21); боярська самоваля (с. 21–22); Ростислав і болоховці коло Бакоти; Данило руйнує болоховську землю (с. 22–23); новий наїзд Ростислава на Галич; його погром (с. 23–24); смерть кн. Михайла в Орді (с. 25); війна з Болеславом (с. 25–26); наїзд Ростислава на Перемишль (с. 26); погром литовців (с. 26–28); битва під Ярославом (с. 28–31); подорож кн. Данила в Орду (с. 31–33); похід на ятвягів (с. 33–34); смерть Конрада й Болеслава (с. 34); другий похід на ятвягів (с. 35–37); Данило помагає угорському королеві (с. 37–38); усобиця в Литві: початки могутости Мендовга (с. 38–39); інтервенція в литовські справи (с. 39–41); Роман на австрійським престолі; війна Данила в Чехії (с. 41–46); коронація Данила на короля (с. 46); війна з ятвягами (с. 47); наїзд Куремси на Бакоту

ту й Волинь (с. 47–48); Ізяслав Мстиславович добуває Галич (с. 48–49); Войшелк постригається (с. 49); війна в ятвягами (с. 49–53); Роман покидає Австрію (с. 53–54); війна з татарськими людьми (с. 54); погром литовців (с. 54–56); наїзд Куремси (с. 56–57); оснування Холму, його пожар і віднова (с. 57–60); похід Бурондая на Литву (с. 60); Данило йде карати Войшелка (с. 60–61).

(2. Повість про Войшелка, незнаного автора, писана в Новгородку): Наїзд Бурондая й руїна городів (с. 61–65); кн. Василько побиває Мендовга (с. 65–67); княження Войшелка в Новгородку (с. 67–68); хрищення й чернецтво Войшелка (с. 68); вбивство Мендовга й усобиці півля його смерти (с. 68–70); смерть кор. Данила (с. 70–71); Шварно воює з поляками (с. 71–73); Войшелк знову в Манастирі; його вбивство (с. 73–75).

(3. Повість про кн. Володимира Васильковича, писана Ходорцем): Характеристика Тройденія (с. 75); смерть кн. Василька (с. 75); Лев воює з Тройденієм (с. 76–78); кн. Володимир буде Каменець (с. 78–79); татари з українськими князями йдуть на Литву (с. 79–81); голод у ятвягів і конфлікт кн. Володимира з Кондратом (с. 81–82); Лев воює за Люблинщину (с. 82–84); Володимирове військо воює в Польщі (с. 84–87); Лев і Володимирове військо воюють у Польщі (с. 87–88); катастрофа Ногая в Карпатах (с. 89); Талебуга й Ногай йдуть на Польщу (с. 90–92); дрібні записки (с. 92–93); Телебуга й Аллуй у Польщі; Володимир передає землю Мстиславові й вертається (с. 93–94); Володимир кличе до себе Мстислава й пише грамоти (с. 95–98); Мстислав у Володимирі (с. 98–99); приїзд Конрада (с. 99–100); смерть Болеслава (с. 101); старання позискати Люблин (с. 101–102); Юрій хоче Берестя (с. 102–103); посольство еп. Мемнона від Льва (с. 103–104); опис хробоби кн. Володимира (с. 104–105); його смерть й похорон (с. 105–108); його чесноти (с. 108–111); діяльність (с. 112–114); кн. Мстислав посилає залоги; прогнання Юрія з Берестя (с. 115–116); кари на берестян (с. 117–118); Мстислав сідає на Володимирським столі (с. 118).

(4. Кінцеві записи): Усобиці в Польщі (с. 118–119); інтервенція кн. Льва (с. 119–120); дрібні записки (с. 120–121).

Показчик імен і назв (стор. 122).

Найважливіші похибки

Перша частина

стор.	ряд.	замість	треба
13	9 і 10 здолу	останніх десятиліттях XIII ст. десь на Волині, найправдоподібніше в Володимирі Волинським).	останніх десятиліттях XIII ст.) десь на Волині, найправдоподібніше в Володимирі Волинським.
20	11 "	Провідною двірський	Провідною стольник
21	11 "	"	"
22	7 згори	"	"
25	8 здолу	Сандинавщина	Скандинавщина
27	6 згори	Ярослава	Ростислава
36	13 "	Перемишль	Перемиль
40	6 і 7 здолу	підпав	пішов
47	16 згори	туди	чути
52	11 і 12 "	Індриха й від	Індриха від
60	4 "	проси ж мене	проси ж мені
69	3 "	забирайтеся	забирайся
73	1 здолу	братчика	братанка
85	13 "	Володимирі	Володимир
90	6 "	батька	тєстя
101	9 "	братск	братанок
102	4 "	волі	втечі
"	18 "	Інгварз й Белз	Інгвара й Володимир
111	14-15 "	Кулемина	Кучелемина
120	14 і 15 "	королевою	королевого
123	3 згори	Перемишль	Перемиль

Друга частина

37	10 здолу	Жилош	Жалош
41	7 "	Жомоіть	Жемоіть
43	7 згори	Мешка	Межка
49	10 "	післав до солянок	післав Федора до солянок
59	7 "	метрів	сяжнів
64	4 здолу	"і укріплень"	"укріплень"
91	7 "	маємо під	маємо дві

